

**ПРАКТИКУМ
З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Навчальний посібник

Київ

2015

Автори:

Горошкіна О. М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Караман С. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Бакум З. П. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки ДВНЗ “Криворізький національний університет”

Караман О. В. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Копусь О. А. – доктор педагогічних наук, перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи ДЗ “Південноукраїнський національний педагогічний університет” імені К. Д. Ушинського

Рекомендовано вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка протокол № 3 від 26 березня 2015 року.

Рецензенти:

Голуб Н. Б. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії методики української мови Інституту педагогіки НАПН України

Глуховцева К. Д. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кучерук О. А. – доктор педагогічних наук, професор кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка

Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі :

П 69 Навч. посібник/О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум, О. Караман, О. Копусь / за ред. О. Горошкіної та С. Карамана –2015. – 250 с.

ISBN

У посібнику розкрито ключові питання методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти, запропоновано теоретичний матеріал з курсу, плани практичних занять, матеріали до самостійної роботи магістрантів. Структура і зміст посібника допоможуть магістрантам самостійно опанувати матеріал курсу.

Видання адресоване викладачам, магістрантам, студентам.

**УДК
ББК**

ISBN

© Горошкіна О. М., Караман С. О.,
Бакум З. П., Караман О. В.,
Копусь О. А., 2015

ЗМІСТ

Передмова	7
Шановні магістранти!	9
Програма курсу “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах”	15

Тема 1. Методика навчання мовознавчих дисциплін як наука і навчальна дисципліна

Лінгводидактичні студії

1.1. Загальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки	22
1.2. Об’єкт, предмет методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах	23
1.3. Закономірності, принципи методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах	27
1.4. Зв’язок методики навчання мовознавчих дисциплін із суміжними науками	39
1.5. Зміст, структура курсу та методи наукового дослідження.	40

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 1 .....</i>	<i>41</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>46</i>

<i>Література .....</i>	<i>46</i>
-------------------------	-----------

Тема 2. Історія розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі

Лінгводидактичні студії

2.1. Основні етапи становлення й розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих освітніх закладах	48
2.2. Особливості становлення й розвитку методики викладання мовознавчих дисциплін у вищій школі наприкінці XIX – 30-рр. XX століття.	50
2.3. Розвиток методики викладання мовознавчих дисциплін у 40 – 60 роки XX століття	51
2.4. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у 70 – 90-і роки XX століття.	53
2.5. Особливості розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у XXI столітті	60

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 2 .....</i>	<i>67</i>
<i>Питання для самоконтролю .....</i>	<i>69</i>

<i>Література .....</i>	<i>69</i>
-------------------------	-----------

Тема 3. Організація навчального (освітнього) процесу в умовах сучасного вишу

Лінгводидактичні студії

- 3.1. Особливості організації навчального (освітнього) процесу у вищому освітньому закладі 71
- 3.2. Призначення навчального плану, навчальної програми 74
- 3.3. Електронний підручник як засіб навчання мовознавчих дисциплін .. 76

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 3 76

Питання для самоконтролю 79

Література 79

Тема 4. Новітні педагогічні технології

Лінгводидактичні студії

- 4.1. Понятійні ознаки дефініції “технологія” 81
- 4.2. Сутність поняття “педагогічна технологія” 82
- 4.3. Класифікації технологій 84
- 4.4. Особливості впровадження педагогічних технологій в інших країнах 85
- 4.5. Проблемне навчання 86
- 4.6. Кредитно-модульна технологія 87

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 4 90

Питання для самоконтролю 93

Література 93

Тема 5. Форми організації навчання й контролю

Лінгводидактичні студії

- 5.1. Форми аудиторної роботи зі студентами 95
- 5.2. Значення лекції в навчально-виховному процесі 95
- 5.3. Класифікації лекцій 98
- 5.4. Вимоги до лекції 99
- 5.5. Використання засобів навчання під час лекцій 107
- 5.6. Практичні, семінарські заняття, колоквиуми, дидактичні ігри 107

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 5 112

Питання для самоконтролю 115

Література 116

Тема 6. Методи навчання мовознавчих дисциплін у ВНЗ

Лінгводидактичні студії

- 6.1. Поняття про методи навчання 118

6.2. Класифікації методів навчання	119
6.3. Метод проєктів	124

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 6 .....</i>	129
---	-----

<i>Питання для самоконтролю .....</i>	132
---------------------------------------	-----

Література	132
-------------------------	-----

Тема 7. Засоби навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти

Лінгводидактичні студії

7.1. Роль та місце засобів навчання в педагогічному процесі вищої школи 134	
--	--

7.2. Особливості дистанційного навчання у вищій школі	139
---	-----

7.3. Електронний підручник як засіб навчання нового покоління	144
---	-----

7.4. Лінгводидактичні можливості мережевого сервісу	146
---	-----

7.5. Блоги, подкасти	147
----------------------------	-----

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 7 .....</i>	148
---	-----

<i>Питання для самоконтролю .....</i>	151
---------------------------------------	-----

Література	152
-------------------------	-----

Тема 8. Організація діяльності студентів під час проходження практик

Лінгводидактичні студії

8.1. Роль практики у формуванні професійної компетентності студентів-філологів	154
--	-----

8.2. Види практик	155
-------------------------	-----

8.3. Зміст і мета педагогічної практики студентів і магістрантів	156
--	-----

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 8 .....</i>	159
---	-----

<i>Питання для самоконтролю .....</i>	163
---------------------------------------	-----

Література	163
-------------------------	-----

Тема 9. Організація контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів

Лінгводидактичні студії

9.1. Поняття про контроль	164
---------------------------------	-----

9.2. Функції контролю	165
-----------------------------	-----

9.3. Принципи контролю	167
------------------------------	-----

9.4. Види і форми контролю	167
----------------------------------	-----

9.5. Особливості тестового контролю	170
---	-----

9.6. Види тестових завдань	171
----------------------------------	-----

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 9</i>	173
<i>Питання для самоконтролю</i>	175
<i>Література</i>	176

Тема 10. Організація дослідницької діяльності студентів-філологів

Лінгводидактичні студії

10.1. Значення дослідницької роботи у формуванні майбутніх фахівців ...	177
10.2. Напрями наукової роботи у вишах	178
10.3. Види студентських наукових робіт	180

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 10</i>	190
<i>Питання для самоконтролю</i>	195

<i>Література</i>	195
--------------------------------	-----

Тема 11. Організація самостійної роботи студентів

Лінгводидактичні студії

11.1. Поняття про самостійну роботу	197
11.2. Значення самостійної роботи в навчально-виховному (освітньому) процесі	198
11.3. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів	200
11.4. Класифікації типів і видів самостійної роботи	201
11.5. Організація самостійної роботи з науково-навчальними текстами ..	202

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 11</i>	204
--	-----

<i>Література</i>	206
--------------------------------	-----

Тема 12. Актуальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін

Практикум

<i>Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 12</i>	208
--	-----

<i>Література</i>	209
--------------------------------	-----

Додатки

Додаток А. Орієнтовна тематика лінгводидактичних проєктів з курсу	213
--	-----

Додаток Б. Індивідуальні завдання до екзамену	216
--	-----

Додаток В. Питання до екзамену з курсу “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі”	217
---	-----

Додаток Г. Термінологічний словник	220
---	-----

Рекомендована література до курсу	242
--	-----

Інтернетресурси	248
------------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Оновлення соціокультурної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства спричинило якісні перетворення в системі вищої освіти. Останнім часом відбуваються концептуальні зміни змісті освіти, а відповідно в напрямках, завданнях, що орієнтують її насамперед на розвиток особистості, формування творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Розвиток інформаційного суспільства, стратегія підвищення якості вітчизняної освіти, реалізація особистісно-компетентнісної парадигми актуалізують процеси модернізації навчання майбутніх магістрів-філологів як фахівців гуманітарної галузі, які матимуть широке поле діяльності, а отже, багатоаспектні завдання в царині теоретичної та дидактичної філології, якісна реалізація яких залежить від рівня їхньої підготовки у виші.

В Україні філологів за ОКР магістра розпочали готувати з 1992 року на основі отриманого раніше ОКР бакалавра чи спеціаліста у вищому навчальному закладі IV рівня акредитації. Чинними програмами передбачалося надати майбутньому магістрові-філологу знання й навички наукової, педагогічної та дослідницької діяльності. Своєю атестаційною роботою магістрант повинен був продемонструвати: творче мислення, володіння методами і методиками досліджень; здатність до наукового аналізу отриманих результатів; уміння оцінювати можливості використання здобутих результатів у науковій та практичній діяльності; володіння сучасними інформаційними технологіями проведення досліджень.

Протягом останнього десятиліття вища освіта України декларує своє просування до Болонського освітнього простору, а отже, прагне досягти відповідності європейським освітнім стандартам. У цих умовах основний вектор руху визначають постанови уряду, накази, розпорядження та інші документи Міністерства освіти і науки України. Сьогодні відбувається адаптація сформованої впродовж багатьох років функціонування системи вищої освіти України до норм європейського життя.

У Законі України “Про вищу освіту” зазначено: Магістр — це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Сьогодення висуває високі вимоги до магістра-філолога — мовної особистості елітарного типу, яка має володіти низкою сформованих компетентностей, зокрема професійною, комунікативною, лінгвістичною, літературознавчою, лінгводидактичною, дослідницькою, соціокультурною тощо. Отже, магістр повинен мати не лише ґрунтовні знання, сформовані вміння й навички, а, щонайголовніше, застосовувати їх у професійній діяльності, а також швидко реагувати на зміни в науці, технологіях.

ШАНОВНІ МАГІСТРАНТИ!

Функції майбутнього магістра-філолога визначені, з одного боку, відповідними ОКХ, а з іншого – посадовими інструкціями педагогічного та науково-педагогічного працівника відповідної кваліфікації.

У педагогічному процесі випускник вищого навчального закладу, який отримав диплом за ОКР магістра зі спеціальності “Українська мова і література”, має бути готовим до здійснення таких функцій, як-от: **проектувальна** – здатність визначати цілі (стратегічні, тактичні, оперативні), планувати заходи для досягнення очікуваних результатів, планувати діяльність суб’єктів педагогічного процесу; та **розвивальна** – провідна функція в діяльності педагога, яка, на відміну від розвивального виду педагогічної діяльності, зорієнтована на розвиток і вдосконалення професійних якостей магістра-філолога. Остання об’єднує низку підвидів: гностичний (пізнавальний), що полягає в умінні накопичувати необхідні знання в галузі мовознавства й лінгводидактики, працювати зі спеціальною літературою та першоджерелами, вивчати досвід колег, пізнавати, засвоювати засоби виховного впливу тощо; дослідницький – уміння визначати проблему для обговорення та дослідження, аналізувати наукову літературу, висувати гіпотези і формулювати завдання дослідження, порушувати проблемні питання; інформаційний – уміння користуватися засобами мовної виразності, точно, логічно викладати матеріал і домагатися розуміння, застосовувати різні методи навчання, активізовувати учнів / студентів у процесі засвоєння матеріалу; спонукальний – розвиває вміння викликати інтерес, спонукати до активності, переводити знання в практичні дії, оцінювати діяльність, вчинки, формувати мовну, мовленнєву, комунікативну й інші компетентності.

Реалізація розвивальної функції педагогічної діяльності в сучасних умовах також пов’язана з умінням аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури; не лише досконало знати

українську мову, але й володіти іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки, ураховуючи багатонаціональність України, опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації. Перехід України до інформаційної моделі організації суспільства вимагає від педагога розвитку здатності до використання інформаційно-комунікаційних технологій, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією, застосовувати інформаційно-комунікаційних технології в професійній діяльності та повсякденному житті, раціонально використовувати комп'ютерні засоби під час опрацювання інформації, її пошуку, систематизації, зберігання, використання в навчальному процесі тощо.

Конструктивно-організаторська функція полягає в організації педагогічного процесу, що забезпечує його ефективність. Ця функція поєднує низку вмінь: планування педагогічного процесу, добір матеріалу, методів, прийомів, засобів для змістовної навчальної діяльності тощо, розроблення навчально-методичного супроводу педагогічного процесу, організація аудиторної, позааудиторної роботи, розвивального середовища і використання його як засобу виховання особистості тощо. Магістр-філолог має справу з різними групами вихованців, з колегами, батьками, громадськістю. Йому доводиться погоджувати дії різного характеру і з кожним учасником педагогічного процесу знаходити порозуміння. Магістр-філолог повинен уміти приймати правильні рішення щодо типу навчально-виховного заняття або іншої діяльності (навчальна, наукова, індивідуальна, консультація), часу і місця його проведення. Правильна організація навчально-виховного процесу забезпечує його високий результат. Однак доцільно зауважити, що реалізація цієї функції виходить за межі змісту навчальних програм

із фаху. Сучасний філолог має орієнтуватися в проблемах суспільно-політичного життя України; застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод та інших громадян, виконання громадянських обов'язків у межах місцевої громади та держави загалом; застосовувати способи та стратегії взаємодії з органами державної влади; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси та захищають права людини й громадянина; робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних і колективних рішень, ураховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави.

Функції мотивації і стимулювання – це готовність застосовувати засоби, прийоми, технології щодо мотивації та стимулювання суб'єктів педагогічного процесу; **координаційна** функція – об'єднання й узгодження змісту, забезпечення педагогічного впливу, здійснюваного в умовах університетської освіти. Вона передбачає такі вміння викладача: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, дотримуватися соціальних норм і правил; продуктивно співпрацювати з різними соціальними групами та партнерами в групі, виконувати різні ролі й функції в колективі; застосовувати технології розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу; працювати в команді; застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, технології говоріння і слухання, ділового мовлення; установлювати ділові контакти з колегами, громадськістю.

Комунікативна функція означає задіяння високих моральних якостей і рис характеру педагога, що виявляються в умінні завжди бути доброзичливим, тактовим, привітним і ввічливим. Магістр-філолог має бути взірцем правильності, точності, логічності, змістовності, естетичності мовлення, повинен уміти розкривати красу рідного слова, використовуючи твори українських письменників.

Контрольно-аналітична (діагностична) функція передбачає спроможність організовувати та здійснювати контроль знань,

умінь і навичок, визначати критеріальну основу оцінювання. Діагностичний складник цієї діяльності спрямований на визначення стану виховного та педагогічного процесів задля встановлення правильної стратегії і тактики освітньої роботи. Він поєднує вміння визначати особливості фізичного і психічного стану та враховувати їх у власній діяльності, здійснювати облік і контроль ефективності навчально-виховної роботи загалом, установлювати відповідність знань, умінь, навичок, поведінки вимогам програми, сприяти ефективній підготовці майбутнього фахівця.

Корекційна функція стимулює постійне відстежування, діагностування перебігу навчально-виховного процесу, оцінювання проміжних результатів. Під час роботи доводиться вносити корективи (виправлення) у свої дії та дії тих, хто навчається. Якщо на основі діагностики не коригувати навчально-виховний процес, то його результат може бути не передбачуваним.

Рефлексивна функція – це здатність до переосмислення процесів, результатів, засобів їх досягнення; визначення шляхів підвищення якості процесів та результатів; **здоров'язбережувальна** – збереження фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я; застосування навичок здорового способу життя, гармонізації режиму праці та відпочинку; запобігання професійному стресу.

Таке широке висвітлення й усвідомлення функцій майбутнього магістра-філолога дає йому змогу легко адаптуватися до нових вимог, інтегруватися у найрізноманітніші суспільні процеси. Безперечно, магістр-філолог для успішного виконання професійних завдань має володіти низкою специфічних особистісних якостей та комплексом фахових умінь і навичок.

Пропоновані лінгвістами (Б. Ажнюк, Ф. Бацевич, Л. Мацько, Л. Струганець та ін.), педагогами (О. Глузман, О. Малихін, О. Семенов, В. Сидоренко, С. Сисоева та ін.) та лінгводидактами (А. Богуш, Ж. Горіна, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, О. Кучерук, А. Нікітіна, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.) моделі особистості майбут-

нього фахівця уможливили виокремлення низки професійно значущих якостей майбутнього магістра-філолога: особлива схильність до самоаналізу, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, доброзичливість, ініціативність, відвертість, колективізм, національна свідомість, спостережливість, наполегливість, критичність, вихованість, уважність, відповідальність, організованість, патріотизм, принциповість, самостійність, сміливість, сумлінність, педагогічна ерудиція, тактовність, чуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність, мобільність, комунікабельність, креативність тощо.

На основі визначених професійно значущих якостей майбутнього магістра-філолога та кваліфікаційних вимог до випускника магістратури, які корелюються із цілями, завданнями і принципами освіти, передбаченими в Законах “Про освіту України”, “Про вищу освіту”, було укладено професійну базову характеристику магістра-філолога, складниками якої є: філологічна освіченість; уміння поєднувати глибоку теоретичну підготовку з дисциплін мовознавчого циклу задля вироблення практичних умінь і навичок оперативно та систематично поповнювати здобуті знання; здатність до оцінювання, інтерпретації та синтезу інформації, отриманої з різних джерел; розвинене абстрактне і конкретне мислення, здатність до творчої, науководослідницької діяльності; уміння аналізувати соціальні явища та процеси; володіння комунікативними технологіями в майбутній професійній діяльності; бачення свого місця і ролі в суспільному житті країни; уміння впливати на спілкування, стосунки між людьми, на ситуацію в мікросоціумі, сприяти позитивному розв’язанню конфліктів; здатність до самонавчання та професійного саморозвитку; уміння спілкуватися, включаючи усну та писемну комунікацію українською мовою та принаймні однією з поширених європейських мов; уміння організовувати дослідження, інтерпретувати та використовувати результати досліджень, опублікованих у фаховій літературі; знання про походження української мови в її типологічних взаємозв’язках з іншими мовами, її історії та тенденцій розвитку; володіння належним обсягом знань про українську мову в діяхронії і

синхронії та сучасний стан її розвитку в поєднанні із суспільною історією, а також історією культури українського народу; уміння враховувати процеси і тенденції соціально-політичної історії України, правові засади та етичні норми у виробничій та громадській, суспільно-політичній діяльності; уміння послуговуватися науковою, довідковою і методичною літературою рідною та іноземними мовами; володіння методикою реферування текстів; володіння навичками комп'ютерного оброблення даних; володіння методами інформаційного пошуку; володіння статистичними методами оброблення лінгводидактичної та філологічної інформації; уміння працювати з різними типами текстових редакторів; оволодіння інтерактивним типом навчання; навички взаємодії з іншими людьми, уміння працювати в командах професіоналів різного профілю; уміння організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

Важливим є оволодіння магістрантами методичними аспектами проведення навчальних занять із мовознавчих дисциплін, ознайомлення з формами, методами, засобами навчання у вищих закладах освіти. Особливої актуальності набуває проблема поєднання навчальної, науково-дослідницької діяльності студентів, аудиторної, самостійної роботи.

Мета посібника – забезпечити методичну підготовку майбутнього магістра-філолога, допомогти йому усвідомити функції магістра, завдання методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти, осмислити методичні тенденції й оволодіти технологіями викладання мовознавчих дисциплін у вишах.

Посібник містить програму курсу, матеріали до лекцій, практичних занять, самостійної роботи магістрантів, список рекомендованої літератури.

Автори висловлюють щире подяку рецензентам: докторам педагогічних наук Н. Голуб, О. Кучерук, докторові філологічних наук К. Глуховцевій за цінні поради, конструктивні зауваження та консультації щодо структурування та підготовки до друку посібника.

ПРОГРАМА КУРСУ

“Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах”

Пояснювальна записка

З-поміж нових дисциплін для підготовки магістрів у системі університетської освіти важливе місце посідає “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах”, пріоритетним завданням якої є надання допомоги магістрантам у формуванні професійної компетентності.

Мета курсу – забезпечення магістрантів необхідною теоретико-методичною підготовкою у сегменті навчання мовознавчих дисциплін, що є важливою умовою їхньої майбутньої професійної діяльності; адаптація магістрантів до успішного виконання програми практики, що сприяє закріпленню теоретичних знань і формуванню їхньої фахової компетентності.

Сучасний викладач вищої школи має ґрунтовно знати зміст і систему роботи з мовознавчих дисциплін у вишах, усвідомлювати й реалізовувати виховний потенціал цих дисциплін, володіти основними методичними прийомами навчальної роботи, правилами організації самостійної роботи студентів, особливостями залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, вимогами до контролю сформованості компетентностей студентів. Крім того, викладач має бути добре обізнаним з провідними напрямками розвитку методики як науки, дослідженнями останніх десятиліть, бачити проблеми, що не знайшли належного розв’язання.

Робота з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах має бути узгодженою з курсами психології, педагогіки, мовознавчих, літературознавчих дисциплін, методиками вивчення української мови в школі.

Оскільки університетська методика викладання лінгвістичних дисциплін менше розроблена, ніж шкільна, недостатньо дослідженим є характер реалізації підходів до навчання в умовах вищої школи, донині актуальною залишається проблема визна-

чення змісту й структури курсу методики навчання мовознавчих дисциплін.

Навчальний процес у вищій школі забезпечується трьома складниками – викладання (що, у свою чергу, виявляється як педагогічна діяльність викладача і навчання студентів); самостійна робота студентів та система контролю. У посібнику подано матеріали для опрацювання відповідно до запропонованого плану, завдання для самостійної роботи й контролю.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми магістранти повинні:

знати:

- про здобутки провідних учених у теорії та практиці навчання мовознавчих дисциплін у вишах;
- принципи навчання, їх специфіку; основні класифікації форм, методів, прийомів і засобів навчання;
- прогнозування технологічних тенденцій в освіті, суть понять “технологія”, “освітня технологія”, “педагогічна технологія” та їх класифікації;

уміти:

- розробити план-проспект підготовки до лекції, семінару: добирати джерела, укладати бібліографічний покажчик, вибрати способи опрацювання літератури;
- складати план-конспект кожного типу лекції, практичного, семінарського заняття;
- добирати найбільш ефективні методи, прийоми і засоби навчання відповідно до теми і мети заняття;
- розуміти суть і значення, види й особливості навчальної практики студентів (асистентської, науково-дослідної);
- організовувати самостійну роботу і контроль за самостійною роботою студентів;
- планувати й реалізовувати науково-дослідницьку діяльність студентів.

У процесі опанування дисципліни магістранти мають оволодіти такими компетентностями:

- ***загальнопрофесійною***, що передбачає здатність майбутнього фахівця реалізувати професійну й особистісну самоосвіту,

визначати індивідуальну освітню траєкторію, проектувати професійне зростання;

- **лінгвістичною**, що містить знання механізмів комунікативної діяльності, володіння нормами сучасної української літературної мови, правилами культури спілкування, побудови комунікативних стратегій; знання ритміко-мелодійних, темпоритмічних характеристик мовлення, кінетики, проксемики; уміння користуватися цими знаннями в будь-якій життєвій ситуації;
- **лінгводидактичною**, яка...
- **педагогічну**, що визначається здатністю застосовувати сучасні методики й технології організації навчально-виховного процесу на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях у вищих навчальних закладах;
- **дослідницькою**, що передбачає здатність аналізувати результати наукових досліджень, застосовувати їх у процесі розв'язання конкретних освітніх і дослідницьких завдань; здатність здійснювати навчання мовознавчих дисциплін на дослідницьких засадах; організовувати дослідницьку роботу студентів; готовність самостійно здійснювати наукове дослідження з використанням сучасних методів;
- **проектною**, індикаторами якої є готовність проектувати новий навчальний зміст та адекватні йому технології й методики навчання; здатність проектувати форми й методи контролю якості освіти, у тому числі із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- **інформаційною** компетентністю як інтегративною якістю особистості, показником якої є здатність кваліфіковано працювати зі значними обсягами інформації, що постійно оновлюється задля здобуття знань, які допоможуть прогнозувати, планувати, реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності;
- **медіакомпетентністю**, показниками якої є сформовані вміння аналізувати, критично оцінювати, сприймати, застосовувати медіатексти різних видів, жанрів, аналізувати функціонування медіа в соціумі.

Курс “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах” містить лекційні, практичні заняття, самостійну роботу магістрантів.

Лекційний курс передбачає репрезентацію вузлових питань методики навчання української мови і є науково-теоретичною базою, що забезпечує усвідомлення й опанування конкретних прикладних питань вивчення мови в школі. Водночас лекції мають розкрити магістрантам актуальні проблеми методичної науки й тим самим стимулювати їхню науково-дослідницьку діяльність.

У процесі проведення практичних занять поглиблюються, розширюються знання магістрантів, отримані на лекціях в узагальненій формі, а також формуються різноаспектні вміння професійної діяльності. Дидактичний потенціал практичних занять полягає в організації різноманітної діяльності студентів, використанні методів, прийомів і засобів, що сприяють актуалізації знань магістрантів. Під час практичних занять реалізується дослідницько-пошукова діяльність студентів. Практичні заняття спонукають студентів самостійно мислити, зіставляти наукові факти, робити висновки.

Самостійна робота студентів поєднує мотиваційний, змістовий, операційний аспекти. У процесі самостійної роботи магістранти ознайомлюються з різними джерелами: монографічними, лексикографічними, довідковими, електронними.

Зміст курсу

Тема 1. Методика навчання мовознавчих дисциплін як наука і навчальна дисципліна

Загальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки. Об’єкт, предмет методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. Підходи до навчання мовознавчих дисциплін. Закономірності, принципи методики навчання мовознавчих дисциплін у вишах. Зв’язок методики навчання мовознавчих дисциплін із суміжними науками. Зміст і структура курсу. Методи наукового дослідження.

Тема 2. Історія розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі

Основні етапи становлення й розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих освітніх закладах. Особливості становлення й розвитку методики викладання мовознавчих дисциплін у вищій школі наприкінці XIX–30-рр. XX століття. Розвиток методики викладання мовознавчих дисциплін у 40 – 60-і роки XX століття. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у 70–90-і рр. XX століття. Внесок у вітчизняну педагогічну науку К. Ушинського, Г. Ващенко, С. Чавдарова, В. Сухомлинського, О. Біляєва. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.

Тема 3. Організація навчального (освітнього) процесу

Особливості організації навчального процесу. Навчальний план як документ, що визначає графік навчального процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять та терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю. Призначення навчальних програм з мовознавчих дисциплін, особливості їх побудови. Аналіз змісту навчальних планів, програм, підручників, посібників.

Тема 4. Новітні педагогічні технології

Понятійні ознаки дефініції “технологія”. Сучасні педагогічні технології. Класифікації технологій. Сутність та основні категорії проблемного навчання. Модульно-рейтингова система навчання. Особливості використання педагогічних технологій у системі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника.

Тема 5. Форми навчання й контролю

Форми аудиторної роботи зі студентами: лекції, практичні, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари. Значення лекції

в навчально-виховному процесі. Класифікації лекцій. Вимоги до лекції. Використання засобів навчання під час лекцій. Практичні, семінарські заняття, колоквиуми, дидактичні ігри. Залік, екзамен, колоквиум як форми контролю. Роль дидактичної гри в навчанні студентів-філологів. Індивідуальна та самостійна робота студентів.

Тема 6. Методи навчання у вищих навчальних закладах

Поняття про методи навчання. Класифікації методів навчання. Традиційні й нетрадиційні методи навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. Лекційний метод. Дискусія. Моделювання. Дидактична гра. Інтерактивні методи і прийоми. Метод проектів.

Тема 7. Засоби навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти

Роль та місце засобів навчання в педагогічному процесі вищої школи. Методика використання підручників, посібників, довідкових, лексикографічних видань. Особливості дистанційного навчання у ВНЗ. Електронний підручник як засіб навчання нового покоління. Лінгводидактичні можливості мережевого сервісу. Блоги, подкасти, методика їх застосування в освітньому процесі.

Тема 8. Організація діяльності студентів під час проходження педагогічної практики

Роль практики у формуванні професійної компетентності студентів-філологів. Види практик. Зміст і мета педагогічної практики студентів і магістрантів. Своєрідність проходження педпрактики в профільній школі.

Тема 9. Організація контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів у вищій школі

Поняття про контроль. Функції контролю. Принципи контролю. Види і форми контролю. Особливості тестового кон-

тролю. Види тестових завдань. Переваги і недоліки тестових завдань.

Тема 10. Організація дослідницької діяльності студентів-філологів

Поняття про науково-дослідницьку роботу студентів. Значення дослідницької роботи у формуванні майбутніх фахівців. Напрями наукової роботи. Види студентських наукових робіт. Методи дослідження.

Тема 11. Організація самостійної роботи студентів

Поняття про самостійну роботу. Функції викладача в організації самостійної роботи студентів. Класифікації типів і видів самостійної роботи. Організація самостійної роботи з науково-навчальними текстами. Робота майбутнього фахівця з книгою.

Тема 12. Актуальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін

Реалізація сучасних підходів до навчання мовознавчих дисциплін. Когнітивна методика навчання української мови. Педагогічний дискурс. Суб'єкти дискурсу – викладач-студент (учитель-учень). Шляхи і засоби підвищення ефективності формування професійної компетентності учителя-словесника. Учитель-словесник – мовна особистість елітарного типу. Комп'ютерна лінгводидактика.

Тема 1. Методика навчання мовознавчих дисциплін як наука і навчальна дисципліна

- 1.1. Загальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки.
- 1.2. Об'єкт, предмет методики навчання мовознавчих дисциплін та основні підходи до навчання мовознавчих дисциплін у вищому навчальному закладі.
- 1.3. Закономірності, принципи методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах.
- 1.4. Зв'язок методики навчання мовознавчих дисциплін із суміжними науками.
- 1.5. Зміст, структура курсу та методи наукового дослідження.

Лінгводидактичні студії

1.1. Загальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки

Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих освітніх закладах — це педагогічна прикладна наука, що має свій предмет, завдання й методи дослідження.

Метою курсу є з'ясування загальних і специфічних питань лінгводидактики й методики навчання мовознавчих дисциплін у підготовці студентів на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр”.

До завдань методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах належать: формування уявлень магістрантів про систему мовознавчих дисциплін, що опановують студенти вищів; визначення мети й завдань навчання лінгвістичних дисциплін; визначення змісту навчання; розроблення навчальних робочих програм, підручників, методичних посібників; вибір та оптимізація методів, прийомів навчання, адекватних змісту; добір ефективних засобів навчання; визначення критеріїв оцінювання знань, сформованості вмій і навичок, компетентностей студентів. Важливим завданням викладачів вищої школи

є розвиток уявлень студентів про філологію як галузь, що динамічно розвивається, формування фахової компетентності майбутнього філолога, ціннісних орієнтацій мовної особистості.

Сучасний викладач лінгвістичних дисциплін має ґрунтовно володіти нормами літературної мови, бути обізнаним зі змістом і системою роботи з української мови у виші, виховним потенціалом лінгвістичних дисциплін, тенденціями розвитку сучасних лінгвістичних дисциплін.

1.2. Об'єкт, предмет методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах

Об'єктом методики навчання мовознавчих дисциплін є фахова підготовка викладача вишу, готового до викладання мовознавчих дисциплін.

Предметом – процес навчання мовознавчих дисциплін, зокрема його закономірності, принципи, зміст, форми, методи, прийоми, засоби навчання.

В умовах сучасної університетської освіти викладачі шукають ефективні шляхи опанування мовознавчих дисциплін, у їхній практичній діяльності окреслилися кілька підходів. У психолого-педагогічній літературі одне з перших визначень підходу до навчання сформулювала І. Зимня, виокремлює два значення, насамперед – це світоглядна категорія, у якій відображено соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; по-друге, підхід – це глобальна й системна організація та самоорганізація освітнього процесу, що містить усі його складники і передусім самих суб'єктів педагогічної взаємодії: учителя (викладача) і учня (студента) [8, с. 75]. З. Бакум, С. Караман, О. Горошкіна уточнюють, що добір навчального змісту й організація навчання української мови повинні здійснюватися на визначених сучасністю підходах – основних стратегічних напрямках, які охоплюють усі компоненти системи навчання: його цілі, завдання і зміст, шляхи і способи їх досягнення, діяльність учителя й учня, технології навчання, критерії ефективності навчального процесу, систему контролю [1, с.128].

Г. Дідук-Ступ'як підходом до навчання мови називає стратегічну концентричну систему, що містить закономірності, принципи, форми, методи і прийоми роботи з мовно-мовленнєвим матеріалом. Дослідниця визначає п'ять структурних ознак його: функційність, дієвість, адаптивність, динамізм, поліваріантність [5].

С. Омельчук визначає підхід до навчання мови як методологічну категорію лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керуваність та дієвість [11, с. 4].

Розглянемо детальніше провідні підходи.

Особистісний підхід у сучасній лінгводидактиці розглядають як підхід, що забезпечує організацію навчально-виховного процесу, що враховує індивідуальні запити, потреби, можливості, здібності суб'єктів навчальної діяльності, як створення комфортних умов для успішного саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації в усіх видах навчальної діяльності.

Реалізація цього підходу зумовлює багатоваріантність методик і технологій, уміння організовувати навчання на відповідних рівнях складності, передбачає забезпечення розвитку і саморозвитку особистості як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності, розроблення для кожного студента індивідуальної траєкторії навчання, забезпечення можливостей реалізувати себе в різних видах діяльності, розвиток духовних та інтелектуальних якостей студента, формування індивідуального сприйняття світу тощо.

Компетентнісний підхід став підґрунтям для різноманітних педагогічних концепцій. Означений підхід змінює мету і вектор змісту освіти від транслявання знань і вмій предметного змісту до виховання (формування) розвиненої особистості зі сформованими життєвими і професійними компетентностями. Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес університету передбачає інтеграцію змісту навчальних курсів, зокрема сучасної української мови й методики навчання української

мови, стилістики, риторики тощо, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей (мовної, комунікативної, методичної тощо). Компетентнісний підхід ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу.

Реалізація компетентнісного підходу потребує дотримання певних дидактичних умов: усвідомлення суб'єктами навчального процесу змісту поняття “компетентність” як педагогічної категорії, що може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат; доцільність виокремлення певних етапів (стадій) у формуванні відповідної компетентності студентів. Це закладено в навчальних і робочих програмах з мовознавчих дисциплін.

Формування професійної компетентності майбутнього філолога може бути як спеціальним (безпосереднім), так і контекстним (опосередкованим) і здійснюватись протягом будь-якого часу – однієї навчальної теми або упродовж усього терміну навчання.

Застосування компетентнісного підходу сприяє підвищенню ефективності мовознавчої підготовки магістрантів через такі складники: посилення мотиваційного складника навчання (для чого?); збільшення питомої ваги діяльнісного складника навчання (як виконувати?)

Синергетичний підхід – міждисциплінарний підхід, що сприяє осмисленню суті різних явищ і предметів у їхній внутрішній цілісності. На думку І. Зязюна, цей підхід сприяє формуванню світоглядного уявлення про універсальну єдність світу, дозволяє зрозуміти перехід хаосу в певну ієрархію, наочно ілюструє єдність у різноманітності і різноманітність в єдності, допомагає усвідомити нелінійність, багатofакторність і ймовірність реального світу, поліваріантність шляхів його розвитку й неможливість описання таких явищ на основі класичних теорій і моделей з їхнім лінійним уявленням про розвиток і самоорганізацію [9].

Побудова навчального процесу з урахуванням **контекстного підходу** дозволяє максимально наблизити зміст і процес навчаль-

ної діяльності студентів до їхньої подальшої професійної діяльності. У різноманітних формах навчальної діяльності поступово “вимальовується” зміст майбутнього фаху, що дозволяє ефективно здійснювати загальний і професійний розвиток майбутніх випускників-філологів. Реалізація контекстного підходу на заняттях української мови передбачає створення умов для формування в студентів мовленнєвих навичок, необхідних для їхньої майбутньої професійної діяльності. Як показують спостереження, важливе місце в роботі викладачів має посідати, крім усього іншого, моделювання відповідних комунікативних ситуацій.

Загальнодидактичний підхід передбачає врахування загальнодидактичних принципів навчання – науковості, доступності, системності й послідовності тощо.

Системно-лінгвістичний зумовлює вивчення мови як системи, що постійно розвивається й удосконалюється.

Важливим для організації навчання мовознавчих дисциплін є *комунікативно-діяльнісний підхід*, що забезпечує засвоєння мови в її комунікативній функції, у процесі діяльності з позамовною метою [6, с. 3–4]. Це у свою чергу передбачає залучення студентів до різноманітних видів діяльності, насамперед мовленнєвої, яка на сучасному етапі розвитку лінгвістичних і психологічних наук розглядається як особливий вид діяльності, спрямований на формування та формулювання думки (предмета мовленнєвої діяльності) засобами мови та способом мислення. Л. Мамчур визначає комунікативно-діяльнісний підхід до навчання української мови як комунікативно компетентнісний, бо він забезпечує виховання мовної особистості у процесі мовленнєвої діяльності для формування комунікативних умінь і навичок [10, с. 174].

Головне завдання цього підходу (З. Бакум, А. Богуш, М. Ващуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Л. Мамчур, А. Нікітіна, М. Пентилюк, І. Хом’як та ін.) – формування комунікативно компетентної особистості, здатної вільно, легко висловлюватися з будь-яких питань, виявляючи високий рівень мовленнєвої культури, дбаючи про якість свого мовлення.

Функційно-стилістичний підхід дає змогу розглядати особливості використання мовних одиниць у різних стилях мовлення, вибір варіанта, вибір з можливих засобів найбільш вдалого для конкретного стилю. Реалізація цього підходу забезпечується через упровадження текстів на різних носіях як основного засобу навчання, що сприяє ілюструванню функцій одиниць усіх мовних рівнів.

Особливе місце відведено *соціокультурному підходу*, що допомагає репрезентувати відомості про матеріальну й духовну культуру українського народу, соціокультурні стереотипи мовленнєвого спілкування в ілюстративних матеріалах до лінгвістичних дидактичних ігор.

Дослідницький підхід є складним лінгводидактичним інтегративним явищем, в основу якого покладено реалізацію продуктивних методів навчання української мови, спрямованих на формування в студентів дослідницької компетентності, підвищення рівня їхньої пізнавальної активності й самостійності, творчих мисленнєвих здібностей тощо.

1.3. Закономірності, принципи методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах

Для організації ефективного навчання виняткове значення має врахування закономірностей, принципів та оптимальний вибір форм, методів, прийомів і засобів навчання, що ґрунтується на здобутках української лінгводидактики (З. Бакум, В. Бадер, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.).

Навчання мовознавчих дисциплін підлягає певним закономірностям, врахування яких сприяє ефективній організації навчального процесу. Аналіз фахових джерел дає підстави для висновку, що загальна закономірність викладання будь-якої дисципліни, зокрема мовознавчої полягає в залежності відбору змісту, а відтак і форм, методів, засобів від його мети, завдань,

що стоять перед суб'єктами навчання, рівня підготовки студентів, складності навчального матеріалу.

На реалізацію закономірностей впливають суб'єктивні чинники, що визначаються особистісними якостями викладачів і студентів, ученого-методиста, який досліджує процес навчання мовознавчих дисциплін. Цим і пояснюємо наявність різних визначень і переліків закономірностей. Закономірностями навчання і засвоєння рідної мови дослідники вважають об'єктивну залежність результатів засвоєння мовлення від ступеня розвиненості мовленнєвотворчої системи людини (Л. Федоренко), взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання і засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного у процесі навчання і в повсякденному житті (М. Пентилюк). М. Пентилюк до закономірностей відносить: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови [16, с. 25].

Постійна увага до матерії мови та її звукової системи сприяє більш ґрунтовному розвитку мовленнєвої компетентності студентів. Матерію української мови становлять фонемні та просодичні — сила голосу, висота тону й тембру звуків, темп і ритм мовлення, що є засобами мелодики та інтенсивності мовлення. Удосконалюючи вимовні навички в студентів, викладач має враховувати особливості фонетики, засоби милозвучності та евфонічні засоби української мови.

Важливою закономірністю розвитку мовленнєвих умінь і навичок є *розуміння семантики мовних одиниць*. Розуміти слово (морфему, словосполучення, речення) — співвідносити його з явищами дійсності, уміти визначати його функції, сприймати та вживати у контексті. Студенти повинні усвідомлювати лексичні й граматичні засоби мови, усвідомивши мову як знакову систему.

Необхідно враховувати *здатність студентів опанувати норми літературної мови*. Мова функціонує в людському суспільстві як упорядкована система знаків та виражається в мовленні, яке підлягає традиційній системі правил (сполучуваність мовних одиниць у мовному потоці, їх послідовність, взаємозалежність). Розвиток мовленнєвої компетентності вимагає від студентів здатності вдосконалювати вміння на основі цих правил. Оскільки з основними нормами сучасної української літературної мови студенти ознайомилися ще під час навчання в школі, заняття з лінгвістичних, лінгводидактичних, мовленнєвознавчих дисциплін у вищому навчальному закладі передбачають удосконалення цих норм та засвоєння ґрунтовних знань, які допоможуть застосовувати знання в практичній діяльності. Норма – категорія змінна, тому важливо окреслити студентам тенденції нормативних змін. Необхідно звертати їхню увагу на опанування новітніх лінгвістичних течій, лексем, що ввійшли в обіг нещодавно.

Процеси сприймання та створення мовленнєвих висловлень вимагають *оцінювання виражальних можливостей* мови та вмінь користуватися ними в мовленні. Для цього студенти повинні осягнути тонкощі смислових і стилістичних відтінків мовних одиниць, навчитися оцінювати їх виразність, розрізняти семантико-стилістичні особливості багатозначних слів, лексичних і граматичних синонімів, синтаксичних структур, стилістичні колорити текстів різних типів і стилів мовлення. Ця закономірність виявляється не тільки в розумінні суті виразності мови, але й засвоєнні способів вираження емоційності та експресивності в мовленні під час спілкування.

Умовою розвитку мовленнєвої компетентності є вдосконалення *мовного чуття та дару слова*. Цьому сприяють процеси створення та сприймання мовленнєвих висловлень на заняттях. Викладач має пам'ятати, що студентам потрібно чути правильне усне мовлення, отже, необхідно працювати над зразковими текстами, що репрезентують норми літературної мови та сприяють розвитку дару слова. Володіння мовним чуттям, даром слова – це показник інтелектуально розвиненої людини,

мовної особистості. Сьогодення потребує вчителя, за словами О. Булатової, “особистісно включеного у професію”, такого, який має широкий світогляд, володіє багатьма нетрадиційними технологіями, несе в собі привабливий для дитини гуманістичний потенціал освітнього процесу, вміє вибирати ефективні способи мислення і дії. Особливе місце у своїй моделі дослідниці відводить артистизму вчителя, тобто здатності перевтілюватися, бути привабливим, живим, емоційним, експресивним, одухотвореним, володіти багатьма жестами й інтонаціями; мати дар оповідача, відчуття внутрішньої свободи тощо [3].

Успішному розвитку мовленнєвої компетентності студентів-майбутніх учителів сприяє така закономірність, як *залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови*. Лише за умови ґрунтового засвоєння основ граматики та володіння великим запасом слів студент – майбутній словесник – успішно оволодіє професійним мовленням.

Названі закономірності по-різному виявляються в процесі фахової підготовки студентів-філологів.

До закономірностей навчання філологічних дисциплін у вишах відносимо: урахування мотивів, внутрішніх прагнень студента, що дозволяє виробити ефективну індивідуальну траєкторію навчання; залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; збереження наступності освіти в системі “школа-виш”; моделювання майбутньої професійної діяльності студентів; залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи студентів.

Із закономірностей розвитку впливають загальнодидактичні та специфічні принципи, на яких ґрунтується методика навчання мовознавчих дисциплін.

На думку філософів, принципи навчання визначали й обґрунтовували відповідно до запитів і потреб суспільства конкретної епохи (Античності, Середньовіччя, Нового часу). Трансформація принципів здійснювалася поступово, послідовно, ускладнюючись на перехресті онтологічних, антропологічних та гносеологічних уявлень дослідників, які акумулювали перспективні ознаки попередніх класифікацій, збагачували їх нови-

ми елементами і спрямовували на розв'язання відповідних освітніх завдань певної епохи з урахуванням економічних, соціальних і політичних змін.

Принципи – це провідні концептуальні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчального процесу відповідно до його мети та закономірностей.

Загальнодидактичні принципи впливають із психології навчання загалом, вони визначають загальний напрям у розробленні стратегій й тактик навчання у виші. Загальнодидактичні принципи знайшли своє відображення в працях Ю. Бабанського, М. Данилова, А. Дістервега, Я. Коменського, В. Онищука, Г. Песталоцці, К. Ушинського та інших. Найбільш відомою з-поміж педагогів є класифікація, запропонована Я. Коменським. До неї належать принципи наочності; свідомості; систематичності; послідовності; доступності; міцності засвоєння знань. З плином часу ця класифікація зазнавала змін. Прагнення сучасних науковців класифікувати принципи навчання на компетентнісній основі спричинило появу значної кількості досліджень, аналіз яких дає змогу стверджувати, що принципи навчання – категорія змінна, тому їх кількість постійно зростає.

Обґрунтування і класифікація принципів навчання у вишах висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних філософів (В. Андрущенко, В. Огнев'юк, С.Подмазін та ін.), педагогів (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, Ф. Буслаєв, В. Галузинський, М. Євтух, І. Зязюн, Я. Коменський, В. Кремень, В. Кузьменко, І. Лернер, І. Підласий, О. Семенов, М. Скоткін, І. Срезневський, К. Ушинський та ін.), психологів (Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, І. Зимня та ін.), лінгводидактів (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, О.Караман, С. Караман, О. Копусь, В. Масальський, В. Мельничайко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Плиско, Т. Симоненко, С. Чавдаров та ін.).

Загалом дидактами запропоновано понад 30 класифікацій принципів навчання, що до певної міри ускладнює чітку реалізацію їх у змісті освіти. Дослідники (Н. Волкова, А. Кузьмінський, В. Луговий, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоєва, М. Фіцула та ін.) виокремлюють такі принципи навчання: традиційні

(загальноприйняті дидактичні) і нетрадиційні (новітні: демократизації навчання; виховання здорової дитини; оптимізації навчального процесу; нетрадиційної системи навчання; індивідуалізації; диференціації; інтеграції у навчанні тощо).

Досить розмаїтою є класифікація принципів навчання в дидактиці вищої школи. Дослідниками визначенш, зокрема, такі принципи: спрямованості процесу навчання у вищому навчальному закладі на всебічний, гармонійний розвиток особистості студента; єдності навчання, освіти й виховання; поєднання індивідуального й колективного; єдності конкретного й абстрактного; науковості; систематичності; зв'язку теорії з практикою; міцності знань; доступності (А. Алексюк); єдності дослідницької і навчальної діяльності; забезпечення творчої активності й самостійності студентів у навчальному процесі; єдності теоретичної і практичної підготовки; глибокого знання внутрішнього світу студентів; урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів (Ю. Бабанський); зорієнтованості вищої школи на розвиток особистості майбутнього спеціаліста; забезпечення неперервності освіти; забезпечення навчального процесу традиційними й електронними засобами навчання; відповідності змісту вищої освіти сучасним та прогнозованим тенденціям розвитку науки і виробництва; відповідності результатів підготовки спеціалістів вимогам конкретної сфери професійної діяльності, забезпечення їхньої конкурентоспроможності (В. Безрукова); позитивної мотивації; гуманізації та гуманітаризації; народності й етнопедагогіки; культуровідповідності (В. Докучаєва).

Більшість дослідників дидактики вищої школи принципи навчання поділяють на дві групи. До першої групи відносять ті, що відображають закономірності зв'язку мети, сутності й змісту навчання (розвивального і виховного характеру навчання; науковості; активності й самостійності студентів у навчанні; систематичності; зв'язку змісту навчання із життям, практикою). До другої групи уналежують ті принципи, які стосуються регулювання умов продуктивного навчання (наочності; доступності навчання, урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; міцності знань; поєднання колективних, групових та

індивідуальних форм організації навчання; зв'язку лекційної та позалекційної навчально-виховної роботи зі студентами; керівної ролі викладача, кафедри в умовах вищих навчальних закладів [2].

Окремі науковці (О. Глузман, В. Лозова, М. Фіцула та ін.) зазначають, що в навчальному процесі вищої школи необхідно дотримуватися загальнодидактичних принципів навчання, а також специфічних, характерних лише для вищих навчальних закладів. Так, слушною є думка М. Фіцули щодо доцільності застосування у вищих 10 провідних загальнодидактичних принципів навчання: науковості; системності й послідовності; доступності; зв'язку навчання із життям; свідомості й активності; наочності; міцності засвоєння знань, умінь і навичок; індивідуального підходу; емоційності [17].

Загалом сучасні дослідники обґрунтовують систему дидактичних принципів на основі наукового розуміння суті навчання, урахування нормативних вимог до організації навчально-виховного процесу, інтенсивних глобалізаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються в сучасній вітчизняній освіті. У працях окремих дослідників (В. Беспалько, В. Лозова, В. Пасинок, С. Сисоєва, М. Фіцула та інші) обґрунтовано специфічні принципи навчання у вищому навчальному закладі, спрямовані на професіоналізацію навчального процесу: єдності навчальної та наукової діяльності; оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів; урахування індивідуальних можливостей студента; забезпечення самостійної та науково-дослідницької роботи студентів.

Зупинимось докладніше на принципах навчання мовознавчих дисциплін.

Виклад матеріалу на рівні достовірності, вмотивованості, обґрунтованості з позицій сучасної лінгвістичної науки забезпечує **принцип науковості**. “Науковість – це передусім достовірність, точна відповідність викладеного матеріалу тому, що реально існує в житті та встановлено в науці, правильне розкриття сутності явищ та їх ознак, характеристика їх співвідношень і зв'язків з іншими явищами” [18, с. 37–38]. Науково обґрунто-

ване розкриття суті лінгвістичних відомостей сприяє розвитку й удосконаленню в студентів практичних умінь і навичок, розширенню наукового світогляду, навичок пошукового характеру, ознайомленню з новими підходами до вивчення лінгвістичних явищ. Реалізація принципу науковості у вищих закладах освіти передбачає своєчасне ознайомлення студентів з новітніми науковими концепціями, гіпотезами, студіями. Важливо ознайомлювати студентів з різними поглядами на розуміння того чи того поняття або терміна, розкрити причинно-наслідкові зв'язки між лінгвістичними явищами й поняттями для того, щоб усвідомити їхню сутність. Ознайомлюючи студентів з новою дефініцією, важливо дати історичний коментар, щоб показати, як вона виникла, які передумови склалися для цього. Важливою є й орієнтація на міждисциплінарні наукові зв'язки. Наприклад, поняття “мовна особистість” виникло в лінгвістиці, згодом увійшло в лінгводидактичний науковий обіг. Висвітлення таких питань має подаватись у розвитку і взаємозв'язку. Це сприяє формуванню в студентів уявлень про науку як динамічну систему.

Університетське навчання в умовах інформаційного суспільства вимагає від студента сформованості вмінь працювати з інформацією: шукати й отримувати її для вирішення пізнавальних проблем, критично оцінювати, переробляти, використовувати, створювати. Крім того, в інформаційному суспільстві розширюється зміст принципу науковості, оскільки тепер, окрім засвоєння знань, студенти мають володіти вміннями критично ставитися до тієї інформації, яку вони отримують в інформаційному полі, відрізнити наукові знання від псевдонаукових.

Наразі посилюється методологічний аспект процесу навчання, адже щоб самостійно здобувати знання, необхідно володіти способами пізнання, бо змінюється пріоритетність дидактичних принципів, з-поміж яких чітко вирізняється *принцип організації діяльності студентів в інформаційно-навчальному середовищі/просторі*. З огляду на те, що в інформаційному суспільстві картина світу у свідомості студента формується з різних джерел, важливим завданням університету є впорядкування і

систематизація її. Особливо посилюється роль рефлексивного складника діяльності студента, оскільки самостійно організовуючи власну діяльність, він має чітко розуміти й планувати послідовність дій, а також бачити шляхи їх оптимізації.

Принципи *наступності й перспективності* відповідають загальнодидактичним вимогам про необхідність опори наступного на попереднє та про обов'язкове врахування логіки предмета [13, с. 39]. Установлення зв'язку нового матеріалу з наступним і підготовка студентів до сприймання окремих тем курсу відбувається за допомогою принципу перспективності. Якщо викладач під час організації занять не передбачає зв'язку з наступним матеріалом, який буде вивчатися пізніше, то не буде створюватися база для міцного системного засвоєння наступних тем і розділів.

Закріплення засвоєних знань та формування необхідних практичних умінь і навичок відбувається за допомогою принципу *зв'язку теорії з практикою*. Принцип зв'язку теорії з практикою передбачає зв'язок викладання з життям, формування вмінь застосовувати здобуті знання, вміння й навички в практичній, професійній та суспільній діяльності.

Дотримання принципу *свідомості* передбачає глибоке розуміння навчального матеріалу й осмислене засвоєння знань, умінь і навичок, усвідомлення завдань і майбутньої праці, пробудження інтересу до неї, потреби в правильному її використанні, вміння творчо застосовувати здобуті знання в житті [13, с. 43]. Для свідомого засвоєння мовних фактів застосовуються розумові операції аналізу, синтезу, конкретизації, порівняння та ін., оскільки свідоме засвоєння забезпечується пізнавальною діяльністю студентів. Активність пізнавальної діяльності залежить від вміння викладача привернути увагу студентів до мовного матеріалу, роз'яснити його практичну цінність і життєву значущість, а також творче, нестандартне застосування різних методів і прийомів, використання вправ і завдань різної складності, цікавих завдань.

Однією з умов свідомого засвоєння мовного матеріалу є дотримання принципу *наочності*. Конкретизація та узагальнен-

ня мовного матеріалу здійснюється за допомогою посібників, таблиць, схем з використанням технічних засобів навчання. Наочність сприяє оволодінню абстрактними поняттями, активізує увагу студентів, їхнє мислення. Сучасні технічні засоби дають змогу проводити мультимедійні лекції.

В. Дяченко зазначає: “Система принципів навчання у наш час – це не тільки основні орієнтири перебудови навчально-виховного процесу, але й певна гарантія того, що створюється дійсно сучасний навчально-виховний процес, який відповідає соціальному замовленню, забезпечує найбільш високі результати у нинішніх суспільно-історичних умовах” [7, с. 172]. Продуктивними і перспективними автор вважає принципи завершення навчання; невідкладної і неперервної передачі знань; різноманітності тем, завдань, обов’язків; усезагального співробітництва і товариської взаємодопомоги; навчання за здібностями; різновікового і різнорівневого колективу; педагогізації діяльності кожного учасника навчальних занять; інтернаціоналізації процесу навчання або навчання на дво- і багатомовній основі [7, с. 179].

Провідними характеристиками вищої освіти стають системність, творча активність викладача і студента, формування наукового мислення, створення особистісно орієнтованого освітнього простору, суб’єкт-суб’єктний характер відносин викладача і студента тощо. Переорієнтація освіти на відродження духовності народу, на пріоритет особистості студента передбачає реалізацію в процесі навчання мовознавчих дисциплін принципів демократизації, гуманізації й гуманітаризації, національного спрямування, неперервності, неподільності навчання й виховання, що розглядають людину як неповторну цілісність, активну, творчу, вільну й національно свідому особистість, створюють умови для її саморозвитку й самоактуалізації.

Успішному впровадженню модульної технології сприяє дотримання принципів, розроблених П. Юцявичене (модульності, мотиваційного спрямування, структурованості змісту навчання, динамічності, діяльності, гнучкості, усвідомленої перспективи, різнобічності методичного консультування, паритетності) [18].

Безумовно, крім названих загальнодидактичних, у навчанні мовознавчих дисциплін важливими є специфічні принципи, що зумовлюють методично правильну організацію навчального процесу. Так, Н. Голуб у навчанні риторики визначає такі специфічні принципи: культуровідповідності, ціннісний, стимулювання самостійності й творчості, життєвої перспективи, пріоритету практики, емоційності, цілісності й інтеграції, активізації взаємовпливу навчання риторики і мови, стилістики, культури мови, гармонізувального діалогу. На думку дослідниці, це означає, що змістове наповнення занять з риторики має відображати особливості культури українського народу, привертати увагу і спрямовувати учасників навчального процесу до споконвічних цінностей, що мають стати у їхньому житті пріоритетами [4].

Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищих спирається на такі принципи, зокрема: принцип розвивального й виховного навчання, принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості, принцип поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, принцип соціокультурної відповідності.

Принцип розвивального й виховного навчання виражає провідну мету функціонування педагогічної системи, пов'язує основні педагогічні категорії (виховання, навчання, освіти).

Принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості вимагає правильного співвіднесення орієнтації на широку ерудицію та вузьку спеціалізацію, фундаментальність і технологічність у процесі підготовки й у результатах навчання, загального розвитку особистості й розвитку спеціальних професійних здібностей особистості. Перспективною є думка Р. Піонової щодо пріоритету в діяльності сучасної вищої школи принципу професійного спрямування навчання, суть якого полягає у максимальному наближенні навчальних дисциплін до майбутньої професії [12]. Від урахування цього принципу значною мірою залежить формування індивідуально й професійно важливих якостей, розвиток педагогічних здібностей студентів.

Дотримання *принципу поєднання індивідуальних і колективних форм навчання* забезпечує оптимальний баланс між ними, що сприяє якісному опануванню навчальної інформації, формуванню стійких умінь і навичок.

Принцип соціокультурної відповідності зумовлює змістове наповнення занять мовознавчих дисциплін, добір дидактичного матеріалу, що, на наш погляд, має відображати самотність культури українського народу, сприяти усвідомленню студентами мови як носія культурних цінностей, основи професійного становлення особистості, засобу формування мовної картини світу.

Особливої уваги вимагає розроблення соціокультурних коментарів до мовного дидактичного матеріалу.

Крім загальнодидактичних принципів, навчання мовознавчих дисциплін ґрунтується на низці специфічних принципів.

Н. Голуб визначає у навчанні риторики такі специфічні принципи: культуровідповідності, ціннісний, стимулювання самостійності й творчості, життєвої перспективи, пріоритету практики, емоційності, цілісності й інтеграції, активізації взаємовпливу навчання риторики і мови, стилістики, культури мови, гармонізувального діалогу. Це, на думку дослідниці, означає, що змістове наповнення занять з риторики має відображати особливості культури українського народу, привертати увагу і спрямовувати учасників навчального процесу до споконвічних цінностей, що мають стати в їхньому житті пріоритетами [4].

Одним з провідних принципів методики навчання української мови (за професійним спрямування) є *принцип комунікативної спрямованості*, адже шлях до реалізації практичної мети навчання проходить через практичне використання мови та завдань, що мають відтворювати явища суспільного життя, наближатися до природного професійного мовлення, а викладач і студент мають стати мовленнєвими партнерами (комунікаторами).

Важливим є врахування *принципу зв'язку теорії з практикою*, який передбачає “встановлення правильного співвідношення теорії з практикою у навчанні української мови, добір таких тренувальних вправ, які сприяють закріпленню одержаних

знань, а також формувати необхідні практичні вміння й навички” [13, с.32]. Виконуючи на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) різноманітні творчі завдання, пов’язані з майбутньою професійною діяльністю, студенти на власному досвіді переконуються в потребі оволодіння знаннями.

Комплексний підхід до визначення закономірностей, принципів навчання мовознавчих дисциплін сприяє раціональному добору методів, прийомів і засобів, адекватних змістові навчання.

Урахування загальнодидактичних принципів, що спрямовують викладача на достовірний, умотивований, систематичний виклад та передбачають зв’язок теорії з практикою й спрямовані на осмислене засвоєння мовного матеріалу, становлять основу для формування професійної компетентності студентів.

1.4. Зв’язок методики навчання мовознавчих дисциплін із суміжними науками

Методика навчання мовознавчих дисциплін розвивається не ізольовано від інших наук, вона спирається на дослідження з філософії, мовознавства, педагогіки, психології, психолінгвістики.

Філософія забезпечує методологічні засади навчання мовознавчих дисциплін у вишах.

Мовознавство покликане визначати зміст курсів мовознавчих дисциплін. Важливим є врахування сучасних здобутків комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, гендерної лінгвістики, когнітивної лінгвістики та інших галузей мовознавства.

Педагогіка вищої школи обґрунтовує зміст і завдання вишівської освіти й виховання, допомагає визначити найбільш результативні принципи, методи, форми, засоби навчання, сприяє правильному відбору ілюстративного матеріалу, забезпечує зв’язок із шкільним курсом.

Психологія окреслює оптимальні шляхи навчання студентів з урахуванням їхніх психологічних особливостей, умотивовує доцільність використання методів, засобів навчання.

Загальна психологія орієнтує на врахування психічних процесів, що відбуваються під час формування професійної компетентності студентів.

Вікова психологія покликана визначати зміст навчання та відбирати адекватні йому методи, прийоми, засоби вивчення мовознавчих дисциплін з урахуванням вікових особливостей студентів.

Педагогічна психологія допомагає виокремити ефективні шляхи здобування знань, формування вмій і навичок студентів, що становлять основу професійної компетентності; виявляє психологічні чинники, що забезпечують успішне навчання, доброзичливі взаємини між викладачами і студентами; сприяє формуванню в студентів мотивації до дослідницької діяльності тощо.

Ефективність освітнього процесу забезпечує врахування новітніх досліджень у галузі психології мовлення, психології спілкування, психології праці, інженерної психології.

1.5. Зміст, структура курсу та методи наукового дослідження.

Зміст і структура курсу відображені в програмі й визначаються метою й завданнями, що стоять перед вищою школою на сучасному етапі, вимогами до професійної підготовки магістрів – майбутніх викладачів вищої школи.

Доцільність навчального курсу визначається недостатнім потенціалом лише ґрунтовних знань дисципліни для ефективного його викладання в умовах сучасної університетської освіти. Важливим є оволодіння методичними засадами проведення навчальних занять, організації самостійної, науково-дослідницької роботи магістрів.

З-поміж методів наукового дослідження виокремлюють такі:

- **теоретичні:** аналіз наукової літератури, метод системного аналізу, порівняльно-зіставний аналіз і узагальнення досвіду викладачів-філологів;
- **емпіричні:** проведення констатувальних зрізів, пошукового експерименту; індивідуальні й групові бесіди, спостереження за навчальною діяльністю студентів та аналіз її результатів;
- **методи статистичного аналізу** для оброблення експериментальних показників, якісного й кількісного аналізу результатів навчання.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 1

- 1. Прочитайте уривок із публікації З. Бакум (Бакум З. Текстocентризм у сучасній системі принципів навчання української мови / З. П. Бакум // 36. наук. праць. Пед. науки. – Вип. 47. – Херсон: ХДУ, 2006. – С. 85-91). Обґрунтуйте значущість цього принципу у формуванні мовної особистості учня/студента.**

Предовсім треба відзначити, що текст є засобом пізнання мови як поліфункційного явища, адже вона за своєю природою дійсно різноаспектна і виконує немало функцій: комунікативну (К. Фосслер); репрезентативну, апелятивну, експресивну (К. Бюлер); впливу (А Марті); емотивну, поетичну, фактичну (Р. Якобсон); концептуальну, оцінно-комунікативну, текстову (М.А.К. Хеллідей); експресивну, естетичну (О. Леонтьєв); номінативну, синтаксичну і прагматичну (Ю. Степанов); комунікативну, когнітивну (Н. Слюсарєва); комунікативну (Г. Золотова).

У лінгводидактиці тривалий час зосереджувалася увага на мові як знарядді пізнання. Однак останнім часом з урахуванням функцій феномену мови в методичній науці та практиці відбувається перегляд усталених підходів, принципів і обирається курс на усвідомлення мови як поліфункційного явища, завдяки якому відбувається спілкування, регулюються міжособистісні й соціальні стосунки людей, координується практична діяльність, формується свідомість, самосвідомість і світогляд особистості.

Важливим у реалізації текстocентричного принципу є положення про те, що текст є засобом долучення учнів до матеріальної та духовної культури українського народу, його історії, звичаїв і традицій. Адже національно-культурний компонент у навчанні рідної мови стає одним із найважливіших засобів розвитку духовного світу учня, його ціннісно-орієнтаційної культури, національної самосвідомості, врешті-решт української мовної особистості. Тому теоретики і практики сьогодні перебувають у пошуках такого текстового матеріалу, який сприятиме вихованню особистості як творця, носія, користувача мови з її історико-, етно-, соціо-, психолінгвістичними особливостями.

Навчання має відбуватися також і на основі тексту як одиниці мови, завдяки якій пізнаються мовні явища та засоби, формується система мовних понять. Ознайомлення з подібними текстами сприяє тому, щоб учні входили у світ науково-навчальної інформації, ознайомлювалися з логікою побудови тексту, збагачувалися науковою лексикою і відповідними синтаксичними конструкціями; навчалися осмислено, інтонаційно грамотно читати та ін.

Текст розглядають також як мовленнєвий витвір, результат використання мови, оскільки на його основі здійснюється вивчення мови в дії, засвоюються закономірності функціонування фонетичних, лексичних засобів у мовленні.

Текст є одним із основних засобів оволодіння усними та писемними формами українського мовлення, мовленнєвою діяльністю у всіх її видах (читання, говоріння, аудіювання, письмо). На текстовій основі формується комунікативна компетенція, у процесі розвитку якої мовленнєвознавча теорія засвоюється носіями мови не у вигляді певних понять, правил, а в діяльній формі, у вигляді вмінь, навчальних дій з цими поняттями і правилами. До них можна віднести вміння визначати стиль тексту, тип мовлення, спосіб зв'язку речень у тексті, стилістичний аналіз та ін. Тому під час формування уявлень про особливості побудови того чи того тексту є можливість учня створювати власне висловлення.

Неабияку роль у навчанні мови посідає імітаційне моделювання ситуацій, завдяки чому учень/студент потрапляє в умови, наближені до життєвих. За таких обставин навчання здійснюється через зразки монологічного й діалогічного мовлення. У такому випадку текст є засобом створення ситуацій, на основі яких здійснюється реальне спілкування.

2. Прочитайте подані тексти*, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

---

* Тексти дібрано із видання (Слава Світова. Жменька слів для доброго настрою. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2014. – 136 с.).

ЛЮБЛЮ

Люблю, коли після дощу влітку повітря пахне свіжістю трави й гарячим асфальтом. Люблю, коли у поштовій скриньці знаходжу листа. Несподівано. Люблю чорний шоколад. Вишуканий. Гіркувато-солодкий. Люблю книжки: гортати їх, сторінка за сторінкою, вдихати ні з чим незрівнянний аромат паперу, літер, мудрості... Люблю, коли за вікном негода, а вдома затишно й тепло. Люблю м'які кошлаті шкарпетки. Вони трепетно зігрівають кожен пальчик узимку. Люблю яскраві жовті тюльпани. У них ховається сонце. І весна. Люблю бедриків. І світанок. Коли над луками парує туман, а повітря тремтить від ранкової свіжості. Люблю мармелад, сине небо в білих хмаринках, пухнасті зворушливі кульбабки, барвисту веселку. Люблю життя!

МАЛЕНЬКИЙ ВСЕСВІТ

Наллю собі в чашку трохи неба. Зроблю ковточок. І сяду тихо в саду плести вінок із ромашок — білих, ніжних. Я не чіпатиму пелюсток їхніх і «любить-чи-не-любить» не ворожитиму до ранку. Бо знатиму, що любить, просто знатиму. І ноти вітру я тихенько проспівую — від радості. І всміхнуся сонечку — від щастя. І загадково світ довкола мене ще дужче барвами грає! І заглядатиме мені у вічі. Таємницю нашу, народжену з любові, вгадуватиме. А я відчую за плечима легкі крила й тихенько прислухатимусь до себе. До дива-дивного, що у мені зроста. Є я і він, і наш маленький всесвіт, дарований нам небом.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Порівняйте об'єкт, предмет, мету й завдання методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах та у вищому навчальному закладі. Якого висновку ви дійшли ?
4. Напишіть стисле есе на тему “Українська мова як навчальна дисципліна у вищій школі: проблеми та новітні погляди на викладання”.

5. Заповніть таблицю “Принципи навчання”.

Таблиця 1

Принципи навчання

Принципи	Зміст
розвивального й виховного навчання	виражає провідну мету функціонування педагогічної системи, пов'язує основні педагогічні категорії (виховання, навчання, освіту).
фундаментальності освіти та її професійної спрямованості	передбачає правильне співвіднесення орієнтації на широку ерудицію та вузьку спеціалізацію, фундаментальність і технологічність у процесі підготовки і в результатах навчання, загального розвитку особистості й розвитку спеціальних професійних здібностей
науковості і зв'язку теорії з практикою	
систематичності й системності	
поєднання індивідуальних і колективних форм навчання	
соціокультурної відповідності	
свідомості й активності студентів	
інтегративності	
інтерактивності навчання	
мотиваційного забезпечення	

6. На думку Н. Ансимової, основними чинниками пробудження уваги є оптимальне співвідношення відомого і невідомого (багато нового – важко, мало нового – нудно); певний дефіцит інформації, що компенсується асоціаціями (педагог не “розжовує” пояснюваний матеріал до останньої дрібниці, а залишає певний “простір” для думки, дає змогу бути співучасником у процесі пізнання нового); нестандартне запитання, проблема, загадка (як стверджував Платон, початок пізнання – здивування) // Познавательные процессы и способности в обучении : [учеб. пос. для студ. пед.

Ун-тов] / [Шадриков В. Д., Ансимова Н. П., Корнеева Е. Н. и др.] ; под ред. В. Д. Шадрикова. – М. : Просвещение, 1990. – С. 22.

7. Підготуйте зв'язне висловлення з теми “Виховний потенціал мовознавчої дисципліни (за вибором студента)”. Використовуйте прийоми активізації уваги слухачів.
8. Проаналізуйте матеріал вишівського підручника (за власним вибором), визначте, на які принципи спираються автори, пропонуючи інформацію для суб'єктів навчання.
9. Що розуміють у методиці під педагогічним експериментом? Сформулюйте мету констатувального, навчального, контрольного етапів педагогічного експерименту з будь-якої теми (дисципліна обирається за вибором студента).
10. Важливим етапом організації педагогічного експерименту є формулювання гіпотези – припущення причини неефективного навчання, зокрема неефективне комбінування методів навчання або ж недоцільне використання засобів навчання тощо.

Ознайомтеся з гіпотезою, висунутою Л. Сергієнко в процесі виконання наукового дослідження з теми “Методика формування комунікативної компетентності студентів педагогічного коледжу засобами дидактичної гри”: рівень сформованості комунікативної компетентності студентів педагогічного коледжу підвищиться за умов: пріоритетного застосування комунікативно-діяльнісного й компетентнісного підходів до навчання української мови й методики її викладання в початкових класах, що забезпечує посилення комунікативної домінанти; реалізації методики дидактичних ігор, сутністю якої є наближення модельованих умов ігрової комунікації до реального контексту професійного спілкування; забезпечення інтегративних зав'язків мовної та методичної підготовки через використання дидактичної гри на заняттях (*Сергієнко Л. В. Методика формування комунікативної компетентності студентів педагогічного коледжу засобами дидактичної гри : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Лариса Василівна Сергієнко. ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Луганськ, 2013. – 20 с.)*

Поміркуйте, як пов'язана гіпотеза з метою експерименту. Сформулюйте робочу гіпотезу з конкретної теми, спираючись на мету констатувального, навчального, контрольного експерименту (див. попереднє завдання).

Питання для самоконтролю

1. Розкажіть про методику навчання мовознавчих дисциплін як науку, її предмет, завдання та методи дослідження.
2. З'ясуйте, яке призначення має методика викладання мовознавчих дисциплін як навчальна дисципліна і які її особливості.
3. Розкажіть про джерела методики навчання мовознавчих дисциплін.
4. Повідомте про зв'язки методики навчання мовознавчих дисциплін з іншими науками і проілюструйте їх прикладами.
5. Що таке лінгводидактика і як вона співвідноситься з методикою навчання мовознавчих дисциплін?

Література

1. **Бакум З. П.** Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія / Зінаїда Павлівна Бакум. — Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. — 338 с.
2. **Бондар В. І.** Дидактика: ефективні технології навчання студентів / Володимир Іванович Бондар. — К. : Освіта, 1996. — 92 с.
3. **Булатова О. С.** Искусство современного урока : [учеб. пос. для студентов высших учеб. заведений] / О. С. Булатова. — М. : Академия, 2006. — 256 с.
4. **Голуб Н. Б.** Риторика у вищій школі / Ніна Борисівна Голуб. — Черкаси : Брама-Україна, 2008. — 408 с.
5. **Дідук-Ступ'як Г. І.** Філософсько-методологічні орієнтири лінгво-методичної технології “Інтерація різнотипових підходів” до вивчення української мови [Текст] / Галина Іванівна Дідук-Ступ'як // Теоретико-практичні аспекти сучасних лінгвістичних та лінгводидактичних парадигм : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Рівнен. держ. гуманіт. Ун-т; редкол. : В. Я. Мельничайко, І. М. Хом'як, М. В. Мірченко та ін. — Рівне; Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2012. — С.80-86.
6. **Донченко Т. К.** Про концепцію вивчення рідної мови / Донченко Т. К. // Укр. мова і л-ра в шк. — 1993. — № 1. — С. 3-4.

7. **Дьяченко В. К.** Дидактика / В. К. Дьяченко. – М. : Народное образование, 2006. – Т. 1. – 400 с.
8. **Зимняя И. А.** Педагогическая психология: учебник для вузов / Ирина Алексеевна Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Издательская корпорация “Логос”, 2000. – 384 с.
9. **Зязюн І.А.** Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А.Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С. 58 – 61.
10. **Мамчур Л.** Теоретичні підходи до формування комунікативної компетентності учнів основної школи / Л. Мамчур // 36. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – 305 с. – Режим доступу : [udpu.org.ua>files/fahovi_uydannya/univer/2010](http://udpu.org.ua/files/fahovi_uydannya/univer/2010)
11. **Омельчук С.** “Підхід до навчання” як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки / С. Омельчук // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 2. – С. 2-7.
12. **Пионова Р. С.** Педагогика высшей школы : учеб. пос. / Р. С. Пионова. – Мн. : Выш. шк., 2005. – 303 с.
13. **Плиско К. М.** Принципы, методы і форми навчання української мови : теоретичний аспект / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
14. **Подласый И. П.** Педагогика. Новый курс : учеб. для студентов пед. Вузов : в 2 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 1999. – 576 с.
15. **Словник-довідник з української лінгводидактики** : навч. посіб. / кол. авт. За ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.
16. **Текучев А. В.** Методика русского языка в средней школе / А. В. Текучев. – 3-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1980. – 414 с.
16. **Фіцула М. М.** Вступ до педагогічної професії : [навч. посіб.] / Михайло Михайлович Фіцула. – 2-е вид. – Тернопіль : Навч. книга. – Богдан, 2003. – 136 с.
17. **Юцявичене П. А.** Теория и практика модульного обучения / П. А. Юцявичене. – Каунас : Швиеса, 1989. – 272 с.

ТЕМА 2. Історія розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі

- 2.1. Основні етапи становлення й розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих освітніх закладах.
- 2.2. Особливості становлення й розвитку методики викладання мовознавчих дисциплін у вищій школі наприкінці ХІХ -30-рр. ХХ століття.
- 2.3. Розвиток методики викладання мовознавчих дисциплін у 40 – 60 роки ХХ століття.
- 2.4. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у 70 – 90-і роки ХХ століття.
- 2.5. Особливості розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у ХХІ столітті.

Лінгводидактичні студії

2.1. Основні етапи становлення й розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих освітніх закладах

Методика навчання мовознавчих дисциплін – відносно молода наука, що почала розвиватися наприкінці ХХ століття. Оптимізації шляхів підготовки сучасного викладача вищої школи сприяє усвідомлення значущості наукового доробку педагогів і філологів дев'ятнадцятого століття (Ф. Буслаєва, В. Острогорського, О. Потебні, І. Срезневського, К. Ушинського та ін.), двадцятого століття (О. Біляєва, Н. Гуйванюк, В. Ужченка, К. Шульжука та ін.). Цікавим і корисним для магістрантів є досвід роботи викладачів провідних вишів України – наших сучасників.

Джерельною базою історії методики навчання мовознавчих дисциплін є наукові студії З. Бакум, В. Калашника, І. Кочан, Л. Мамчур, Ю. Прадіда, О. Семенов, С. Яворської та ін. Цінними для філологів є й праці, у яких розглядаються різноаспектні питання становлення і розвитку системи української вищої освіти (О. Адаменко, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, М. Євтух, Н. Ко-

цур, В. Майборода, О. Микитюк, В. Огнев'юк, М. Попович, О. Семенов, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Федоренко та ін.), дослідження, присвячені системному аналізу шкільної і вишівської мовно-літературної освіти (Г. Клочек, М. Наєнко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семенов, П. Хропко, С. Яворська та ін.).

Про важливість вивчення методичної спадщини відомих педагогів свідчить і тематика дисертаційних робіт. Так, у межах дисертацій досліджувалася педагогічна спадщина М. Сумцова (О. Кін), вивчалися лінгводидактичні ідеї І. Огієнка (О. Гривнак), С. Чавдарова (З. Бакум), В. Сухомлинського (Л. Мамчур), О. Біляєва (Л. Савич).

Підвалинами для формування моделі педагога – українського словесника є традиції першої та другої Київських, Фундуклеївської, Маріїнської, Львівської гімназій, Києво-Могилянської колегії, Харківського і Київського університетів, Ніжинського історико-філологічного інституту імені князя Безбородька, учительських та педагогічних інститутів закритого типу, створених при класичних університетах у ХІХ столітті. Учителі гімназій самостійно створювали програму, відповідно до них і підручники, у яких намагалися врахувати індивідуальні здібності учнів. У цих навчальних закладах панував культ грамотності, мовленнєвого етикету. Отже, гуманітарна гімназійна освіта була зорієнтована на виховання особистості за всіма критеріями філологічної підготовки – грамотність, писемне та усне володіння виражально-зображальним словом, глибина розуміння художнього тексту. “Випускник класичної гімназії не поступився б “червонодипломнику” – сучасному випускнику університету” [10, с. 27; 352].

Дослідниця історії викладання філологічних дисциплін О. Семенов виокремлює такі значущі етапи в розвитку вітчизняної вищої філологічної освіти:

- кінець ХІХ століття – 30 рр. ХХ століття;
- 40-60-і рр. ХХ століття;
- 70 – 90-і рр. ХХ століття – початок ХХІ століття.

2.2. Особливості становлення й розвитку методики викладання мовознавчих дисциплін у вищій школі наприкінці XIX – 30-рр. XX століття

Пріоритетною формою організації навчального процесу у тогочасних вищих закладах освіти були лекції, хоча паралельно використовувалися й бесіди, співбесіди, педагогічні семінари, колоквиуми. Ознайомлення студентів-філологів з особливостями історії, побуту, а також мовою, народною словесністю відбувалося через “елементи наукової бесіди”, “короткі диспути”, “діалоги на лекціях”, “порпання в наукових книгах”. Це сприяло усвідомленню потенціалу художнього слова, формуванню справжніх філологів.

У “Правилах” університету Св. Володимира від 1844 року (нині – широко відомого Київського національного університету імені Тараса Шевченка) наголошувалося на обов’язковому написанні наукових творів з першого року навчання; студенти історико-філологічного факультету Харківського університету брали участь у колоквиумах, виконували письмові завдання з порівняльної граматики, слов’янської філології, здійснювали граматичний розбір стародавніх текстів [11, с. 189, 194]. Під керівництвом та за участю викладачів-наставників М. Сумцова, Д. Багалія, О. Єфименка, М. Максимовича, І. Манжури та інших здійснювалися етнографічні експедиції. Педагогічна практика проводилася, як правило, на випускному курсі в гімназіях чи повітових училищах.

“Однак українізаційні процеси першої половини 1920-х рр. уже в другій половині почали нівелюватися. “Наслідком такої політики стала прищеплювана педагогам на довгі роки й не викорінена, на жаль, і до сьогодні байдужість до долі національної культури”, – справедливо вважає О. Семенов [13, с. 39]. Це позначилося й на якості підготовки у вищій школі. “Освітній простір інститутів заповнили терміносполуки “радянська школа”, “комуністичне виховання”, “єдині навчальні плани, “єдині навчальні програми”, “єдина трудова школа”. Вони швидко “зітерли” з пам’яті освітян терміни “українознавство”, “українська національна школа”, “національне виховання” й підтвер-

дили, таким чином, включення української освіти до всесоюзної системи. Вища школа дедалі більше інтернаціоналізувалася й русифіковувалася, плідна праця українських мовознавців, літераторів, істориків була оголошена “шкідницькою і націоналістичною”. У 1938 році це узаконилося Постановою “Про обов’язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР” [10, с. 27].

У методичних посібниках того часу порушувалися питання про форми, методи навчання (О. Ізюмов (1926), Г. Ващенко (1929), Т. Гарбуз (1929), В. Павловський (1929), А. Машкін (1930) та ін.

О. Семенов доходить висновку, що 30-і роки ХХ ст. ознаменувалися завершенням реформи педагогічної освіти, створенням єдиних навчальних планів і програм, утвердженням авторитарної системи професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури [12, с.49].

2.3. Розвиток методики викладання мовознавчих дисциплін у 40 – 60 роки ХХ століття

У 1940 році в Україні функціонувало 47 вищих педагогічних навчальних закладів, 6 державних університетів. Фактично зруйнована в період окупації система вищої освіти почала відновлюватися з 1943/1944 навчального року. А вже в 1945/46 н. р. мовно-літературні факультети, – стверджує вітчизняний педагог В. Майборода, – відкрилися у Вінницькому, Ворошиловградському, Житомирському, Запорізькому, Київському, Полтавському, Сталінському, Сумському, Херсонському, Львівському, Мелітопольському, Миколаївському, Ніжинському, Одеському педагогічних інститутах та Білгород-Дністровському, Кременецькому, Нікопольському, Рівненському, Бердичівському, Дрогобицькому, Кам’янець-Подільському, Лебединському, Слов’янському учительських інститутах [12, с. 108–110].

Навчальні плани спеціальності “Українська мова та література” містили предмети суспільно-політичного, мовознавчого (вступ до мовознавства, старослов’янська мова зі вступом до слов’янської філології, сучасна українська мова, історія української мови з діалектологією, порівняльна граматики української

та російської мов), літературознавчого (антична література, російський та український фольклор, давня українська література, історія української літератури, теорія літератури), психолого-педагогічного, методичного спрямування.

Протягом 1939-1941 рр. виходять праці з методики викладання орфографії М. Бернацького. Головне завдання “Методики орфографії в середній школі – допомогти вчителю сформувати високу грамотність учнів. У методичних розробках М. Бернацького особливої уваги заслуговує положення про психологізацію письма, яку автор розуміє так: під час вироблення навичок грамотного письма важливого значення набувають усі види сприймання – слухове, зорове і моторне. М. Бернацький уперше розробив методику опрацювання окремих орфограм, подав методичні рекомендації щодо вивчення майже всіх основних орфографічних правил української мови, розробив систему вправ та визначив їх послідовність, яка необхідна для вироблення стійких навичок грамотного письма.

Задля підготовки студентів-філологів використовувалися навчальні посібники (“Курс сучасної української літературної мови” (1959) М. Жовтобрюха і Б. Кулика, “Історична граматики української мови” (1950) Ф. Медведєва, “Нариси з історії української літературної мови” (1958) П. Плюща, “Курс історії української літературної мови. План курсу” (1957) І. Білодіда і П. Горещького). За цими книжками тривалий час здійснювалася мовна та історико-лінгвістична підготовка в університетах та педагогічних інститутах.

Водночас з’явилися методичні розвідки В. Масальського, А. Медушевського, М. Тищенко, С. Чавдарова та ін. Вагомим внеском у лінгводидактичну теорію і практику стала педагогічна система В. Сухомлинського. Погляди педагога-новатора викладено в численних монографіях, методичних посібниках, статтях.

О. Семенов зазначає, що надзвичайно болючою проблемою залишалася проблема мовної культури вчителя-словесника [13]. Своєрідними курсами лекцій, порадиниками щодо практичного ужитку української мови стали посібники А. Коваль “Про культуру української мови” (1961), “Практична стилістика сучасної

української мови” (1967), І. Чередниченка “Нариси з загальної стилістики сучасної української мови” (1962), “Словник наголосів української літературної мови” (1959) та ін. [10, с.108–110].

Домінантним складником навчального процесу вважалася науково-дослідна робота викладачів і студентів, що була орієнтована на опрацювання важливих проблем радянського мово- і літературознавства, комуністичного виховання в школі. Натомість недостатньо уваги приділялося розробці педагогічних досліджень, які б студенти виконували в експериментальних класах під час педагогічної практики.

Отже, заідеологізована система вищої педагогічної освіти в 40 – 60-роки ХХ ст. не зазнала істотних змін, попри це викладачі вишів докладали значних зусиль, щоб в умовах зрусифікованого суспільства сформувавши вчителя української мови й літератури.

2.4. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у 70 – 90-і роки ХХ століття

Сімдесяти роки двадцятого століття характеризувалися пропагандистським гаслом “формування нової історичної спільності – радянського народу”, курсом на впровадження обов’язкової середньої освіти, активним розвитком професійно-технічної освіти, вихованням учнівської і студентської молоді за моральним кодексом будівників комунізму. Провідним вектором підготовки педагога-словесника вважалася *ідейно-теоретична, світоглядна*. Активна русифікаторська політика відчутно позначалися на низькому рівні мовно-літературної підготовки учнівської молоді [14, с. 63].

О. Біляєв у цей час наголошує на необхідності ширше практикувати творчі роботи, у яких учні мають складати текст, а тематика цих робіт має відбивати життєвий досвід учнів. З-поміж сукупності творчих вправ важливе місце в розробленій методиці відводить таким, як розповідь, переказ, твір-роздум, ділові папери (доручення, розписка, лист, заява, протокол тощо) [1, с. 1–10]. Необхідно дбати, щоб усне мовлення було грамотним, розвиненим, виразним – таке завдання визначає на сторінках популярного з-поміж учителів науково-методичного журналу

О. Біляєв. Усвідомлюючи, що стилістичний підхід у розвитку мовлення є досить продуктивним, а стилістична спрямованість розвитку усного й писемного мовлення учнів має ґрунтуватися на науковій основі, він окреслює перед дидактиками України завдання: розробити методикау навчання стилістики в школі, яке успішно реалізувала М. Пентилюк, ставши основоположником у галузі методики навчання стилістики в загальноосвітній школі [1]. Нині М. Пентилюк – широко знаний український учений, фахівець, який має потужну школу послідовників і однодумців. Під її керівництвом міжуніверситетський колектив викладачів активно розробляє питання шкільної методики й методики навчання мовознавчих дисциплін у вишах.

У 70-х рр. першорядної ваги набула боротьба за піднесення стилістичної грамотності учнів. Тому на часі були праця А. Коваль (1974), що стала першим в українському мовознавстві монографічним дослідженням, присвяченим культурі ділового спілкування (як писемного, так і усного); посібник П. Кордун (1977) і збірник вправ з практичної стилістики Н. Бабиц (1977). Корисним для словесників став посібник М. Стельмаховича з проблеми розвитку усного мовлення учнів (1976). Підвищував фаховий рівень студентів-філологів вищих навчальних закладів, учителів шкіл посібник “Методика викладання української мови в середній школі” (І. Олійник, В. Іваненко, Л. Рожило, О. Скорик; за редакцією І. Олійника, 1979).

В усі часи наука була зануреною в соціальний контекст. Ідеологічні акції, що відбувалися в цей час, впливали на професійну підготовку словесників. Так, на літературознавчій підготовці негативно позначилися наслідки постанови ЦК КПРС “Про літературно-художню критику”, виключення зі Спілки письменників України і звільнення з викладацької роботи більшості вчених-філологів.

У навчальних планах невиправдано зменшувалася кількість годин на методичні курси (зі 132 годин у повоєнний час до 50-ти у 1967/1968 рр.). Відомий методист О. Мазуркевич [8, с. 5–7], виступаючи перед освітянською спільнотою, наголошував на потребі взаємозв’язку педагогічних інститутів і середніх шкіл,

навчальних програм з історії, теорії, методики літератури і естетики, проведення лабораторно-практичних занять безпосередньо в школі, упровадженні в навчальний план проблемних спецкурсів і спецсемініарів, запровадження державного екзамену і дипломних робіт з методики викладання літератури, розширення географії кафедр методики.

Теоретичною основою лекцій, практичних і лабораторних занять, науково-дослідної роботи слугували підручники з методик викладання української мови і літератури в середній школі Є. Дмитровського, Т. Бугайко і Ф. Бугайка, В. Неділька.

Курс культури мови викладачі намагалися репрезентувати текстами високохудожніх українських творів. Вихованню чуття слова, виробленню мовного смаку сприяли праці Н. Бабич, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, Л. Лисиченко, Л. Мацько, Є. Чак, А. Коваль та інших. До навчальних планів філологічних факультетів вишів упроваджувався курс лінгвістичного аналізу художнього тексту, що в комплексі з посібником “Методика лінгвістичного аналізу художнього тексту” І. Ковалика, Л. Мацько, М. Плющ (1984), давав змогу майбутнім педагогам удосконалити знання і вміння аналізу художнього тексту.

70 – 80-ті роки позначилися якісними змінами: методика навчання української мови утвердилася як педагогічна наука. Питання методики навчання мови розглядалися у двох аспектах – теоретичному й практичному. Дедалі частіше в методологічному арсеналі утверджувалися елементи проблемності, дослідництва, посилення міжпредметних зв’язків. У 80-х рр. методисти продовжували працювати над особливо актуальною на той час проблемою уроку української мови. Стимулював творчу самостійність, сприяв глибшому засвоєнню матеріалу з фонетики, орфоепії, графіки, орфографії посібник Н. Тоцької (1981), з синтаксису – П. Дудика (1981). Праця О. Біляєва (1981) порушувала такі традиційно цікаві й важливі для методистів, учителів-філологів питання: сучасний урок мови, його зміст, виховна спрямованість, типологія і структура, методи навчання, особливості методики уроків розвитку зв’язного мовлення, урок у школі з російською мовою навчання. На часі були праці М. Стельма-

ховича, у яких розглядалися теоретичні і практичні питання розвитку мовлення (1981, 1982); Г. Передрій і Г. Смолянінової (1983) з методики вивчення лексики і фразеології; В. Мельничайка (1984, 1986) з питань методики написання творчих робіт і лінгвістики тексту; М. Пентилюк (1984, 1989) – з проблем розвитку стилістичних умінь і навичок учнів. Важливим кроком у вдосконаленні методичної науки стало розроблення посібника “Методика вивчення української мови в школі” (О. Беляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Передрій, Л. Рожило, 1987 р.).

Із здобуттям Україною незалежності до навчальних планів вишів було включено предмети українознавчого спрямування, зокрема спецкурсами вивчалось народознавство, де досліджувалося надбання українців на національно-культурному рівні. З’явилися друком праці науковців П. Кононенка “Українознавство”, О. Апанович “Розповіді про запорізьких козаків”, Г. Булашева “Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях” та ін. Учені пропонують нові концепції, ідеї, методики викладання українознавства в середній та вищій школі (А. Козлов, В. Сергійчук та ін.), дидактичні матеріали на народознавчій основі (О. Неживий, О. Потапенко, В. Ужченко та ін.).

Після здобуття українською мовою статусу державної було змінено мету її вивчення в школі – формування і вдосконалення вмінь і навичок володіння мовою в усіх сферах мовленнєвої діяльності. Визначена мета повинна реалізуватися через глибоке осмислення основних питань мовознавчої теорії, зокрема синтаксичної. Особливо актуальності набув посібник К. М. Плиско “Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення” (1992), що став корисним як для вчителів-словесників, так і студентів-філологів.

У навчальних посібниках науковці давали методичні поради, як організувати роботу з вивчення орфографії (Н. Шкура-тяна, 1985), з граматичної стилістики (С. Дорошенко, 1985), синтаксису складного речення (А. Кващук, 1986), частин мови (М. Плющ, 1988), як підвищувати рівень мовної культури (Н. Миронюк, 1986), працювати з текстом на уроці мови (Н. Грипас, 1988), навчитися аналізувати і розуміти природу

члена речення, семантичну єдність слів у простому реченні (Н. Іваницька, 1989). Учені працювали над питаннями організації навчання синтаксису (К. Плиско, 1990), опанування матеріалу з фразеології (В. Ужченко, 1990).

Допомагали студентам набути практичних умінь і навичок, необхідних учителеві-словеснику, застосовувати пошукові, проблемні форми роботи посібники для практичних і лабораторних занять з методики мови (І. Олійник, П. Білоусенко, Н. Каневська, В. Явір; за редакцією І. Олійника (1991); О. Потапенка, Г. Потапенко, 1992), у яких згруповано цікаві вправи і завдання.

Становлення української національної школи в кінці ХХ століття зумовило розроблення кількох концепцій мовної освіти. У 1993 році виходить “Концепція мовної освіти в Україні” О. Біляєва, М. Вашуленка, В. Плахотника, що визначала мету, завдання, зміст мовної освіти, взаємозв’язок у вивченні рідної, державної та іноземної мов. Складність соціокультурних процесів у суспільстві, посилення негативних тенденцій у розвитку його духовної культури зумовили значущість питання про якість викладання української мови в школі. У “Концепції навчання державної мови в школах України” (О. Біляєв, Л. Скура-тівський, Л. Симоненкова, Г. Шелехова) розроблено теоретичні засади мовної освіти. Автори концепції зазначають, що спрямованість змісту навчання визначена лінгвістичним, методологічним, етнокультурознавчим компонентами. Життєвою необхідністю стало обґрунтування лінгводидактичних засад навчання української мови на основі позалінгвальних чинників, оскільки життя переконало в необхідності засвоєння учнями відомостей з історії, культури, літератури народу-носія мови.

Особливо помітною й продуктивною ставала взаємодія педагогіки й філософії на перехідних етапах розвитку суспільства. Інтерес дослідників до філософії педагогіки яскраво виявився в 90-і роки ХХ століття. Актуальними стали праці вчених, які розглядають освіту крізь призму філософського осмислення (І. Зязюн, В. Лутай та ін.). Увага дослідників до філософсько-освітньої проблематики зумовлена переходом суспільства від постіндустріального до інформаційного, необхідністю глибоко-

го осмислення сутності людини, перегляду системи нових педагогічних парадигм, здатних забезпечити високу ефективність навчально-виховного процесу. Дослідники все більше уваги приділяють розробленню антропоорієнтованої педагогічної парадигми (Г. Балл, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, О. Пехота, С. Подмазін, О. Савченко, М. Ярмаченко та ін.).

В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою, що вимагає від кожної особистості сформованих умінь застосовувати здобуті знання у власній практичній діяльності. Суспільство висуває нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, вимагає високого рівня сформованості соціокультурних і громадських якостей особистості з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності та знання української мови. Наприкінці 90-х років виходить друком низка посібників, що розкривають різні аспекти методики написання ділових паперів (“Мова ділових документів” Л. Паламар, Г. Кацавець (1995), “Українська мова і ділове мовлення” Н. Потелло (1996), “Універсальний довідник-практикум з ділових паперів” С. Бибик та ін. (1997), “Теорія і практика ділової мови” А. Нелюба (1997), “Ділове мовлення: Модульний курс” С. Шевчук (2000)). Автори посібників основну увагу приділяють оформленню ділових паперів, поширених у різних сферах державної й громадської діяльності; розкривають секрети ділового спілкування.

Статус української мови зумовлює також удосконалення методики її навчання. Тут незамінними стали такі видання, як посібник “Теорія і методика навчання української мови в середній школі” (2001) К. Плиско та ін. Колективом авторів було видано підручник з методики навчання рідної мови за редакцією М. Пентилюк (2000); уперше в лінгводидактиці С. Караман підготував посібник з методики навчання української мови в гімназії (2000).

Соціальні умови українського суспільства впливають на формування освітніх завдань. Якщо раніше головне завдання освіти полягало в трансляванні молодому поколінню знань і умінь, накопичених людством у попередні роки, то нині розробляються концепції, орієнтовані на розв’язання питань методо-

логії здобуття знань, що відбивали б людські потреби, на формування свідомої мовної особистості. У зв'язку з цим Л. Шестов писав: "...Яка користь у загальних правилах. Ніякої. Природа владно вимагає від кожного з нас індивідуальної творчості" [16, с. 164–165]. Умови для диференціації та індивідуалізації надає відкриття шкіл нового типу, спрямованих передусім на професійне самовизначення випускників. Особливої актуальності набуває розроблення питань методики навчання української мови в цих освітніх закладах. Лінгводидактичні засади поглибленого вивчення української мови розробив у дисертації С. Караман, особливості методики навчання української мови в гімназіях визначила О. Горошкіна.

Викладачі вищої школи використовували посібники, у яких викладено питання культури мовлення. Назвемо лише деякі з них: Б. Антоненко-Давидович "Як ми говоримо", Н. Бабич "Основи культури мовлення", Л. Бондарчук "Культура української мови: Посібник для поглибленого вивчення української мови", М. Пентилюк та ін. "Культура писемного ділового мовлення (методичні поради)", І. Кочан, А. Токарська "Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань", О. Пазяк, Г. Кисіль "Українська мова і культура мовлення", О. Пономарів "Культура слова", Я. Радевич-Винницький "Етикет і культура спілкування", "Антисуржик" за редакцією О. Сербенської та ін.

Формуванню культури мовлення студентів вищих навчальних закладів присвячено низку дисертаційних праць (Г. Берегова, О. Бугайчук, Л. Головата, Ж. Горіна, І. Дроздова, Н. Костриця, Л. Лучкіна, В. Михайлюк, Т. Окуневич, Н. Тоцька, В. Усатий), у яких порушено проблеми викладання курсу "Українська ділова мова", що був включений Міністерством освіти до навчальних планів ВНЗ.

У другій половині ХХ століття активно відроджується риторика. Цьому передують дослідження в галузі функціональної граматики, стилістики, теорії мовленнєвих актів, теорії механізмів мовлення тощо (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Д. Баранник, Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, Т. Ладиженська, Л. Мацько, О. Пономарів, О. Селіванова, Л. Синельникова, О. Леонт'єв,

Й. Стернін, С. Тер-Мінасова, В. Чабаненко та ін.). Важливість виокремлення й розвитку риторики як наукового напрямку і навчальної дисципліни у 90-і роки ХХ століття, на думку вчених, була зумовлена культурно-історичним (розвитком свободи і демократії, свободи особистості), психологічним (зміною концепції людини в суспільстві, тобто сприймання її як особистості), комунікативним (розширення сфер навчання, підвищення ролі мовлення в суспільстві); соціально-політичним (постала необхідність переконувати людей) і економічним (конкуренція, економічна криза) породили необхідність науки про рекламу, завоювання покупців) чинниками, динамічним розвитком засобів масової інформації й інформатики [14; 15].

В Україні створюються авторські програми, видаються підручники, посібники, хрестоматії і словники, упорядковується українська риторична термінологія (автори – С. Абрамович, Н. Бабич, Н. Голуб, Г. Клочек, З. Куньч Л. Мацько, О. Мацько, В. Молдован, Г. Сагач, М. Чикарькова та ін.).

Отже, соціокультурна реальність дев'яностих років ХХ століття позитивно вплинула на модернізацію професіограми вчителя української мови і літератури в аспекті становлення багаторівневої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр); з'явилися нові програми, якісно нові посібники, що враховували вимоги національної школи і здобутки світової теорії і практики, наближаючи її до вимог розбудови державності.

2.5. Особливості розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у ХХІ столітті

У ХХІ столітті вітчизняна освіта виходить на якісно новий виток, зумовлений не тільки змінами в суспільно-політичному житті, а й переглядом організаційних та ціннісних орієнтирів у навчанні молоді. Розвиток національної школи, становлення критеріїв державних освітніх стандартів, оновлення змісту навчальних курсів зумовлюють пошук нових ефективних підходів до визначення та організації структури освіти.

Педагоги повинні осмислити способи реалізації соціального замовлення, що зумовлює відповідну ієрархічну структуру

знань і навчальних предметів, зміну акцентів у визначенні провідних напрямів навчально-виховного процесу, оновлення форм, упровадження інтерактивних методик, розроблення нових ціннісних орієнтирів. Принципова новизна ситуації полягає в тому, що кардинальні зміни відбуваються короткочасно, а це не зовсім узгоджується із стереотипною суспільною практикою виховання багатьох поколінь.

Незважаючи на те, що мета навчання формується за межами освітньої практики, саме національній школі належить вирішальна роль у здійсненні свідомої зміни світогляду, регулюванні ціннісних орієнтирів особистості. “Соціалізація людини, її становлення як члена суспільства значною мірою відбувається в школі”, – зазначають В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький [8, с. 204]. У цьому контексті провідними завданнями, що стоять перед суспільством, є повернення освітньо-виховних та етнокультурних функцій школі, відродження її національного характеру, вироблення нових технологій, які б забезпечували неперервне багатoproфільне навчання й відповідали вимогам інформаційного суспільства.

Філософське осмислення проблем становлення світогляду особистості в процесі навчання й виховання є однією з провідних функцій філософії освіти, одним із аспектів нової парадигми, яка має будуватися на засадах сучасних наукових відомостей про потреби особистості зокрема й суспільства загалом, про особливості їхньої взаємодії; про потенціал, мету й завдання освіти в “її особистісно генетичному й соціогенетичному аспектах” (С. Подмазін); знаннях про дитину, її можливості, потреби; про вчителя й основні його характеристики, мету, технологію його діяльності.

Саморозвиток особистості, її самоактуалізація, реалізація творчого потенціалу – це не лише напрям гуманізації освіти, а й найважливіша передумова формування творчо мислячої людини. Соціальні умови впливають на формування освітніх завдань. Якщо раніше головне завдання освіти полягало в трансляванні молодому поколінню знань і умінь, накопичених людством у попередні роки, то в інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою, що вимагає від

кожної особистості сформованих умінь застосовувати здобуті знання у власній практичній діяльності. Зміна соціально-економічних умов, моральних і культурних пріоритетів орієнтує сучасну освіту на формування творчої, мобільної, комунікабельної особистості. Значення, яке сьогодні надається комунікативним зв'язкам у міжособистісному й професійному спілкуванні, актуалізує проблему формування комунікативної компетентності, що належить до ключових, особливо значущих для професійного зростання людини. Її формування стає одним із провідних завдань освітніх закладів, а в основу розроблення державних стандартів освіти, у тому числі й чинних програм з мовознавчих дисциплін, покладено компетентнісний підхід до організації сучасного освітнього процесу.

Прикметною ознакою освіти в сучасних умовах є її неперервність. Педагогічна наука розробляє питання неперервності навчання та збалансованого розвитку усіх його складників, удосконалення перспективних педагогічних технологій з урахуванням національно-культурних традицій і світових досягнень. А це означає, що навчання розглядається як ґрунт для подальшої неперервної багатовекторної освіти, здатної сформувати світогляд людини, закласти міцні знання та вміння постійно збагачувати їх задля розширення й поповнення понятійного апарату, швидкого орієнтування в потоці інформації, формування вмінь прогнозувати актуальні проблеми, результати власної діяльності. Вона реалізується у створенні шкіл різного типу, що забезпечують можливості для максимального розвитку особистості, розроблення альтернативних програм з навчальних предметів, нових підручників, методичних посібників та інших засобів навчання.

Започатковується “культуротворча” освіта, за характеристикою І. Зязюна, “освіта з уявленням про гуманістичний тип особистості, яка не лише споживає культурні цінності, але й примножує їх, особистості як самоцінності й цілі, а не засобу суспільного розвитку” [8, с. 40]. Формування такої особистості невіддільно пов'язане з гуманітаризацією й гуманізацією освіти.

С. Гончаренко визначає гуманітаризацію освіти як переорієнтацію її з предметно-змістового принципу навчання основ

наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; як систему заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й, таким чином, на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей [6, с. 77]. Гуманітаризація освіти передбачає також визнання пріоритетності предметів гуманітарного циклу з-поміж інших дисциплін як винятково значущих для формування особистості.

Н. Гузій реалізацію гуманістичного підходу у сфері педагогічної освіти безпосередньо пов'язує з підготовкою вчителя-гуманіста, що передбачає становлення й розвиток студентів як особистостей і професіоналів [7, с. 64]. У контексті гуманізації освіта має забезпечувати виховання людини, здатної сформувати власну індивідуальність, відстояти своє право на життєвий вибір, яка може аналізувати й оцінювати явища дійсності, орієнтуватися в сучасному мінливому світі; людини зі сформованою культурою поведінки, складником якої є мовленнєва поведінка, екологічна свідомість, виховання праксеологічної рефлексії, водночас визначаючи їх як гуманістичні цінності.

Беручи до уваги глобальність сучасних перетворень у сфері освіти, її науковість, мобільність, інтегративність, учені (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Морзе, В. Огнев'юк та інші) доводять, що потрібні багатовекторні технології, які, з одного боку, працювали б у межах освітньої галузі, з іншого – забезпечували взаємодію освіти й соціуму, духовної сфери освіти й духовної сфери суспільства.

Мовознавство ХХІ століття характеризується наявністю різних наукових парадигм і різноманітних підходів до вивчення всіх аспектів мови, що характеризуються експансіонізмом, експанаторністю, функціоналізмом та антропоцентризмом. Активізувалися дослідження в межах антропоцентричної парадигми, що ґрунтується на дослідженні того, що відбулося і нині відбувається з мовою та інтерпретованим людиною світом з позиції самої людини.

Протягом останніх років наявна тенденція до виокремлення у вітчизняному мовознавстві провідних лінгвістичних теорій, зокрема функційної лінгвістики (А. Загнітко, Т. Космеда, Л. Кравець, Л. Марчук, Л. Мацько та ін.), лінгвістики тексту (Н. Бойко, А. Загнітко, Н. Кондратенко, Т. Радзівєвська, С. Чемеркін та ін.), комунікативної лінгвістики (Ф. Бацевич, Г. Почепцов, О. Семенюк, О. Яшенкова та ін.), когнітивної лінгвістики (Ф. Бацевич, О. Селіванова, Л. Синельникова, О. Тараненко та ін.), гендерної лінгвістики (М. Брус, Л. Компанцева, Т. Космеда, Л. Саліонович, Л. Ставицька та ін.), прагматичної лінгвістики (Ф. Бацевич, С. Бибик, С. Ігнат'єва та ін.), корпусної лінгвістики (О. Демська, В. Широков та ін.), етнолінгвістики (М. Баган, В. Кононенко та ін.), соціолінгвістики (Л. Масенко, В. Русанівський, Л. Ставицька, Н. Шумарова та ін.). У площині когнітивно-дискурсивної парадигми проводиться також концептуальний аналіз художнього тексту або текстових концептів тощо. В Україні когнітивно-дискурсивний напрям досліджень розробляють науковими школами таких мовознавців, як Ф. Бацевич, О. Воробйова, С. Жаботинська, Т. Ковалевська, Т. Космеда, Л. Лисиченко, О. Селіванова, М. Степаненко та ін.

Це спричинило появу нових навчальних дисциплін у вишах, як-от комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту, гендерна лінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика тощо, а отже, розроблення методики викладання цих дисциплін.

Когнітивна лінгвістика вивчає особливості засвоєння й перероблення інформації, способи ментальної репрезентації знань за допомогою мови.

Психолінгвістика акцентує увагу на теоретичному осмисленні мовних фактів, що виходять за межі інших традиційних дисциплін. До них належать такі: процеси породження мовлення, своєрідність слова як одиниці індивідуального лексикону, стратегії оволодіння й використання другої мови тощо.

Оскільки ці дисципліни відображають певні взаємопов'язані й взаємозумовлені явища об'єктивної дійсності, вони не можуть бути ізольованими в навчальному процесі. Під час навчання студентів відбувається накопичення знань, перероблення, викорис-

тання так званої різнопредметної інформації, що створює передумови для інтеграції дисциплін. Отже, своєрідною ознакою вивчення лінгвістичних дисциплін стає їхня інтеграція, або процес поєднання, забезпечення цілісності наукових знань, зумовлений спільністю наукових ідей, принципів, понять, законів, теорій, що відбувається в різних формах. Тому сьогодні перед вишівською лінгводидактикою стоїть надзвичайно важливе завдання – розробити ефективні шляхи й засоби інтеграції.

Особливої актуальності набуває використання інтерактивних методів навчання, зокрема case-study (кейс-стаді), метод аналізу конкретних ситуацій, ігрове проектування тощо; ефективних засобів навчання: рефератів, що мають міжпредметний характер, виготовлення оригінальних наочних посібників, розроблення кросвордів тощо.

Останнім часом активізувалися й дослідження в галузі діалектології (К. Глуховцева, П. Гриценко, В. Леснова, Г. Мартинова, І. Ніколаєнко та ін.), граматики української мови (І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, А. Загнітко, В. Олексенко, Р. Христіанінова, Л. Шитик та ін.). З огляду на це необхідно ознайомлювати студентів з новими мовознавчими відомостями, що не завжди входять до підручників. Отже, треба шукати шляхи репрезентації цієї інформації, а також способи представлення альтернативних позицій науковців на певне явище чи проблему.

Стрімкий розвиток нових засобів комунікації в середовищі інформаційних технологій зумовив розроблення нового напрямку – комп'ютерної лінгводидактики (В. Бадер, Н. Голуб, М. Бовтенко, Д. Гарцов, А. Манако, Є. Полат, М. Починкова, Л. Струганець, Г. Шелехова, Ю. Шепетко та ін.). Як зазначає В. Бадер, поява локальних і глобальних мереж, а також комп'ютерних програм системного, прикладного й спеціального призначення дозволили виокремити два напрями в системі комп'ютерного навчання мови: власне комп'ютерного навчання і навчання в мережі [1, с. 34]. Це зумовило розроблення спеціальних методик, комп'ютерних програм для учнів і студентів.

Інформатизація навчального процесу зумовила підготовку викладачами не лише програмних засобів, що забезпечують

функціонування інформаційного середовища, а й розроблення принципово нових комбінацій методів, прийомів навчання, що дозволяють підвищити ефективність навчання.

Динамічні трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві, нова філософія освіти, утвердження у свідомості громадян раціональних світоглядних орієнтирів та оновлення всіх сфер діяльності людини зумовлюють необхідність підвищення якості навчання майбутніх учителів, зокрема конкурентоспроможних фахівців філологічного профілю.

Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Загальноєвропейські Рекомендації з питань мовної освіти зорієнтовують фахівців освітньої галузі на забезпечення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина; формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і примножувати цінності громадянського суспільства; сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної держави.

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується прагненням науковців цілеспрямовано розв’язувати актуальні проблеми забезпечення її якості. З огляду на це в теорії педагогічної освіти намітилася тенденція до інноваційних змін у контексті нових вимог до формування фахових компетенцій майбутніх фахівців в умовах багаторівневої університетської освіти.

Отже, розбудова інформаційного суспільства, стратегія підвищення якості національної освіти та реалізація компетентнісної парадигми актуалізують процеси модернізації навчання філологів як фахівців гуманітарної галузі, що матимуть широке функціональне поле діяльності, а відтак і багатоаспектні завдання в царині дидактичної та теоретичної філології, якісна реалізація яких залежить від рівня їхньої підготовки у вищому навчальному закладі, цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу в освіту, що передбачає результативну спрямованість навчально-виховного процесу, формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчості, створення різнотипної наукової продукції й самоаналізу.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 2

1. Внесок у вітчизняну педагогічну науку К. Ушинського, Г. Вашенка, С. Чавдарова, В. Сухомлинського, О. Біляєва та інших дослідників.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ДЯДЕЧКО ВІТЕР

Дядечко Вітер – називали його сусідські діти. А він дарував їм кольорові вітрячки, солодких півників на паличці й учив розмовляти з голубами. Він жив високо-високо, аж під небом, і, аби завітати до нього в гості, треба було подолати вісімнадцять шаблів дерев'яних східців. У його піднебесній оселі було цікаво: навколо висіли срібні дзвоники, а неземної краси білосніжні й попелясті голуби ніжно туркотіли на вушко, розповідали секрети цукрових хмар. Діти завжди приходили з крихтами хліба, і птахи зліталися з-під стелі просто їм на долоні, а іноді також сідали їм на плечі й навіть голови! Тоді дядечко Вітер сміявся, а діти були щасливі.

НАРЕЧЕНА

Серденько б'ється так швидко, що подих перехоплює, (...у радості й горі, у багатстві й бідності...) Ніжна усмішка сором'язливо ховається за тонким мереживом невагомого, сніжно-білого вельону; ясні очі щастям світяться. Розшитий блискітками корсет обійняв тонкий стан, золоте волосся м'якими хвилями по плечах розсипалося, (...хоч би що трапилося, я завжди буду поруч із тобою...) Кришталеві черевички заховалися під довгим шлейфом вишуканої сукні, зітканої з найдорожчого краму. Розкішний букет із королівських півоній п'янкими ароматами напуває, зваблює, (...у здоров'ї та хворобі... і поки смерть не розлучить нас.) Вуста тремтять від його поцілунку, золотим сяйвом неземної радості душа наповнюється. (...Віднині я – лише твоя...) Наречена...

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.
4. Укладіть список основних праць П. Білоусенка, О. Біляєва, Н. Гуйванюк, С. Карамана, Л. Мацько, В. Мельничайка, Л. Паламар, М. Пентилюк, М. Плющ, М. Степаненка.

Про які напрями дослідження вчених свідчить список?

5. Напишіть рецензію на одне із запропонованих джерел:
  - *Бакум З.* Естетичний аспект у навчанні української мови / З. П. Бакум // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. — №22 (209), листопад. — Луганськ, 2010. — С. 177 – 183.
  - *Горошкіна О., Караман О.* Формування креативності майбутніх учителів української мови як лінгводидактична проблема / О. Горошкіна, О. Караман // Українська мова і література в школах України. — 2014. — № 12. — С. 29–33.
  - *Омельчук С.* Основні аспекти мовленнєво-методичної компетентності вчителя-словесника / С. Омельчук // Дивослово. — 2012. — № 5. — С.13–18.
  - *Саєвич І.* Роль людського чинника у мові: людина – мова – світ / І. Саєвич // Українська мова і література в школах України. — 2014. — № 7–8. — С. 9–12.
  - *Селігей П.* Виховувати мовну свідомість / П. Селігей // Дивослово. — 2012. — № 8. — С. 32–35.
6. Підготуйте повідомлення про науковий доробок викладача вищого навчального закладу, в якому ви навчатетеся, зосередивши увагу на таких аспектах:
  - коло наукових інтересів;
  - які технології навчання застосовує;
  - яким методам, засобам віддає перевагу;
  - основні навчально-методичні праці;
  - наявність наукової школи;
  - утілення наукових ідей в освітній простір.

Питання для самоконтролю

1. Внесок у методику навчання української мови О. Біляєва, М. Пентилюк, В. Мельничайка.
2. Сучасна лінгводидактика в персоналіях.
3. Особливості навчання української мови у вишах студентів нефілологічних спеціальностей (на основі аналізу наукових праць І. Дроздової, К. Климової, О. Ковтун, Л. Паламар та ін.).
4. Особливості навчання риторики на сучасному етапі (на основі аналізу наукових праць Н. Голуб, Л. Мацько, В. Нищети, Г. Сагач, та ін.).
5. Здобутки у методиці навчання мовознавчих дисциплін викладачів вашого університету.
6. Схарактеризуйте основні етапи розвитку вітчизняної вищої мовознавчої освіти.
7. Вплив мовознавчої науки на стан сучасної філологічної освіти.
8. У чому полягають особливості розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін?

Література

1. **Бакум З. П.** С.Х. Чавдаров і лінгводидактика // Початкова школа. – 1997. – №2. – С. 52 – 55.
2. **Бадер В. І.** Електронна лінгводидактика: стан і перспективи / В. І. Бадер // Education and Pedagogical Sciences (Освіта та педагогічна наука). – 2012. – № 2. – С. 34–43.
3. **Біляєв О. М.** Лінгводидактичні основи сучасного уроку мови / О. М. Біляєв // Укр. мова і літ. В шк. – 1982. – № 10. – С. 50–61.
4. **Біляєв О. М.** Сучасний урок мови / О. М. Біляєв // Укр. мова і літ. В шк. – 1972. – № 9. – С. 1–10.
5. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
6. **Гузій Н. В.** Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : моногр. / Наталія Василівна Гузій. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
7. **Зязюн І. А.** Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Укр.-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 218 с.
8. **Іванишин В.** Мова і нація. / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1994. – 218 с.

9. **Караман С. О.** Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти / Станіслав Олександрович Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
10. **Караман С. О.** Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, О. М. Горошкіна та ін.; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
11. **Ключек Г.** Сучасна шкільна мовно-літературна освіта: спроба системного аналізу / Г. Ключек // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 26–32.
12. **Мазуркевич О. Р.** Фаховий підготовці вчителя літератури – наукові основи / О. Р. Мазуркевич // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 7. – С. 1–7.
13. **Майборода В. К.** Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / Василь Каленикович Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
14. **Микитюк О. М.** Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / Харк. держ. пед. Ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків: “ОВС”, 2001. – 256 с.
15. **Рождественский Ю. В.** Теория риторики / Юрий Владимирович Рождественский. – М. : Добросвет, 1997. – 600 с.
16. **Семенов О. М.** Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури / О. М. Семенов: Монографія. – Суми: ВВП “Мрія-1” ТОВ, 2005. – 404 с.
17. **Українська мова за професійним спрямуванням:** навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша та ін.; за ред. С. О. Карамана, О. А. Копусь. – К.: Літера ЛТД, 2013. – 544 с.
18. **Шестов Л.** Апофеоз беспочвенности. Опыт адогматического мышления / Л. Шестов – Л., 1991. – С. 21–37.
19. **Шумарова Н. П.** Соціолінгвістика і стилістика: система кореляцій [Електронний ресурс] / Наталія Петрівна Шумарова. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&=1072>.
20. **Яворська С.** Розвиток лінгвістичної думки в методичному контексті / С. Яворська // Вісн. Луганського нац. пед. Ун-ту імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2003. – № 12. – С. 191–200.
21. **Яворська С. Т.** Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI–XX ст.). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2005. – 421 с.

ТЕМА 3. Організація навчального (освітнього) процесу в умовах сучасного вишу

- 3.1. Особливості організації навчального (освітнього) процесу у вищому освітньому закладі.
- 3.2. Призначення навчального плану, навчальної, робочої програми.
- 3.3. Електронний підручник як засіб навчання мовознавчих дисциплін.

Лінгводидактичні студії

3.1. Особливості організації навчального (освітнього) процесу у вищому освітньому закладі

Нормативне підґрунтя організації навчального процесу закладено в низці документів, зокрема: Законі України “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, розпорядженні Кабінету Міністрів України “Деякі питання розроблення Національної рамки кваліфікації” (№ 1727-р від 27.08.2010 р.); наказі Міністерства освіти і науки України “Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і освітнє співтовариство на період до 2020 року” (№ 612 від 13.07.2007 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Реалізацію компетентнісного підходу як основи нової парадигми освіти та індикатора створення єдиного європейського освітнього простору концептуалізовано в Сорбонській і Болонській деклараціях, Ліссабонській конвенції, Берлінському, Бергенському, Лондонському, Празькому комюніке, Будапештсько-Віденській декларації та інших документах.

Оскільки університетська методика навчання мовознавчих дисциплін загалом менше розроблена, ніж шкільна, і недостатньо досліджено характер реалізації законів навчання в різних умовах вищої школи, донині актуальною є проблема організації навчального (освітнього) процесу у вищому навчальному закладі. Навчальний процес у вищій школі характеризується триком-

понентною структурою, які пов'язані між собою, — викладання (що, у свою чергу, виявляється як педагогічна діяльність викладача і навчання студентів), самостійна робота студентів та система контролю.

Навчально-методичне забезпечення повинно мати комплексний характер та сприяти засвоєнню навчальної дисципліни (курсу) на рівні освітнього стандарту. Викладачі розробляють та систематично оновлюють навчально-методичні комплекси, які відповідають вимогам компетентнісного підходу до результатів навчання. Перелік документів визначається Положенням про організацію навчального (освітнього) процесу.

Зміст освіти визначають освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки фахівців, освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ), навчальні програми дисциплін, інші нормативні документи. Зміст відображено в підручниках, посібниках, методичних матеріалах та інших засобах навчання.

Освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки фахівців — це перелік нормативних, вибіркового навчальних дисциплін з визначенням кількості годин, відведених на їх опанування, а також форм підсумкового контролю знань, умінь і навичок студентів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) — основні вимоги до професійних рис, рівня теоретичних знань, умінь і навичок фахівців, що відповідають визначеному освітньому рівню і є необхідними для успішного виконання професійних завдань.

Зміст освіти містить нормативну й вибіркочу частини. Нормативну частину визначає відповідний стандарт освіти, вибіркочу — виш.

Державний стандарт освіти — сукупність норм, що визначають вимоги до певного освітнього (кваліфікаційного) рівня. Відповідно до державного стандарту процес навчання студентів визначає навчальний план, що складається на основі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України.

Посилюється професійна спрямованість філологічної підготовки. Згідно з Державним стандартом вищої професійної

освіти професійну компетентність майбутніх учителів формують такі дисципліни: сучасна українська літературна мова, вступ до слов'янської філології, діалектологія, культура мови, стилістика, лінгвістичний аналіз тексту, риторика, виразне читання, історія української літератури, сучасний український літературний процес, світова література, текстознавство, літературна критика, художня література для дітей, літературне краєзнавство та інші. Аналіз змістового наповнення навчальних дисциплін засвідчує системний підхід до формування української мовної особистості в контексті оновлення філологічної освіти. Названі курси відображають особливості сучасного стану науки про мову та літературу, формують цілісне уявлення про мовну картину світу, доповнюють, поглиблюють і розширюють знання з лінгвістики та літературознавства, сприяють розвитку навичок самостійної науково-дослідницької діяльності.

Основною метою викладачів є допомога в організації науково-дослідної роботи студентів-філологів; у формуванні в них загальної наукової культури, дослідницьких умінь і навичок.

Навчальний (освітній) процес організовано відповідно до чинних вимог, і здійснюється в таких організаційних формах: лекції, практичні та семінарські заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів, контрольні заходи.

Усі дисципліни забезпечені підручниками й посібниками. Прогаolini в цьому плані заповнюються власними науковими працями викладачів. Фахові дисципліни забезпечені електронними варіантами навчально-методичних комплексів.

Індивідуальні завдання (реферати, курсові роботи) студенти виконують самостійно, отримуючи консультації викладачів.

Самостійна робота студента (СРС) є основним шляхом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. СРС забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, рекомендації, конспекти лекцій, практикуми, фахова й наукова монографічна та періодична література тощо.

3.2. Призначення навчального плану, навчальної програми

Провідним завданням підготовки магістра-філолога є формування в нього вмінь аналізувати навчальні плани, типові, робочі програми, підручники, посібники, збірники вправ і завдань, методичні рекомендації з філологічних дисциплін. Важливо навчити молодого викладача орієнтуватися в багатоманітні програм, підручників, посібників, навчити їх комбінувати в підготовці до лекції чи практичного заняття, дивитися на ці джерела з погляду викладача, а не студента.

Система професійної підготовки у вишах містить підсистеми навчально-пізнавальної, науково-дослідної, виховної, практичної діяльності, наповнені сучасним змістом і побудовані на основі системного, діяльнісного та компетентнісного підходів.

Навчальні плани визначають графік навчального процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять та терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю. У навчальному плані навчальні дисципліни структуруються за статусом (нормативні дисципліни, за вибором ВНЗ та за вільним вибором студентів), а також за відповідними циклами підготовки (гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної).

Програми навчальних дисциплін визначають їх інформаційний обсяг, рівень сформованості компетентностей студентів, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання.

Навчальна програма — це нормативний документ, що визначає зміст дисципліни, методи аудиторної, самостійної та аудиторної роботи студентів, форми контролю знань, а також відповідні літературні джерела для досягнення високої продуктивності навчального процесу.

Типові навчальні програми розробляє науково-методичний центр вищої освіти, залучаючи провідних фахівців з певної галузі, які працюють у вишах України.

Для правильної організації навчального (освітнього) процесу викладачі укладають робочі програми з кожної дисципліни. В основу розроблення робочої програми покладено навчальну програму, навчальний план.

Робоча навчальна програма дисципліни регламентує виклад конкретного змісту, визначає структуру змістових модулів, розподіл матеріалу між лекціями, практичними, лабораторними заняттями, самостійною роботою студентів, форми і способи поточного й підсумкового контролю, конкретизує методи навчання, подає критерії оцінювання самостійної роботи студентів, список основної літератури й додаткових джерел, у тому числі електронних, визначає технічні засоби навчання. Наведемо фрагмент робочої програми зі вступу до слов'янської філології.

Таблиця 2

Робоча програма з дисципліни “Вступ до слов'янської філології”

№ п/п	Змістові модулі та їхня структура	Загальна	Лекції	Практичні заняття	Лабораторні	Сам. робота
Перший модуль						
11.	Вступ. Праслов'янська мова. Класифікація слов'янських мов. Старослов'янська. Слов'янська писемність.	8	4	4		6
12.	Фонетична система старослов'янської мови.	4	2	2		2
13.	Формування й розвиток праслов'янської фонемі (вокалізм і консонантизм)	8	2	4		12
		40	8	12		20

Навчальні плани та програми навчальних дисциплін розробляються вищим навчальним закладом і затверджуються керівником вишу, робочі програми укладаються викладачами дисциплін відповідно до освітньо-професійних програм підготовки й затверджуються на засіданні кафедри.

3.3. Електронний підручник як засіб навчання мовознавчих дисциплін

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно позначився на модернізації системи освіти і вплинув на підвищення рівня знань студентів. Використання комп'ютерів в освітньому середовищі дозволило інтенсифікувати навчальний процес, мотивувати навчально-пізнавальну активність студентів, стимулювати творчі дії викладачів під час створення навчально-методичних комплексів. Останнім часом розробляються засоби навчання нового покоління – електронні підручники.

Електронний підручник – мультимедійний засіб навчання нового покоління, що містить систематизовану інформацію з дисципліни відповідно до навчальної програми з урахуванням сучасного професійного спрямування курсу, побудований на загальнодидактичних та специфічних принципах навчання мовознавчих дисциплін; спрямований на формування фахової компетентності студентів.

Ю. Шепетко визначає, що до провідних функцій електронного підручника належать: інформативна, закріплення й самоконтролю, компенсаторності, індивідуалізації, комунікативна, мотиваційна, виховна й розвивальна, що дозволяють покращити сприймання отриманої інформації, підвищують рівень якості наочного подання матеріалу [8, с. 9].

Отже, електронний підручник із мовознавчих дисциплін – провідний засіб навчання нового покоління, що має низку специфічних функцій, реалізація яких спрямована на формування професійної компетентності філологів.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 3

1. Принципи побудови вишівського підручника.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кож-

ного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ДОРОГА ДОДОМУ

Теплими сонячними промінчиками крізь смарагдово-багряне листя високих дерев. Блакитними латочками м'якого неба. Тонкими, невловимими, срібними ниточками-павутинками. Рясно насіяними хатками, кольорово-веселковими, майже іграшковими. Усміхненими бабусями на лавчинах, коло воріт. Жовтогарячими соняшниками, тендітними мальвами, садками, рясними кущами барвистих півоній, квітучими айстрами. Безкрайніми луками, ще зеленими. Табунами коней, що відчайдушно мчать із вітром наввипередки. Золотими куполами білосніжних храмів. Тонким, протяжним звуком дзвону, що тане й зникає. Відчиненими хвірточками, вбраними клумбами. Кудлатим собакою. Дрібними курочками на подвір'ях. Веселим сміхом дітлахів. Стогоном дерев'яного воза, скрипом колеса о кам'яний ґрунт. Духмяним запахом свіжовипеченого хліба. Важким ароматом диму й осіннього листя в повітрі. Дорога додому. Бабине літо.

ІНФАНТА

Давним-давно жила на світі маленька Інфанта*. Аристократично пхінькала, коли була не в гуморі. Смакувала вівсяну кашу зі срібної ложечки, а на десерт любила груші в карамельному соусі. По обіді вона засинала на високих пухких перинах під заколискуючі мотиви віденських вальсів. І кожного дня прогулювалася околицями міста в надії зустріти свого маленького принца. А зустріла — пастушка. Там, на безкрайніх смарагдових луках королівства, він пас неслухняних поросят і майстрував чудернацькі свистунці з червоної глини. Замурзаний пастушок настільки сподобався Інфанті, що вона залишилася з ним назавжди. Удвох вони крутять поросяткам хвостики й частують одне одного стиглими медовими грушами. Дарма, що без карамельного соусу.

---

* Інфанта (від англ. *infant* — дитина) — дитина короля й королеви.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Особливості використання посібників у навчально-виховному процесі.
4. У сучасній педагогічній науці стало традицією визначати мету підготовки фахівця через поняття компетентність (професійна та її складники: лінгвістична, комунікативна, літературознавча тощо). Кількість компетентностей не є чітко визначеною і в різних дослідженнях варіюється. Випишіть із лексикографічних джерел тлумачення слова *компетентність*. Спробуйте дати визначення професійної компетентності магістра-філолога. Поміркуйте, з яких частин вона складається. Проаналізуйте, на формування яких компетентностей спрямований підручник з мовознавчої дисципліни (обирається магістрантом самостійно).
5. Наведіть приклади завдань з підручників і збірників вправ (за власним вибором), спрямовані на формування:
  - лінгвістичної компетентності студентів;
  - комунікативної компетентності студентів;
  - соціокультурної компетентності студентів.
6. Проаналізуйте робочу навчальну програму з мовознавчої дисципліни, побудовану за вимогами кредитно-модульної системи навчання. Назвіть основні структурні компоненти й прокоментуйте принципи побудови модульної програми. Розкрийте зміст кожного змістового модуля. Які мовні знання й уміння мають бути сформовані в студентів? Які вимоги висуваються до роботи над граматичними і стилістичними нормами української літературної мови?
7. Складіть анотацію на підручник із сучасної української літературної мови для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.
8. Підготуйте стислий зіставний аналіз підручників із сучасної української літературної мови. Що їх об'єднує? Чим вони відрізняються?
9. Прокоментуйте думку В. Борисенко, О. Караман, С. Карамана: *“...готуючи матеріали для тематичного оцінювання, викладач має збалансувати його за складністю: 25% – легких, 25% – складних*

та 50% тестів середнього рівня складності, що відобразитиме співвідношення різних за рівнем сформованості відповідних компетенцій студентів” (В. Борисенко, С. Караман, О. Караман. Тестовий контроль як метод діагностики навчальних досягнень студентів // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 24 (259) грудень. Ч. II. – С. 108).

Питання для самоконтролю

1. Які принципи покладено в основу побудови навчальних і робочих програм.
2. Чи відповідає інтерпретація лінгвістичних відомостей у чинних вишівських підручниках сучасній парадигмі мовознавчої науки? Обґрунтуйте власну думку (урахування здобутків психолінгвістики, герменевтики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики тощо).
3. Яким ви уявляєте собі підручник для філологічних факультетів вищих навчальних закладів нового покоління?
4. Чи може електронний підручник замінити традиційний? Обґрунтуйте свою думку.
5. Яка роль у філологічній підготовці студентів відводиться посібникам?

Література

1. **Крупа М.** Лінгвістичний аналіз художнього тексту (програма курсу для філологічних факультетів) / М. Крупа // Дивослово. – 2006. – № 11. – С. 36–39.
2. **Любашенко О.** Українська мова як мова навчання та дисципліна у вищій школі / О. Любашенко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 7. – С. 39–42.
3. **Методика** навчання української мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
4. **Методика** навчання української мови в середній загальноосвітній школі: Програма для студентів спеціальності 6.010103 “Українська мова і література” факультетів української філології педагогічних університетів та інститутів / Уклад. О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2010. – 32 с.

5. **Нагаєв В. М.** Методика викладання у вищій школі / В. М. Нагаєв: навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
6. **Практика** в системі професійної підготовки вчителя-словесника. Програма спецкурсу для студентів спеціальності 7.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література” / Уклад. О. Семеног. – К.-Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. – 71 с.
7. **Професійна компетенція** вчителя української мови і літератури. Програма спецкурсу для студентів спеціальності 7.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література” / Уклад. О. Семеног. – К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. – 49 с.
8. **Шепетко Ю.** Особливості використання електронного підручника з української мови / Ю. Шепетко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – № 22 (209). – Ч. I. – С. 142–147.
9. **Шепетко Ю. М.** Електронний підручник як ефективний засіб підвищення якості освіти/ Ю. М. Шепетко // Інформаційні технології і засоби навчання. – К. : Електронне наукове фахове видання. – 2010. – Вип. 6 (20). – Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>

ТЕМА 4. Новітні педагогічні технології

- 4.1. Понятійні ознаки дефініції “технологія”.
- 4.2. Сутність поняття “педагогічна технологія”.
- 4.3. Класифікації технологій.
- 4.4. Особливості впровадження педагогічних технологій в інших країнах.
- 4.5. Проблемне навчання.
- 4.6. Кредитно-модульна технологія.

Лінгводидактичні студії

4.1. Понятійні ознаки дефініції “технологія”

Проблема інноваційних технологій підготовки фахівців у вищій школі – одна з провідних у сучасній методиці. Вона є об’єктом дослідження багатьох сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогів, психологів, методистів (Я. Бурлака, Н. Голуб, І. Дичківська, І. Носаченко, А. Кіктенко, М. Кларін, О. Кучерявий, І. Лернер, Н. Остапенко, І. Підласий, О. Пехота, О. Пометун, В. Рибалка, Т. Симоненко, С. Сисоєва, А. Хуторський, П. Юцявичене та ін.).

Слово “технологія” грецького походження й означає “знання про майстерність”. О Пометун зазначає, що педагогічна технологія дає відповідь на запитання *як, якими (методами, прийомами, засобами)* досягти поставленої мети, установлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання.

Словник іншомовних слів визначає технологію як сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів, надання послуг; процеси, що супроводять ці види робіт.

Термін “технологія” раніше пов’язували з виробничою сферою, її розглядали як сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми матеріалу, що застосовуються у процесі виробництва продукції. Як свідчить аналіз фахової літератури, будь-яка технологія засновується на ґрунтовному

знанні механізму процесу виготовлення і практично ігнорує чинник особистості працівника в реалізації цього процесу. Тобто для отримання запланованого продукту важливо виконати всі операції, передбачені технологічною картою, і не важливо, хто ці операції виконуватиме. Отже, технологія передбачає певну серійність в отриманні однакового продукту, а це, на думку О. Пехоти означає, що в технології переважають закономірності процесу виготовлення певного продукту над людським чинником, який також впливає на процес одержання цього продукту. Якщо технічне трактування технології всім зрозуміле і не викликає ніяких сумнівів, то з поняттям педагогічної технології значно складніше [7, с. 64].

4.2. Сутність поняття “педагогічна технологія”

Радикальні суспільні зміни, а відтак динамічне оновлення освітніх процесів, упровадження педагогічних інновацій, пошук ефективного дидактичного інструментарію, адекватного соціальним запитам, стали імпульсом до запровадження технологічного підходу в освіті. Поняття “технологія”, “педагогічна технологія”, “технологія навчання”, “освітня технологія”, “технології в навчанні”, “технології в освіті” ввійшли в активний обіг педагогів. З-поміж науковців немає однаковості у визначенні цих понять. Проілюструємо за допомогою таблиці (див. таблицю 3), як науковці визначають дефініцію “педагогічна технологія”.

Провідні ознаки впливають із самого визначення “педагогічна технологія” як системи, зорієнтованої на досягнення кінцевого результату. Показниками технології можна вважати загальну цільову спрямованість та основний шлях, яким ця мета досягається. Технологія не передбачає варіативності її складників. Не можна замінити чи вилучити будь-який елемент чи етап. Педагогічна технологія дає відповідь на запитання: яким чином (якими методами, прийомами, засобами) досягти поставленої мети. Усвідомлення особливостей технології сприятиме створенню ефективної сучасної методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.

Сутність поняття “педагогічна технологія”

№ з/п	Автор або джерело	Визначення
1.	Б. Лихачов	Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних настанов, що визначають спеціальний набір та компонування форм, методів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу
2.	В. Беспалько	Педагогічна технологія – це змістовна техніка реалізації навчального процесу
3.	ЮНЕСКО	Педагогічна технологія – системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти
4.	Г. Селевко	Педагогічна технологія є змістовним узагальненням, що вбирає в себе зміст усіх визначень різних авторів (джерел). Педагогічна технологія може бути представлена науковим, процесуально-описовим і процесуально-діючим аспектами
5.	О. Пехота	Педагогічна технологія – це об’єктивний процес, новий етап в еволюції освіти, на якому будуть переглянуті підходи до супроводу й забезпечення процесу природного розвитку дитини
6.	М. Кларін	Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення поставленої мети
7.	Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко	Педагогічна технологія – система, яку застосовують у педагогічному навчальному просторі і яка складається з набору чітко визначених відповідно до етапів навчальної діяльності методів, принципів і засобів роботи

4.3. Класифікації технологій

Технологія – це передусім форма реалізації когнітивних здатностей, у якій відображено вміння людини використовувати комплекс знань про методи і засоби реалізації певного виробничого процесу, у результаті чого відбуваються якісні зміни суб'єктів технології.

У педагогічній науці розроблено значну кількість класифікацій технологій. Одні дослідники вважають, що визначальним у технології навчання є педагогічні ідеї підвищення ефективності навчального процесу, яким відповідає набір технологій. В. Заг'язинський до них відносить методику колективних форм роботи, алгоритмізацію навчального процесу, методику цілісного та “блочного” вивчення теми, укрупнення дидактичних одиниць вивчення, гнучку технологію використання ТЗН та ЕОМ, індивідуальне навчання [3]. І. Прокопенко та В. Євдокимов визначають технологію змістового узагальнення (В. Давидов), поетапного формування розумових дій (П. Гальперін), ефективного досягнення запроєктованого результату (В. Шаталов, І. Волков), діалогу культур (В. Біблер), оптимізації навчання (Ю. Бабанський), навчання з комп'ютерною підтримкою (І. Підласий), технологія творчості (Ю. Азаров) [9]. Л. Даниленко до нових технологій відносить розвивальну, модульно-розвивальну, диференційовану, алгоритмізовану, проектну та рейтингову системи [1].

Цікаву класифікацію пропонує В. Химинець. Він виокремлює:

- **Структурно-логічні технології:** поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність окреслення та розв'язання дидактичних задач на основі відбору їх змісту, форм, методів і засобів навчання на кожному етапі з урахуванням поетапної діагностики результатів.
- **Інтеграційні технології:** дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем тощо.
- **Ігрові технології:** дидактичні системи використання різноманітних ігор (театралізовані, ділові, рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг; розв'язання практичних ситуацій і завдань тощо.

- **Тренінгові технології:** система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів виконання типових практичних завдань, у тому числі за допомогою комп'ютера.
- **Інформаційно-комп'ютерні технології** – це технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі “людина-машина” діалогу за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролювальних тощо).
- **Діалогові технології:** сукупність форм і методів навчання, базованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня (педагог-студент, студент-автор тощо) [13, с.207].

Д. Чернілевський, О. Філатов розрізняють технології за домінуючими методами і визначають технології проблемного, концентрованого, модульного, розвивального, диференційованого, активного та ігрового навчання [14].

На думку Т. Окуневич, класифікаційні ознаки технологій навчання випливають із самого визначення “педагогічні технології” як моделей навчання, що зорієнтовані на досягнення кінцевого результату. Тому головними параметрами технології мають бути: загальна цільова спрямованість та основний шлях, яким ця мета досягається [6].

4.4. Особливості впровадження педагогічних технологій в інших країнах

Цікавим є досвід упровадження педагогічних технологій у різних країнах світу. О. Семенов пише, що в США “...практичні і семінарські заняття з різних навчальних дисциплін наповнені різноманітними формами і методами активного навчання, розробленими А. Осборном, Дж. Расселом та іншими вченими, навчання у співробітництві (cooperative learning), метод проєктів, різнорівневе навчання, індивідуальний і диференційований підхід до навчання, можливості рефлексії, модульне навчання, робота в малих групах (проблемні групи, “мозковий штурм”, метод аналізу конкретних ситуацій, що розвиває аналітичне мислення слухачів, системний підхід до вирішення проблеми, метод “аква-

ріуму”), моделювання, мікрвикладання та ін. Популярності набувають проблемні медіатехнології (аналіз сюжету, ситуацій, характерів персонажів, авторської позиції, зіставлення різних позицій), евристичні, дослідницькі методи (перевірка гіпотез, моделювання) з опорою на ігрові завдання, театралізовані “постановки” та ін. Останнім часом отримала поширення і технологія створення віртуального навчального кабінету, коли викладач керує колективом, організовуючи спілкування зі студентами на відстані, в інтерактивному режимі” [11, с. 88].

У Великій Британії “...Поряд із традиційними лекціями і семінарами, на які виділяється третина навчального часу, популярності набувають дискусії, тьюторські заняття, мікрвикладання, рольові ігри, моделювання, наукові майстерні), модульні технології, методичні презентації, які допомагають студентам продемонструвати і “відшліфувати” ораторські та комунікативні здібності. Зарекомендував себе і метод мікрвикладання, розроблений у Стенфордському університеті (США)” [11, с.92].

На процес діяльнісно-орієнтованого навчання і формування діяльнісних професійних умінь майбутніх учителів Німеччини “істотно впливають форми і методи навчання – ділова гра, метод моделювання ситуації, експериментальне навчання. Набувають популярності лекції і семінари проблемного орієнтування, унаочнення, дослідницькі дискусії, побудовані з урахуванням таких дидактичних вимог, як цільова проекція, адресний аналіз, контроль за результатами, т.зв. сателітна система дидактичної допомоги, що передбачає інформаційну (допоміжна література) і телевізійну (фільми, моделі, рисунки, проектування) допомогу”, – зазначає О. Семенов. [11, с. 97].

4.5. Проблемне навчання

Проблемне навчання – це така організація навчального процесу, сутність якої полягає в систематичному моделюванні проблемних ситуацій задля отримання нових знань, формування стійких умінь і навичок через розв’язання завдань, що виникають у проблемних ситуаціях. Відтак проблемне навчання сприяє вдосконаленню здатності до самонавчання, професійної мобіль-

ності, словесного самовдосконалення. Починається проблемне навчання з постановки проблеми, закладеної в змісті навчання, що вимагає пошуку шляхів розв'язання.

Дефініція “проблема” належить до міждисциплінарних: у контексті логіки вона полягає в тому, що відображає діалектичні суперечності в об'єкті, що пізнається; у психологічній площині відбиває протиріччя в процесі пізнання об'єкта суб'єктом.

Проблемне навчання змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають пізнавально-спонукальні (інтелектуальні) мотиви. Інтерес до навчання виникає у зв'язку з проблемою й розгортається в процесі розумової праці, пов'язаної з пошуками й знаходженням проблемного завдання або комплексу завдань. На цих засадах виникає внутрішня зацікавленість, що перетворюється в чинник активізації навчального процесу й ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої схильності та можливості. Пропонуючи проблемне завдання, викладач повинен ураховувати реальний рівень знань студентів.

4.6. Кредитно-модульна технологія

Одним із засобів оптимізації навчального процесу є кредитно-модульна технологія, що являє собою систему аналітико-логічних операцій змістового наповнення дисципліни, її структурування, визначення головних напрямів майбутньої професійної діяльності й передбачає активну діяльність викладача й студента. Підставами для впровадження цієї технології в Україні дослідники визнають інтеграцію до Європейського простору вищої освіти, входження до Болонського процесу, вступ до Світової організації торгівлі, реалізацію дистанційної форми вищої освіти.

Своєрідність цієї технології визначив П. Сікорський: “той, хто навчається більш самостійно чи абсолютно самостійно, може працювати із запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, яка містить цільову програму дій, банк інформації та методичне керівництво щодо досягнення поставлених дидактичних цілей. Функції педагога можуть варіюватися від інформаційно-контролювальної до консультативно-координувальної” [12, с. 10].

Теорія модульного навчання ґрунтується на системі його специфічних принципів, що корелюють із загальнодидактичними. Основні принципи модульного навчання, що визначають його загальний напрям, цілі, зміст і методику організації: модульності, структуризації навчання на окремі елементи, динамічності, оптимальності методів діяльності, гнучкості, усвідомленої перспективи, різносторонності методичного консультування, паритетності [10].

Навчальний модуль — це логічно завершена частина навчального курсу, що має відповідне дидактичне забезпечення, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів і завершується модульним контролем.

Модульний контроль — це контроль рівня засвоєння студентами навчального матеріалу тематичного модуля, сформованості відповідних умінь і навичок за програмою дисципліни.

Вивчення фахової літератури з проблеми дає підстави до таких узагальнень: у плануванні будь-якого курсу за модульною технологією необхідно дотримуватися певних умов. До них належать: добір навчального матеріалу таким чином, щоб він у вигляді модуля загалом забезпечував досягнення кожним студентом поставлених перед ним дидактичних цілей; можливість конструювати єдиний зміст навчання з окремих завершених модулів. При цьому кожен модуль має певну мету, сукупність модулів забезпечує реалізацію загальної мети й завдань курсу.

З огляду на специфіку навчального матеріалу модуля викладачі інтегрують різні види і форми навчання, підпорядковані досягненню поставленої мети.

Викладач обирає сам педагогічну технологію, що забезпечує ефективність процесу навчання. На вибір технології впливають особистісні риси педагога, його досвід, своєрідність теми, рівень її складності, особливості контингенту студентів, матеріальна база вишу тощо. Критерієм ефективності педагогічної технології є результат.

Вивчення будь-якої навчальної теми починається з визначення викладачем алгоритму дій, спрямованих на підвищення ефективності засвоєння матеріалу, формування предметної ком-

петентності студентів. Спочатку визначається мета й завдання заняття. Оскільки компетентнісний підхід до навчання робить акцент на здобутті досвіду самостійного розв’язання проблем, набуття цього досвіду стає стрижнем усього освітнього процесу. Необхідно визначити бажані результати (знання, уміння й навички, а також здатність до перенесення знань у різних ситуаціях). Відповідно до особливостей контингенту студентів викладач обирає оптимальні форми, методи, засоби опанування матеріалу, визначає обсяг самостійної роботи й способи контролю.

Важливо ознайомити студентів заздалегідь із критеріями оцінювання. За шкалою Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) критерії прив’язані до певних рівнів виявлення компетентності студентів, наприклад, А, В, С тощо, тоді оцінювання стає критеріально-рівневим.

Таблиця 4

Критерії оцінювання студентів

Національна шкала	Бали	Шкала ECTS
Відмінно	90 – 100	A – відмінно – відмінне виконання роботи з незначною кількістю помилок
Добре	83 – 89	B – дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками
Добре	75 – 82	C – добре – загалом правильна робота з кількома грубими помилками
Задовільно	63 – 74	D – задовільно – посередньо, зі значною кількістю недоліків
Задовільно	50 – 62	E – достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії оцінки
Незадовільно	21 – 49	FX – незадовільно – для одержання кредиту потрібне деяке доопрацювання
Незадовільно	0 – 20	F – незадовільно – необхідне повторне вивчення дисципліни.

Оцінку “зараховано” виставляють студентові, який набрав не менше 50 балів.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 4

1. Сутність і основні категорії проблемного навчання.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

МАЛЮК І КРИХІТКА

«Пані Матильдо, що сталося?» – питально звела брівки пані в позолочених окулярах. «Що вам сказати, пані Іветто, мій малюк сьогодні так погано спав! Усю ніч крутився. Температура? Чи животик болів?» – скрушно зітхнула пані у хутряному манто. «Ой, розумію. Моя крихітка іноді так погано їсть, а я – переживаю», – пройнялася пані Іветта. «Їх потрібно любити! – урочисто промовила пані Матильда. – Я оце вчора курточку тепленьку своєму купила, холодно ж!» – «А я своїй крихітці комбіне... Ой, лишенько, що це?!» – несподівано схопилася на ноги одна. «Жоржик! Мімі! Ану сюди! Негайно!» – схвильовано гукнула друга. Мініатюрна такса й французький бульдог у болоньєвій куртці саме знайомилися з дебелим мастифом.

РАДІСТЬ

Сьогодні вночі їй наснилися білі єдинороги. Вона літала з ними аж до сьомого неба! І була щасливою. Уранці прокинулася з усмішкою й пішла варити духмяну каву. Поволі повітря довкола неї наповнювалося легкими хмарками аромату арабіки, кориці й... безмежної радості! Вона зробила кілька невеликих ковточок і, здавалося, відчула, як за спиною виростають білосніжні крила! Смакувала каву. Смакувала, життя! Пританцьовувала босоніж, розглядаючи своє відображення у вікні. Сьогодні її день! Сьогодні її радість! Розкинувши руки, немов крила, вона впала на м'які перини й розсміялася! Світ заглядав до неї у вікно й грайливо всміхався. На туалетному столику лежав маленький букетик фіалок. І записка: «Люблю».

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Модульно-рейтингова система навчання.
4. Особливості використання педагогічних технологій у системі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника.
5. Прокоментуйте думку відомої української дослідниці педагогічних технологій О. Пехоти:

На наш погляд, було б правомірно сьогодні порушити питання про “педагогічну чистоту”, моральну безпеку, валеологічну обґрунтованість і духовну екологічність наявних і розроблюваних педагогічних технологій. Узявши їх за генеральну ідею, в їхню основу повинно бути покладено принципи гуманістичного світогляду, що передбачають формування таких якостей особистості, як усвідомлення єдності природи і людини, відмова від авторитарного стилю мислення, терпимість, схильність до компромісу, шанобливе ставлення до чужої думки, інших культур, цінностей та віри (*З посібника “Освітні технології”*).

6. Робота в групах. Порівняйте такі визначення:

1 група:

Парадигма — (від грец. — приклад, взірець) — 1. Система форм одного слова (напр. п. Відмінювання); таблиця таких форм. 2. Система уявлень, характерна для визначення етапу розвитку науки, культури, суспільного життя (*Словник іншомовних слів / Укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута*).

Парадигма — (з грец. — зразок, приклад) — сукупність стійких і загальнозначущих норм, теорій, методів, схем наукової діяльності, яка передбачає єдність у тлумаченні теорії, в організації емпіричних досліджень та інтеграції наукових досліджень (*Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: Пер. с фр. — СПб: Петрополис, 1997. — С. 357*).

Парадигма освіти — система основних наукових досягнень (теорій, методів), за зразком яких організується дослідницька практика вчених у галузі світи у визначений історичний період (*Т. Кун*).

2 група:

Навчальна технологія – послідовні практичні дії учнів і вчителя у навчально-виховному процесі, які забезпечують формування в учнів заздалегідь заданих рис (*Г. Корнетов*).

Технологія освіти – це цілеспрямоване використання, у комплексі чи окремо, предметів, прийомів, засобів, подій чи відносин для підвищення ефективності навчального процесу (*М. Вулман*).

3 група:

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (заликових кредитів). (*Кудіна В. В., Соловей М. І., Спицин Є. С. Педагогіка вищої школи. – К. : Ленвіт, 2006. – С. 146*).

Сутність модульного навчання полягає в тому, що студент більш самостійно або загалом самостійно може працювати із запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, що містить: 1) цільову програму дій; 2) банк інформації; 3) методичне керівництво по досягненню поставлених дидактичних цілей (*В. Нагаєв*).

Що об'єднує ці тлумачення? Чи є між ними принципова різниця? Про що свідчить наявність значної кількості визначень цих педагогічних термінів?

6. Змоделуйте фрагмент практичного заняття (дисципліну обирає студент самостійно), використовуючи сучасні педагогічні технології.
7. У статті “Модульна система навчання в удосконаленні культури мовлення майбутнього вчителя-словесника” Т. Окунович пише:

“В удосконаленні культури мовлення майбутніх учителів-словесників за цільовою спрямованістю можна виділити дві групи технологій: ті, що забезпечують засвоєння студентами норм літературної мови та комунікативних якостей мовлення, формують нормативно-мовленнєві уміння й навички (технології повного засвоєння), і такі, що спрямовані на розвиток комунікативних умінь і навичок (технологія розвивального навчання). Досягнення цілей може відбуватися різними шляхами: поділом

навчального матеріалу на завершені навчальні вузли (модулі), введення рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів, інтенсифікація навчання за допомогою схемових, знакових моделей, подача матеріалу укрупненими частинами (блоками), диференціація навчання, ігрове моделювання тощо”.

Чи погоджуєтеся ви з твердженням дослідниці? Обґрунтуйте свою думку, проілюструйте її прикладами.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні ознаки дефініції “технологія”.
2. Рівні функціонування технології.
3. У чому полягають особливості використання педагогічних технологій у системі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника?
4. У чому, на вашу думку, полягають переваги проблемного навчання?
5. Схарактеризуйте основні принципи модульного навчання.

Література

1. **Даниленко Л.** Інноваційна освітня діяльність / Л. Даниленко // Директор школи. — 1998. — № 18 (30).
2. **Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 218 с.
3. **Загвязинский В. И.** Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука / В. И. Загвязинский // Инновационные процессы в образовании. — Тюмень, 1990. — С.45– 54.
4. **Нагаєв В. М.** Методика викладання у вищій школі / В. М. Нагаєв: Навч. посібник. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 232 с.
5. **Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. пед. Вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. — М. : Издательский центр “Академия”, 2000. — 272 с.**
6. **Окуневич Т.** Модульна система навчання в удосконаленні культури мовлення майбутнього вчителя-словесника / Т. Окуневич /

- / Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2003. – № 12 (68).
7. **Освітні** технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К, 2003. – 255 с.
  8. **Остапенко Н. М.** Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посіб / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 248 с.
  9. **Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І.** Педагогічна технологія. – Х., 1995.
  10. **Селевко Г. К.** Педагогические технологи авторских школ / Герман Константинович Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 192 с.
  11. **Семенов О. М.** Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури / О. М. Семенов: монографія. – Суми: ВВП “Мрія-1” ТОВ, 2005. – 404 с.
  12. **Сікорський П. І.** Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посіб. / Петро Іванович Сікорський – К. : Європ. Ун-т, 2004. – 127 с.
  13. **Химинець В. В.** Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.
  14. **Чернилевский Д. В., Филатов О. К.** Инновационные подходы к организации обучения / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов // Специалист. – 1997. – № 2.
  15. **Юцявичене П. А.** Теория и практика модульного обучения / Пальмира Альбиновна Юцявичене. – Каунас : Швиеса, 1989. – 272 с.

ТЕМА 5. Форми організації навчання й контролю

- 5.1. Форми аудиторної роботи зі студентами.
- 5.2. Значення лекції в навчально-виховному процесі.
- 5.3. Класифікації лекцій.
- 5.4. Вимоги до лекції.
- 5.5. Використання засобів навчання під час лекцій.
- 5.6. Практичні, семінарські заняття, колоквиуми, дидактичні ігри.

Лінгводидактичні студії

5.1. Форми аудиторної роботи зі студентами

Форма організації навчання передбачає впорядкування, налагодження, приведення в систему взаємодії викладача зі студентами в роботі над певним змістом матеріалу. Організація навчання має на меті забезпечити оптимальне функціонування процесу управління навчальною діяльністю з боку викладача. Побудована на оптимальному поєднанні компонентів процесу як цілісної динамічної системи, вона сприяє його результативності. Організація навчання передбачає конструювання конкретних форм, які б забезпечували умови для ефективної навчальної роботи студентів під керівництвом викладача.

Відповідно до ст. 50 Закону України “Про вищу освіту” навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється в таких організаційних формах: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи [7].

5.2. Значення лекції в навчально-виховному процесі

Історично склалося, що провідною формою організації навчальних занять у вищих закладах освіти є лекція, призначення якої полягає в тому, щоб допомогти студентам опанувати теоретичний матеріал з дисципліни.

Лекція як провідна форма організації навчання й головний вид академічного красномовства має давню історію, її коріння

сягає античності (Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан). Читали лекції й викладачі середньовічних університетів. Видатними представниками вітчизняного академічного красномовства були Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Іван Огієнко, Олександр Потебня та ін. Оригінальною мовотворчістю вирізняються й лекції багатьох сучасних професорів.

Лекція – форма організації навчання, що будується на основі інформаційно-монологічного способу з включенням елементів діалогу й передбачає систематичний, довготривалий виклад викладачем навчального матеріалу, продуманий і підготовлений заздалегідь, із застосуванням способів і прийомів пізнавальної діяльності студентів. Лекція виконує завдання повідомлення нових знань, систематизації та узагальнення накопичених, формування на їхній основі ціннісних орієнтацій, переконань, світогляду, розвитку пізнавальних і професійних зацікавлень студентів. Лекція належить до провідних жанрів академічної риторики. На думку М. Препотенської, саме слово вчителя чи викладача назавжди може закласти в дитині, молодій людині любов до певного навчального предмета, до певної системи світогляду [19, с. 24].

Важко переоцінити значення лекцій у навчально-виховному процесі. Це своєрідна точка відліку для всіх організаційних форм, у тому числі самостійної роботи студентів. Правильно побудована лекція дає стимул дослідницькій діяльності студентів. Слушно зазначає О. Семенов: “Дія лекційного матеріалу повинна стимулювати і розвивати, власне, передусім не систему знань, а мислення і навички самостійної дослідницької роботи” [21, с. 113].

Порівняно з іншими формами навчання лекцію досліджено досить ґрунтовно. Загальнодидактичні аспекти лекції відображено у працях А. Алексюка, В. Архангельського, Ю. Бабанського, А. Вербицького, С. Вітвицької, В. Загв’язинського, В. Краєвського, В. Кудіної, А. Кузьмінського, З. Курлянд, О. Семенов, Є. Спіцина, А. Хуторського та ін., методичні – у студіях З. Бакум, С. Карамана, К. Климової, О. Копусь, Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін. Риторичні засади проведення лек-

цій ґрунтовно висвітлено в дослідженнях Н. Голуб, А. Капської, Л. Мацько, Г. Сагач та ін., психологічні – в роботах І. Зимньої. Однак сьогодні на часі говорити про розроблення критеріїв ефективності лекцій з урахуванням своєрідності навчальної дисципліни.

Незважаючи на те, що основа лекцій і підручника є однаковою, лекція має значні переваги над підручником, оскільки в ній даються нові погляди на проблему, сучасні відомості, яких у підручнику може ще й не бути. Лекція завжди випереджає кількарічний процес створення підручників і посібників. У процесі вивчення мовознавчих дисциплін саме лекція часто стає провідним джерелом інформації. У зв'язку з активізацією дисертаційних праць, збільшенням кількості цікавих монографій, статей завдання викладача полягає в тому, щоб донести найбільш значущу інформацію до студентів, адже за кілька років саме вони будуть утілювати ефективні новітні розроблення в шкільних класах.

Під час читання лекції викладач повинен домогтися розуміння, ефективної організації роботи студентів. Цьому сприяє сам зміст лекції, чіткість її структури, застосування прийомів підтримання уваги, дотримання всіх загальних вимог до лекції [10]. Не втратили актуальності критерії академічної лекції, запропоновані мовознавцем О. Потебнею, методистом Ф. Буслаєвим: ідеться про дотримання науковості, емоційності, нерозривності теорії й фактів. Лекції мають відповідати вимогам, описаним В. Ортинським: високий науковий рівень викладеної інформації, яка має, як правило, світоглядне значення; доказовість і аргументованість висловлюваних суджень; достатня кількість переконливих фактів, прикладів; ясність викладення думок та активізація мислення слухачів, формулювання питань для самостійної роботи з обговорюваних проблем; виведення головних думок і положень, формулювання висновків; роз'яснення нових термінів, а також назв; надання можливості студентам слухати, осмислювати й коротко записувати інформацію; уміння встановити педагогічний контакт з аудиторією; використання дидактичних матеріалів і технічних засобів; засто-

сування основних матеріалів – тексту, конспекту, блок-схем, креслень, таблиць, графіків [14, с. 198–199].

Важливо навчитися утримувати увагу студентів під час лекції, оскільки, як відомо, через 25–30 хвилин починається втома. Завдання лектора – ефективна організація роботи студента на лекції, в основі якої лежить активний процес, що містить слухання, розуміння, осмислення матеріалу та перетворення отриманої інформації у форму короткого запису, який допомагає швидко відновити основний зміст прослуханої лекції. Цьому сприяє акцентований виклад матеріалу: виділення темпом, голосом, інтонацією, повторенням важливої інформації, використання пауз, запису на дошці або за допомогою сучасних технічних засобів опорного матеріалу, застосування ілюстративного матеріалу, суворе дотримання регламенту заняття, а також у випадку необхідності попереднє навчання методики запису лекцій [16, с. 218].

5.3. Класифікації лекцій

У педагогіці вищої школи існують різні класифікації лекцій. Цікаву типологію лекційних занять пропонує О. Скаррь: усне есе, лекції з активною участю студентів, лекція з постановкою проблеми, зняття напруги і чергування мінілекцій та обговорень, моделювання аналітичного читання, лекції з елементами дискусії [23]. Н. Голуб переконливо доводить, що найсуттєвішими прийомами названих вище видів лекцій є з'ясування ключових питань попередньої лекції, доповнення студентами її змісту; привернення уваги студентів до змісту лекції за допомогою фраз (“Звертаю вашу увагу на такий важливий аспект...”, “Вдумайтеся у зміст цього вислову...”, “Звичайно, ви можете не погодитися з таким підходом, але...”, “Мало кому на сьогодні відомий той факт, що...”, “Багато хто з вас здивується, напевне...”, “Дозволю собі звернути вашу увагу на той факт...”, “Спробуємо разом з вами розібратися у причинах...”, “А тепер про все по порядку...”, “Чи станемо ми це наслідувати?”, “Що прийнято робити в таких випадках?”, “А тепер поговоримо ось про що..”, “Бачу в Ваших очах німе запитання..”, “Ось і зали-

шилися ми сам на сам з проблемою...”, “І що найбільш дивовижне...” тощо); створення проблемних ситуацій, постановка проблемних запитань; моделювання структури лекції, теми, що вивчається; формулювання блоку запитань із теми; складання опорного конспекту; уточнення певних фактів, явищ; обмін думками; демонстрування наочного матеріалу тощо [3, с. 294–295].

О. Муромцева виокремлює залежно від способів викладу матеріалу такі типи, як інформативна та проблемна лекція [6, с. 149].

О. Пехота, з огляду на особистісну орієнтацію професійної освіти, виділяє такі різновиди лекцій: проблемно-моделювальна, лекція-практикум, лекція з коментарями та лекція-конференція [17, с. 141–142].

Вид лекції обирає викладач залежно від того матеріалу, що опановується, способів викладу матеріалу, матеріально-технічної бази навчального закладу та інших чинників. Очевидно, що більшість лекцій із мовознавчих дисциплін можна вважати інформативно-проблемними.

5.4. Вимоги до лекції

Дослідники виділяють такі основні вимоги до лекції:

- 1) високий науковий рівень інформації, що повідомляється;
- 2) великий обсяг чітко і компактно систематизованої та методично переробленої сучасної наукової інформації;
- 3) доказовість та аргументованість висловлюваних суджень;
- 4) доцільна кількість наведених фактів, прикладів, текстів і документів;
- 5) чіткість викладення думок й активізація мислення слухачів, формулювання системи запитань для самостійної роботи над проблемами, що обговорюються;
- 6) аналіз різних позицій на вирішення поставлених проблем;
- 7) виведення головних думок і положень, формулювання висновків;
- 8) роз'яснення термінів та понять, що вводяться;
- 9) надання слухачам можливості слухати, усвідомлювати, бачити та стисло записувати інформацію;

- 10) уміння лектора налагоджувати педагогічний контакт з аудиторією;
- 11) використання дидактичних матеріалів і технічних засобів навчання;
- 12) застосування основних матеріалів тексту, конспекту, блок-схем, креслень, таблиць, графіків тощо [4, с. 28].

Аналіз методичної літератури, спостереження за лекційним читанням, особистий досвід читання лекцій показали, що для забезпечення ефективності лекцій необхідним є виконання таких дидактичних умов, як-от:

- цілеспрямованість і логічність лекцій;
- високий рівень інформативності й новизна;
- стимулювання пошукової діяльності студентів;
- спонукання студентів до активного співробітництва;
- виявлення індивідуального педагогічного стилю викладу матеріалу;
- емоційність викладу.

Цілеспрямованість лекції полягає в раціональному використанні навчального часу, коли все підпорядковане одній меті — донести до студентів основні ідеї лекційного матеріалу. Цілеспрямованості лекцій сприяє їх ширша й глибша структура, на відміну від структурного змісту підручників, що іноді відзначаються фрагментарною подачею матеріалу, а також через низку об'єктивних причин не завжди містять найновіші відомості. Важливою умовою досягнення мети й завдань лекції є логічність, що забезпечує усвідомлення слухачем чіткої системи поданих фактів, ідей. У спогадах про відомих лекторів відзначається логічність, послідовність, аргументованість лекцій. На думку О. Муромцевої, “бути логічним — це означає вміти виділити головну думку й провести її послідовно через усю лекцію, не забути про висунуту мету, а обов'язково довести її за допомогою яскравих фактів” [6, с. 145].

Високий рівень інформативності й новизна забезпечується ретельним добором матеріалу, детальним аналізом найновіших фахових часописів, матеріалів конференцій з актуальних філологічних проблем. Водночас не можна занадто перевантажувати

лекцію фактичним матеріалом, оскільки надто великий обсяг інформації ускладнює сприймання й запам'ятовування. “Треба узяти меншу кількість фактів чи положень, натомість докладніше їх проаналізувати” [6, с. 144].

Пошуковий характер лекційного викладу реалізується різними шляхами: використання логічних прийомів мислення (аналізу, порівняння, абстрагування, узагальнення, розкриття між- і внутрішньопредметних зв'язків, створення проблемних ситуацій).

Як правило, лекція починається з оголошення теми, плану. Мультимедійні технології дозволяють цю інформацію представити на екрані. Але можна запропонувати й інший варіант: повідомляємо лише тему, мету, завдання лекції, план не зачитуємо, а тільки говоримо, що в лекції буде певна кількість частин, і позначаємо ці частини цифрами на дошці. Студенти повинні самостійно дібрати назву до кожної частини. У кінці лекції вони зачитують свої варіанти.

Крім того, до лекції систематично включаються елементи бесіди. Цей прийом також активізує увагу й мисленнєву діяльність студентів, допомагає їм краще зрозуміти основні положення лекції. Наприклад, під час вступної лекції “Методика навчання української мови як наука й навчальна дисципліна” пропонуємо відповісти на запитання:

– Прочитайте визначення методики навчання української мови, запропоновані провідними вченими-методистами ХХ століття:

1. Методика викладання української мови – розділ педагогіки, який вивчає форми, методи і зміст навчання української мови у початкових, середніх та старших класах загальноосвітньої школи (*І. Олійник*).

2. Методика викладання української мови – наука, що визначає мету, засади, зміст, форми і методи навчання цього предмета, зокрема в загальноосвітній школі (*М. Пентилюк*).

– Що спільного в цих визначеннях? Яке із визначень ви вважаєте найбільш повним? Чому?

- Поясніть, чому, плануючи урок української мови, учитель-словесник ставить триєдину мету: навчальну, розвивальну, виховну.

На думку Н. Голуб, усі запитання поділяють на сім типів:

- 1) ті, що викликають пізнавальний інтерес;
- 2) ..., що допомагають актуалізувати знання;
- 3) ..., що сприяють поглибленому розгляду теми заняття;
- 4) ..., що повертають до основної теми обговорення;
- 5) ..., що апелюють до емоцій;
- 6) .., що переключають увагу;
- 7) ..., що допомагають оцінити рівень знань студентів [3, с. 296].

Під час лекцій активно використовують усі типи запитань.

Як свідчить практика, постановка запитань сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів. Особливої уваги заслуговують питання проблемного типу, що спрямовують мислительну діяльність студентів, спонукають їх до дискусії. Наприклад, під час лекції зі шкільного курсу української мови і методики її викладання, використовуючи такий прийом активізації навчання, як діалог цитат, зазначаємо: роботу над формуванням правописних умінь і навичок старшокласників значною мірою пов'язують із написанням диктантів. Однак ставлення до диктанту неоднозначне: С. Яворська вважає, що “одним із ефективних видів робіт, найбільш перевірених практикою, і одним із засобів підвищення грамотності учнів є диктанти” [25, с. 33], на думку Т. Донченко, “Формуванню правописних умінь і навичок найбільшою мірою сприяють диктанти” [5, с. 201], а О. Ніколаєва переконливо доводить, що “Диктант – це стресова ситуація для багатьох дітей. Відомо, що в емоційному стані запам'ятовування покращується. Це призводить до того, що дитина, припустившись помилки, запам'ятовує її на все життя” [13, с. 14], тому радить якомога рідше використовувати диктанти. Пропонуємо студентам обґрунтувати власну думку щодо порушеної проблеми. Крім того, до лекції систематично включаємо елементи бесіди. Цей прийом також активізує увагу й мисленнєву діяльність студентів, допомагає їм краще зрозуміти основні положення лекції.

Студенти під час лекцій систематично залучаються до активного співробітництва. Як зазначає О. Семенов, “Якісна риса сьогодення — це діалогова взаємодія викладача-науковця і студента-дослідника. Це діяльна, активна позиція його учасників, стимул самовдосконалення, саморозвитку та постійного оновлення. Саме в процесі діалогової взаємодії, на переконання більшості дослідників, відбувається освітня зустріч, яка збагачує і студентів, і викладачів новими враженнями, ідеями, цінностями” [22, с. 37]. Студенти можуть стати співавторами лекції, коли виступають із підготовленими заздалегідь повідомленнями або ж готують визначене лектором питання плану лекції й виступають разом із викладачем в аудиторії. Цікавими й ефективними є лекції-бесіди, що передбачають активне залучення аудиторії до обговорення питання. Традиційно лектор звертається до слухачів із запитаннями, спрямованими на те, щоб виявити їхню поінформованість з проблемою, визначити готовність до сприймання матеріалу. Але якщо ми маємо справу з сильною аудиторією, то можна застосувати й інший варіант. Лектор пропонує підготуватися до лекції заздалегідь, опрацювавши самостійно матеріал за підручником. Під час лекції в аудиторії студенти ставлять викладачеві запитання в межах опрацьованої теми. Таким чином, студенти можуть уточнити ті питання, що виявилися для них недостатньо зрозумілими, викладач має змогу вийти за межі підручника, ознайомити слухачів з цікавими фактами, показати відеофрагмент зустрічі з письменником, телепередачі, уроку чи позакласного заходу, що ілюструватиме той матеріал, що вивчається. У цьому випадку відбувається всебічний аналіз проблеми. Змінюється й функція лектора: він стає не інформатором, а координатором і консультантом.

На думку О. Семенова, ефективність сучасної лекції значною мірою пов’язують з особистістю лектора, “його досвідом текстотворення, прагненням до самовираження, що знаходить вияв в індивідуальному стилі викладання: авторських стилістичних прийомах застосування різних мовних засобів для установки морально-психологічного контакту на спільну творчу діяльність, створення атмосфери пізнавально-емоційного спілкуван-

ня викладача з аудиторією” [21, с. 114]. Аналіз наукових студій, відвіданих лекцій, власний досвід їх прочитання дають підстави стверджувати, що особистість лектора має поєднувати загальну ерудицію, добру обізнаність з предметом лекції, переконаність в істинності того, що повідомляє, доброзичливість, повагу до слухачів. Не треба забувати настанови професора математики Московського університету А. Мінакова: “Щоб бути гарним викладачем, треба бути вченим, філософом, артистом, вихователем і Людиною” [24, с. 203].

Важливу роль у забезпеченні ефективності лекції відіграє ораторська майстерність викладача. Мистецтво красномовства в усі часи було одним із наймогутніших засобів впливу на слухача, формування його світогляду, а отже, й особистості загалом. На думку Г. Сагач, ритор-педагог повинен бути втіленням риторичного ідеалу, прикладом для наслідування, бо мовлення педагога виховує, освічує і навчає. Риторика і педагогіка перебувають “у відношенні пересічення завдяки спільному підходу до оратора, який має виконувати серйозні навчально-виховні функції (оратор-педагог, оратор-наставник, оратор-духовний батько), та до аудиторії, що є колективним суб’єктом, на який діє своїм публічним словом оратор-педагог [20, с. 18]”.

Отже, є всі підстави говорити про необхідність формування індивідуального ораторського стилю лектора. Л. Мацько вважає ознаками індивідуального ораторського стилю усвідомлення потреби й виховання оригінального мовомислення; власну мовотворчу манеру; поведінку промовця в аудиторії, вміння відчувати “центр” спілкування, вчасно переключати увагу слухачів; кінесику, міміку й характерні жести; техніку вимови і дикцію, ритмомелодику [12, с. 190].

Як зазначає Н. Голуб, сучасна риторика, керуючись власним досвідом, рекомендаціями психології, соціології, фізіології, іміджології, виробила систему правил, що дають змогу мовцеві опанувати техніку формування престижного, ефективного й ефектного мовленнєвого іміджу, елементами якого є природна поведінка, щире бажання й уміння бути цікавим співрозмовником, розвиток і вияв своїх мовленнєвих можливостей, добро-

зичливе ставлення до слухачів, упевнена поведінка в процесі спілкування, артистична манера мовленнєвого виконання тощо [3, с. 142].

На думку О. Зарецької, цільовий простір лекційної промови професора університету складається з таких елементів: формування кола однодумців; пролонгація духовного буття; реалізація волі до влади; принесення добра: здійснення бажаного для інших вчинку; передача знань; мозковий штурм; допомога в навчальному процесі; дії відповідно до трудового (фінансового) договору; збереження високого соціального статусу; завоювання авторитету; інтелектуальний арбітраж; уточнення думок; одержання задоволення (підвищення емоційного тону, енергетичне живлення) [8].

Отже, людина, яка планує читати лекцію, ставить перед собою як мінімум десять цілей психологічного характеру. Необхідність аналізувати власні мотиви поведінки (зокрема, мовленнєвої), на думку дослідників, викликана адресованим собі запитанням: “А чому я це роблю?”. Для викладача як професійного мислителя більшість цільових настанов мають статус свідомої мотивації. Цільовий простір — це те, що людина хоче реалізувати у мовленнєвому вчинку, у чому в неї є потреба, це те завдання, яке вона ставить перед собою [8, с. 315].

Успіх лекції, на думку О. О. Леонтєва, великою мірою залежить від гностичних (швидкий пошук необхідної інформації, негайне включення її в загальну систему знань і ефективну передачу), перцептивних (передусім властивості уваги: загальна спостережливість, гнучкість (переключення), стійкість, широта, вибірковість); соціально-комунікативних (уміння контактувати з аудиторією; планувати спілкування; легко і вільно переходити від “верхнього” поверху плану на “нижчий”; реалізації плану спілкування); соціально-психологічних (здатність створювати і підтримувати в уяві слухачів найбільш “вигідний” з точки зору ефективного впливу образ); організаційних (організація роботи аудиторії, включення її у спілкування, “провокування” на запитання, відповіді, полеміку, “диригування” всім цим) умінь лектора [11, с. 43].

Привертають увагу методичні аспекти проведення лекції, досліджені С. Глазуновим. Зокрема, вчений вважає засобами активізації слухачів під час лекції голосову, емоційну й темпову модуляцію; переривання промови, використання антиципації (здогадок); “провали пам’яті” (навмисне забування досить очевидних для аудиторії елементів повідомлення: дат, імен, термінів, назв тощо, що супроводжується проханням допомогти згадати; заохочувати активних); жестикуляцію, риторичні запитання, контрольні запитання (ставиться запитання до щойно викладеного матеріалу з вимогою дати вичерпну відповідь; активні заохочуються); запитання, що підказують, “наводять” на відповідь; запитання-припущення; уточнювальні запитання; конспектування опорних (ключових) слів; конспект-малюнок, асоціативний малюнок [2, с. 100-101].

Проведення лекції має кілька основних етапів: докомунікативний, або підготовчий (обдумування лекції, збір матеріалу, його структурування, підготовка тексту лекції), комунікативний (власне прочитання), посткомунікативний, під час якого відбувається самоаналіз лекції, вносяться корективи до конспекту лекції.

Підготовчий етап передбачає опрацювання фахових джерел, вивчення й узагальнення роботи вчителів-словесників задля подальшого ознайомлення з ним студентів. Важливо, щоб матеріал лекцій постійно переглядався, доповнювався, оновлювався. Вдало проведена лекція є результатом тривалої систематичної підготовки.

Для того, щоб донести до слухача важливу наукову чи навчальну інформацію, збудити думку, викликати інтерес і утримувати його протягом усієї лекції, дослідники радять оволодівати багатьма якостями мовлення, з-поміж яких змістовність, високий рівень науковості, логічність викладу, чітка структура лекції, доступність викладу, яскравість, емоційність [6, с. 144]. Особливо значущою характеристикою лектора є політність голосу, тобто здатність бути почутим на великій відстані при мінімальних витратах сил мовця [15, с. 156].

Науковці зазначають, що оптимальний темп прочитання лекцій на перших курсах становить 40-45 слів за хвилину, на старших курсах – 70–80 слів [1].

Отже, на вибір виду лекції впливає багато чинників: тема, мета, особливості аудиторії, особистість викладача. Ознаками гарної лекції є її інформативність, новизна, логічність і послідовність викладу, цікавість, доступність, емоційність. Ці якості нерозривно пов'язані з особистістю викладача.

5.5. Використання засобів навчання під час лекцій

Освітній процес передбачає організацію викладачем навчання студентів, розроблення навчально-методичного забезпечення, активне спрямування суб'єктів навчання на об'єкт вивчення. Усе це приводить до необхідності виділення ефективних засобів навчання. Для лекцій із мовознавчих дисциплін правомірними є всі основні види засобів навчання: друковані, звукові, екранні, екранно-звукові. Достатньо часто викладачі застосовують такі мультимедійні засоби: презентації, виконані в PowerPoint, фрагменти науково-популярних фільмів, педагогічних програмних засобів у режимі демонстрації тощо. Методисти називають найціннішою властивістю комп'ютера діалогічну форму взаємодії, використання його як мовного партнера учня [4, с. 69]. Мультимедійні засоби містять вербальні й невербальні компоненти, що є своєрідними полікодовими (креолізованими) текстами.

5.6. Практичні, семінарські заняття, колоквиуми, дидактичні ігри

Практичне заняття – форма організації навчання у виші, метою якої є формування професійної компетентності студента-філолога. Під час практичного заняття викладач організує докладний розгляд студентами певних теоретичних положень навчальної дисципліни й формує вміння й навички використання цього матеріалу.

Мета практичного заняття полягає в поглибленні та розширенні знань студентів, формуванні навичок професійної діяльності, розвитку наукового мислення, перевірці якості знань студентів.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. *Зміст практичного заняття* визначено в робочих навчальних програмах з мовознавчих дисциплін, деталізовано в планах практичних занять, які викладачі готують і пропонують студентам для ознайомлення заздалегідь. Практичне заняття містить кілька взаємопов'язаних етапів: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановка загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання.

Ефективність заняття залежить від попередньо підготовлених матеріалів (тестів для перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу, сформованості умінь та навичок, набору завдань різного рівня складності для їх виконання студентами під час заняття).

Під час проведення практичних занять навчальна група за необхідності може ділитися на підгрупи для виконання групових завдань.

Комунікативний підхід до організації практичних занять передбачає не лише формулювання дидактичної та комунікативної мети заняття, які можуть постати в єдності та збалансованості, а й змісту навчального практичного заняття, що зорієнтований на вдосконалення комунікативної компетентності студента.

Практичне заняття складається з кількох етапів: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок магістранта, постановка загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання.

План лекції (практичного заняття) віддзеркалює її тип і містить такі орієнтовні структурні компоненти, як тема, мета, засоби навчання, список використаної літератури, послідовність дій викладача, підсумок, способи перевірки засвоєння студентами матеріалу. Корисним може бути запропонований під час лекції перелік основних наукових понять, на яких ґрунтується засвоєння нової теми. Важливими показниками сучасної лекції є інтерактивність, діалогізм, проблемність.

Тема лекції (практичного заняття) має відповідати змісту чинної програми з дисципліни.

Мета лекції (практичного заняття) – це передбачення результату роботи на занятті, те, на що спрямована діяльність викладача й студентів. Мета має важливе значення для організації заняття, постановки конкретних завдань.

Мета навчальних занять триєдина – *навчально-розвивально-виховна*.

Навчальна мета передбачає засвоєння теорії, вироблення системи предметних і мовленнєвих умінь та навичок. *Розвивальна* реалізується в процесі оволодіння студентами досвідом пошукової, творчої діяльності, передбачає розвиток умінь переносу знань, умінь і навичок у нову ситуацію на основі проблемно-пошукової діяльності, мовної інтуїції, фонетичного й інтонаційного слуху, логічного викладення думок, інтелектуальних і пізнавальних здібностей (слухової й зорової, оперативної та тривалої пам'яті, довільної та мимовільної уваги, уяви тощо), психологічної готовності до спілкування в різних ситуаціях. *Виховна мета* реалізується шляхом добору навчального матеріалу (текстів, ілюстрацій, малюнків ситуацій тощо), у якому відображені загальнолюдські моральні цінності. Дидактичний матеріал має бути спрямований на формування національної свідомості, розуміння законів рідної мови й суспільства, пов'язаний із провідними ідеями мовознавчої науки, що дає змогу студентам усвідомити історію розвитку мови, засвоїти багатство її виражальних засобів. Виховна мета занять досягається також застосуванням проблемних завдань, вирішення яких потребує від студента висловлення власних думок, поглядів, почуттів, критичної оцінки різних фактів, подій, стосунків.

Семінарське заняття – це форма організації навчання, під час якої викладач організовує вивчення попередньо визначених тем. Семінарські заняття можуть проводитися у формі обговорення, дискусій, бесід тощо. Семінарські заняття проводяться з основних і найбільш складних питань (тем, розділів) програми навчальної дисципліни. *Семінари* сприяють вихованню в студентів критичного мислення, інтересу до знань, намагання са-

мостійно набувати й поглиблювати їх, уміння працювати з науковою, довідковою та навчально-методичною літературою, висловлювати власне судження про прочитане.

Мета семінарських занять – поглибити й закріпити знання, одержані студентами під час лекцій і в процесі самостійного опрацювання навчального матеріалу, удосконалити їхні вміння систематизувати, аналізувати й узагальнювати матеріал, дискутувати, опонувати. Семінарські заняття активізують уміння працювати з навчальною і науковою літературою, сприяють удосконаленню риторичної підготовки студентів, оскільки під час семінарських занять студентів залучають до дискусій.

Тему, мету, завдання семінару викладачі визначають завчасно, формулюють контрольні питання, обирають проблему й додаткові питання з теми, розподіляють завдання між студентами, складають список необхідної літератури, проводять індивідуальні консультації тощо.

Розвивальні можливості семінару широкі, адже студенти поставлені перед необхідністю не просто самостійно викладати опрацьований матеріал, а за потребою давати його в тій чи іншій навчальній ситуації. А це, у свою чергу, формує цілісне світосприймання, удосконалює вміння доречно застосовувати засвоєні знання.

За способом проведення найбільш поширені такі види семінарських занять: семінар-конференція, інтегрований семінар, семінар-диспут тощо.

Лабораторні заняття – форма навчання, під час якої студенти оволодівають методикою експериментальних досліджень, здійснюючи експериментальну перевірку задля підтвердження певних теоретичних положень. Так, під час лабораторних занять студентів залучають до роботи з текстами для здійснення спостережень над мовою твору, до спостережень за роботою вчителя й учнів у класі тощо.

Колоквіум – форма організації навчання, що передбачає співбесіду викладача зі студентами задля отримання інформації про рівень знань, умінь і навичок студентів з окремої теми чи

розділу. Мета колоквіуму – виявлення труднощів, типових помилок у засвоєнні навчального матеріалу. Це дає змогу вносити корективи в лекційний курс і практичні заняття.

Колоквіум може передувати вивченню теми або розділу задля актуалізації опорних знань, необхідних для розуміння змісту, проводитися відразу після лекції для з'ясування рівня засвоєння студентами викладеного матеріалу, надання їм оперативної допомоги, після вивчення теми або розділу опанування певного навчального модуля.

Колоквіум сприяє узагальненню й систематизації знань з теми (розділу, навчальної дисципліни), навчальної та наукової основи дисципліни, створює умови для формування комунікативної компетентності студентів-філологів.

Дидактична гра – форма організації навчання, яка створюється й реалізується за допомогою ігрових прийомів та ситуацій, що є засобом спонукання, стимулювання студентів до навчальної діяльності. Ігрові прийоми та ситуації реалізують за такими основними напрямками: дидактичну мету ставлять перед студентами у формі ігрового завдання; навчальну діяльність підпорядковують правилам гри; навчальний матеріал використовують як її засіб, у навчальну діяльність вводять елемент змагання, який перетворює дидактичне завдання в ігрове; успішне виконання дидактичного завдання пов'язане з ігровим результатом.

Розробник гри закладає в неї систему навчальних завдань у формі конкретних професійних ситуацій. Вони можуть мати протиріччя, неправильні дані, вимоги перетворити ситуацію відповідно до визначених критеріїв чи знайти інформацію, якої бракує. У процесі дидактичної гри студент має проаналізувати цю ситуацію, визначити проблему, розробити способи її вирішення й прийняти самостійне рішення, здійснюючи при цьому відповідні практичні дії.

Отже, методично правильне використання форм організації навчально-виховного процесу сприяє підвищенню ефективності процесу формування професійної компетентності студентів-філологів, а також активізації механізмів професійного й особистісного саморозвитку та самореалізації.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 5

1. Залік, екзамен, колоквіум як форми контролю.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ВОНИ

Вони знають мою історію. Вони малюють життя в мене на обличчі. Мій сміх – вони чули. Мій біль – вони вистраждали. Мій сум – вони витужили. Мій плач – вони пам'ятають. Усе моє вони прожили зі мною. Вони – митці. Малюють мій характер у мене на обличчі. А я – полотно. А я – «табула раса». Як пісок, на якому з'являються сліди; як шибка, на котрій мороз вирізьблює холодний візерунок; як папір, на якому темно-синє чорнило випишує слова у рівний ряд; як сніг, на якому ягоди калини кричать про червоне, – моє обличчя. Воно піддається їм. Воно віддається їм. Моє обличчя і я – одне ціле. Вони – мої. Зморшки.

МІЙ СКАРБ

Там є червоне намисто. Дуже гарне, святкове. Коли його взяти до рук і підійти ближче до вікна, воно виблискує на сонці. Вишивані рушники лежать, складені один на одного: чорне й червоне традиційно об'єдналися хрестиками у візерунок. А ще там є дерев'яна шкатулка – чорного, смоляного кольору з сонячно-солом'яним чудернацьким орнаментом. Усередині неї – пара мідних сережок, укритих зеленавим відтінком минулого, декілька шпильок і гребінець для волосся. Милі серцю дрібнички. На самому дні – старенький фотоальбом. Люблю його гортати. Усміхнено дивляться на мене з пожовклих чорнобілих світлин рідні обличчя. І я мимоволі усміхаюся їм. Ще раз обережно проводжу рукою, торкаючись минулого. Скриня прабабусі. Мій скарб.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих

текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Роль дидактичної гри в навчанні студентів-філологів.
4. Індивідуальна та самостійна робота студентів.
5. Опрацюйте подану літературу:
  - Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2010. – Випуск 50. – С. 87–98.
  - Остапенко Н. М. Особливості технології дидактичної гри у системі підготовки магістрів-філологів ВШ / Н. М. Остапенко // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 4. – С. 55–58.
  - Симоненко Т. Базова система вправ у роботі над розвитком професійно-комунікативних умінь студентів-філологів / Тетяна Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 7. – С. 40–43.

Підготуйте анотацію статті (за власним вибором).

6. Підготуйте презентацію з теми “Умови ефективності використання лекцій у процесі опанування мовознавчих дисциплін.
7. Схарактеризуйте основні види лекційних і практичних занять.
8. Підготуйте текст лекції на одну із запропонованих тем:
  - “Українська лексикографія”.
  - “Норми сучасної української літературної мови”.
  - “Методика навчання синтаксису (просте речення)”.
  - “Стилістичні засоби морфології”.
  - “Закони риторики”.
9. Змодельуйте фрагмент практичного заняття (10–15 хвилин) з тієї ж теми, з якої ви готували лекцію.
Оцініть практичну значущість запропонованих матеріалів рольової гри для студентів факультету фізичного виховання (майбутніх тренерів і вчителів фізичної культури). Розробіть аналогічні за структурою матеріали рольових і ділових ігор для студентів інших спеціальностей. Спрогнозуйте за кожною темою рольової гри, щонайменше, двох найвірогідніших її учасників (їхній вік, освіта, стать, професія, досвід, посада, сфера діяльності), ситуацію і завдання спілкування.

Тема: “Моє щастя у здоров’ї”

Мета гри: формування умінь і навичок продукувати власне висловлення аргументативного типу з визначеної проблематики; реалізовувати тактику мовленнєвої поведінки, характерну для непідготовленого спілкування.

Ситуація: студентська конференція з нагоди Всесвітнього дня здоров’я (7 квітня).

Ролі (учасники): відомий футболіст, викладач фізіології, студенти різних факультетів, люди-моржі.

Корисна інформація

Всесвітній день здоров’я відзначається щорічно 7 квітня — у день створення Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ) у системі ООН — спеціалізованої установи, що координує глобальні дії з боротьби з хворобами. У цей день тисячі людей відзначають важливість здоров’я для продуктивного і щасливого життя.

Моржування — це купання в холодній воді взимку у відкритій водоймі для загартовування організму людини.

Здоровий спосіб життя — це спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров’я.

Загартовування — це система гігієнічних заходів, спрямованих на підвищення стійкості організму до несприятливих впливів різних метеорологічних факторів (холоду, тепла, сонячної радіації, зниженого атмосферного тиску).

Шкідливі звички — ряд звичок, що є шкідливими для організму людини. Вони перешкоджають їй розвиватися як розумово, так і фізично. З-поміж цих звичок виділяють декілька найбільш шкідливих — це наркоманія, алкоголізм, токсикоманія та тютюнокуріння. Кожна із цих звичок викликають залежність людини від тієї чи тієї речовини, що вона вживає.

Завдання для учасників:

Футболісту — розказати про свою професію, досягнення, про любов до спорту; заохотити молодь до занять спортом;

Викладачеві фізіології — підготувати доповідь про гігієнічні вимоги до заняття спортом, про різні способи загартовування;

заохотити молодь до занять спортом, порекомендувати нескладні види спорту;

Людині-моржу – розказати про моржування, про власний досвід із цього виду загартовування, дати поради початківцям.

Студент 1 – активно ставить запитання кожному з доповідачів, виявляє зацікавленість обговорюваною проблемою.

Студент 2 – виявляє скептицизм із зазначеної проблеми. Його позиція: треба насолоджуватися життям, краще прожити коротке, але цікаве й повне життя, спробувавши все.

Студент 3 – юнак, який має безліч шкідливих звичок, але намагається змінити своє життя на краще, просить поради у доповідачів.

Студент 4 – хвороблива дівчина. Вона боїться займатися спортом, адже вважає себе фізично слабкою людиною. Вважає, що спорт не для всіх, що таких людей, як вона, спорт може вбити.

Підіб'ємо підсумки:

1. Чи сподобалась вам рольова гра?
2. Які труднощі виникли у вас під час підготовки до рольової гри “Моє щастя в здоров’ї”?
3. Чи змогли ви відчути себе на конференції з приводу Дня здоров’я?
4. Чи припали вам до душі ваші ролі?
5. Які знання, уміння, навички допомогла вам сформувати гра “Моє щастя в здоров’ї”?
6. Внесіть свої пропозиції щодо покращення структури, форми, тематики рольової гри.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає лінгводидактичний потенціал лекції у ВНЗ?
2. Види лекцій.
3. Умови ефективності практичного заняття.
4. Колоквіум у системі форм організації навчання в умовах університету.
5. Лінгводидактичний потенціал дидактичної гри.
6. Назвіть основні форми контролю у ВНЗ.
7. Особливості організації індивідуальної та самостійної роботи студентів.

Література

1. **Вдовюк В. И.** Основы педагогики высшей школы в структурно-логических схемах / В. И. Вдовюк, С. М. Фильков. — М. : МГИМО (У) МИД России, 2004. — 67 с.
2. **Глазунов С. В.** Основы ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять : навч. посіб. / Станіслав Васильович Глазунов. — Д. : РВВ ДНУ, 2001. — 144 с.
3. **Голуб Н. Б.** Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Ніна Борисівна Голуб. — К., 2009. — 505 с.
4. **Гончаров С. М.** Інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу : навч.-метод. посіб. / Станіслав Михайлович Гончаров. — Рівне : НУВГП, 2006. — 172 с.
5. **Донченко Т. К.** Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Т. К. Донченко. — К. : Фондація ім. О. Ольжича, 1995. — С. 201.
6. **Жовтобрюх В. Ф.** Культура мови вчителя: Курс лекцій / В. Ф. Жовтобрюх, О. Г. Муромцева / За заг. ред. О. Г. Муромцевої. — Харків : Гриф, 1998. — 208 с.
7. **Закон України** “Про вищу освіту”. Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
8. **Зарецкая Е. Н.** Деловое общение : учебник : в 2-х т. / Елена Наумовна Зарецкая — М. : Дело, 2002. — Т. 1. — 696 с.
9. **Зимняя И. А.** Психологические особенности восприятия лекции в аудитории / И. А. Зимняя. — М. : Знание, 1970. — 30 с.
10. **Караман С. О.** Лінгводидактичні стратегії у професійній мовномовленевій підготовці вчителя-словесника / С.О. Караман, О.В. Караман // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. — Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О.М. — Вип. 12. — 2012. — С. 42–47.
11. **Краевский В. В.** Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пос. [для студ. Высш. Учеб. Заведений] / Володар Викторович Краевский, Андрей Викторович Хуторской. — М. : Академия, 2007. — 352 с.
12. **Леонтьев А. А.** Психология общения / Алексей Алексеевич

- Леонтьев. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Смысл, 1997. — 355 с.
13. **Мацько Л. І.** Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. — К. : Вища школа, 2003. — 311 с.
  14. **Николаева Е.** Психологические основы обучения грамотности / Е. Николаева // Рус. словесность. — 2000. — № 5. — С. 14.
  15. **Ортинський В. Л.** Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. Вищ. навч. Закл. / В. Л. Ортинський — К. : Центр учб. л-ри, 2009. — 472 с.
  16. **Педагогическое речеведение.** Словарь-справочник. — Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. — М. : Флинта, Наука, 1998. — 312 с.
  17. **Петровский А. П.** Основы педагогики и психологи высшей школы / А. П. Петровский, В. М. Ковалева, А. А. Крашенинников ; под ред. А. В. Петровского. — М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1986 — 303 с.
  18. **Пехота О. М.** Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія / О. М. Пехота, А. М. Старева — Миколаїв : Ілліон, 2005. — 272 с.
  19. **Практикум з методики навчання української мови в загально-освітніх закладах: модульний курс : посіб. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2011. — 366 с.**
  20. **Препотенська М.** Риторика / М. Препотенська. Риторика. 10 ключових тем. навч. посіб. — К. : Фірма “ІНКОС”, 2009. — 254 с.
  21. **Сагач Г. М.** Золотослів / Г. М. Сагач // Риторика : навч. посіб. для середніх і вищих навч. закладів. — К. : Райдуга, 1993. — С. 224–226.
  22. **Семенов О.** Академічна лекція як професійний комунікативний феномен / О. Семенов // Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. — Вип. 1. — К., Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2011. — С. 113–121.
  23. **Семенов О.** Культура наукової української мови: підручник / О. Семенов. — К. : Академія, 2010. — 216 с.
  24. **Скнар О.** Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скнар // Вища школа. — 2006. — № 3. — С. 33–45.
  25. **Этюды о лекторах.** — М. : Знание, 1974. — 224 с.
  26. **Яворська С. Т.** Формування правописних навичок учнів / С. Т. Яворська // Дивослово. — 1996. — № 11. — С. 3.

ТЕМА 6. Методи навчання мовознавчих дисциплін у ВНЗ

- 6.1. Поняття про методи навчання.
- 6.2. Класифікації методів навчання.
- 6.3. Метод проектів.

Лінгводидактичні студії

6.1. Поняття про методи навчання

Проблема методів навчання висвітлена в працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, З. Бакум, О. Біляєва, Г. Вашенка, А. Вербицького, Н. Голуб, О. Горошкіної, Є. Дмитровського, М. Запрудського, О. Караман, С. Карамана, О. Кучерук І. Лернера, О. Любашенко, О. Матюшкіна, М. Махмутова, В. Мельничайко, В. Максимова, В. Масальського, Н. Остапенко, В. Онишук, Ю. Пасова, М. Пентилюк, І. Прокопьева, С. Смирнова, О. Соколова, Т. Симоненко, С. Чавдарова, Л. Федоренко, П. Щербаня, Г. Щедровицького та ін.

Методи навчання у вищій школі вчені розглядають як: упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, скеровані на вирішення навчально-виховних завдань вищої школи (О. Караман, С. Караман, М. Пентилюк та ін.); сукупність прийомів, які використовуються викладачем для досягнення певної мети (Н. Остапенко); шлях пізнання, способи керівництва викладачем пізнавальної діяльності студентів (Л. Кожуховська, Г. Потапенко, О. Потапенко та ін.); система методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загальнодидактичними принципами, характером навчального матеріалу й особливостями джерел навчальної інформації (С. Караман).

Питання про з'ясування сутності дефініції “метод” є принципово важливим, оскільки це забезпечує правильність вибору шляхів реалізації окресленої програми дослідного та експериментального навчання майбутніх магістрів-філологів.

На сучасному етапі розвитку вищої школи особливого зна-

чення набуває оптимізація навчально-виховного процесу, що досягається поряд з удосконаленням змісту і форм ефективного навчання філологів оптимальним використанням на заняттях як традиційних, так й інноваційних методів роботи з ними. Проте, незважаючи на актуальність проблеми, методи навчання не знайшли досі належного висвітлення в дидактиці та лінгводидактиці. Аналіз спеціальної літератури дозволяє констатувати, що й донині в лінгводидактиці існують різні дефініції навчального методу, що дуже різняться між собою.

Метод навчання тлумачимо як складну педагогічну категорію, завдяки якій реалізуються всі функції навчання: освітня, виховна, розвивальна, спонукальна, контрольна-корекційна; як багатоаспектне явище, що забезпечує розвиток методологій, нових освітніх технологій будь-якої галузі та напрямів здобуття знань.

6.2. Класифікації методів навчання

На сучасному етапі розвитку вищої школи особливого значення набуває оптимізація навчально-виховного процесу, що досягається поряд з удосконаленням змісту і форм ефективного навчання студентів-філологів оптимальним використанням на заняттях як традиційних, так й інноваційних методів роботи з ними. Проте, незважаючи на актуальність проблеми, методи навчання не знайшли досі належного висвітлення в дидактиці та лінгводидактиці. Аналіз спеціальної літератури дозволяє констатувати, що й донині в наявні різні визначення дефініції навчального методу, що істотно різняться між собою.

Дослідники системи методів навчання М. Махмутов, Л. Федоренко запропонували систематизацію методів навчання за дидактичними функціями:

- інформаційно-рецептивний;
- ілюстративно-наочний;
- комунікативно-творчий;
- пізнавально-репродуктивний;
- системно-структурний;
- операційно-конструктивний;
- контрольна-корекційний [4].

Цікавою є класифікація загальних методів навчання, розроблена Ю. Бабанським на основі особистісно-діяльнісного підходу, у якій цілісно враховано всі складники педагогічної діяльності:

- методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання й мотивації учіння;
- методи контролю та самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності [1].

До першої групи *методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності* з урахуванням: 1) аспекту передачі і сприймання навчальної інформації дослідник відносить такі: *словесні методи* (бесіда, розповідь, лекція та ін.); *практичні методи* (вправи, лабораторні досліди, трудові дії та ін.); 2) логічного аспекту навчального пізнання та аспекту мислення виокремлено такі методи: *індуктивні, дедуктивні, репродуктивні, проблемно-пошукові*; 3) аспект керування учінням: *методи самостійної роботи учнів, методи роботи під керівництвом учителя*.

До другої групи *методів стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності* Ю. Бабанський відносить: *методи стимулювання й мотивації інтересу до учіння; стимулювання й мотивації обов'язку та відповідальності в учінні*.

До третьої групи методів *контролю та самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності* належать: *методи усного контролю й самоконтролю; методи письмового контролю й самоконтролю; методи лабораторно-практичного контролю й самоконтролю* [1].

Класифікацію методів навчання, розроблену Ю. Бабанським, доповнювали, удосконалювали, обґрунтовували в інших аспектах навчально-пізнавальної діяльності (О. Біляєв, О. Копусь, В. Краєвський, О. Куцевол, О. Кучерук, В. Онищук, П. Щербань, А. Хуторської, М. Махмутов та ін.).

А. Хуторської методи продуктивного особистісно зорієнтованого навчання поділяє на такі групи:

- *когнітивні методи* (наукові, методи навчальних предметів, метапредметні);

- *креативні методи* (інтуїтивні, алгоритмічні, евристичні);
- *орґдіяльнісні методи* (методи учнів, методи вчителя, методи управління освітою).

Цікавим є підхід до класифікації методів навчання, запропонований Р. Низамовим та І. Харламовим, оскільки в розробленні класифікації максимально враховано специфіку навчально-виховного процесу у виші, а саме:

- *методи навчання* (лекція, розповідь, демонстрація, пояснення, бесіда);
- *методи діяльності* (слухання, осмислення, вправи, вивчення підручників та першоджерел, моделювання, у тому числі практичної роботи, навчальне дослідження та ін.);
- *методи контролю* (опитування, контрольна робота, залік, екзамен, захист проекту) [10].

Ю. Вооглайд, досліджуючи методи навчання дорослих, класифікуючи їх за спрямуванням і сприйманням, виділяє таку систему методів:

1. Методи одностороннього представлення матеріалу (лекція, промова, доповідь, звіт, огляд, розповідь, пояснення).
2. Методи ознайомлення з досвідом інших людей (обмін досвідом, інтерв'ю, зустріч з колегами, зустріч з іменитим гостем, навчальний похід, екскурсія, стажування, практика, інтернатура, самостійна робота, психодрама, соціограма, тренінг сенситивності, група спілкування, аналіз різних носіїв інформації, організаційна діагностика, експеримент).
3. Методи проблемного навчання (аналіз подій, розв'язання конфліктів; аналіз випадків із практики (кейсів); дослідження обставин (економічних, природних, культурних та ін.).
4. Методи спонукання до творчого пошуку (різні види пошукових ігор).
5. Методи активізації слухачів (дискусія, диспут, рольова гра, ділова гра, експертиза, програмоване навчання, групова робота, самостійна робота з підручником, моделювання, тощо).
6. Письмові допоміжні роботи (реферат, опис експерименту, інцидентів, ситуацій, складання планів тощо).

7. Методи контролю або зворотного зв'язку (семінар, консультації, колоквиум, конференція, симпозіум, залік, екзамен, захист семінарських, випускних робіт, інтерв'ю, анкетне опитування).
8. Основні письмові роботи (семінарська робота, курсова робота, випускна робота, доповідь на конференції, щоденник практики).
9. Позааудиторні заходи (відвідування кіно, театру, виставки з наступним обговоренням і т. ін.) [3, с. 283–287].

Р. Піонова пропонує багатомірну систему методів навчання, що ґрунтується на аналізі різних варіантів класифікацій, розроблених радянськими дидактами, досліджень литовських учених і власного досвіду. В основу системи дослідниця поклала такі ознаки: дидактичні цілі й завдання, джерело знань і вмінь, способи спільної діяльності викладачів та студентів. Апробовані автором методи поділено на п'ять груп:

- *теоретико-інформаційні* методи навчання (усний цілісний виклад матеріалу, усний діалогічно побудований виклад (бесіда), розповідь, пояснення, дискусія, консультування, бригадний метод, аудіовідеодемонстрація);
- *практико-операційні* методи навчання (вправи, алгоритм, “роби так, як я”, розв'язання задач, дослід, експеримент, педагогічна гра);
- *пошуково-творчі* методи навчання (спостереження, дослід, експеримент, сократівська бесіда, “лабіринт”, “мозкова атака”, “акваріум”, бригадний метод, “думай, слухай, пропонууй”, творчий діалог, аналіз конкретних ситуацій (проблемних, звичайних, нетипових), інсайт, кейс-метод та ін.);
- *методи самостійної роботи студентів* (читання (робота з підручником та іншими навчально-методичними посібниками), відеострічка, експертиза, розв'язання задач і проблемних ситуацій, дослід, експеримент);
- *контрольно-оцінювальні* методи (попередній екзамен, “ромашка”, усний виступ, відповідь з місця, контрольна робота, дослід, вправа, програмовий контроль, тестування, опитування тощо) [8, с. 117-133].

Однак у цій класифікації бачимо відносну умовність меж визначених груп. Так, метод експерименту віднесено до другої і четвертої груп, бесіда і дискусія визначаються як теоретико-інформаційні та пошуково-творчі методи. Водночас вправу й алгоритм цілком можна віднести і до методів самостійної роботи студентів.

Сучасні лінгводидакти (З. Бакум, М. Пентилюк, С. Караман, О. Караман та ін.) визначають такі *способи взаємодії викладача і студентів на заняттях*:

- викладач розповідає – студенти слухають;
- викладач і студенти обмінюються думками з теми, що вивчається, завдяки чому доходять потрібних висновків та узагальнень, формулюють визначення, правила;
- викладач організує спостереження студентів над виучуваними мовними фактами і явищами з наступним колективним обговоренням;
- студенти під керівництвом викладача самостійно здобувають знання за підручниками, монографічними працями та іншими джерелами;
- студенти, виконуючи практичні завдання і вправи, засвоюють потрібні знання, які уточнює та узагальнює викладач;
- викладач організує пошукову, дослідницьку творчу діяльність студентів з розв'язанням нових проблем і спеціально створених проблемних ситуацій [5].

В основу класифікації методів навчання українськими лінгводидактами покладено спосіб суб'єкт-суб'єктної взаємодії, згідно з яким виділено такі методи навчання:

- усний виклад викладачем матеріалу (пояснювально-ілюстративний);
- бесіда викладача зі студентами (евристичний);
- спостереження студентів над мовою (проблемний виклад);
- робота з підручником (репродуктивний);
- метод вправ (частково пошуковий);
- дослідницький (формувальний).

Проблему впровадження активних методів навчання в систему вищої школи порушив П. Щербань. На думку дослідника,

активне навчання має на меті зробити кожного студента безпосереднім учасником навчально-виховного процесу. Задля цього викладачеві необхідно на заняттях імітацією створювати те середовище, в якому доведеться працювати майбутньому фахівцеві. П. Щербань до основних методів активного навчання у вищій школі уналежнює: ділові та рольові ігри, метод аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій, аналіз інцидентів, розв'язання педагогічних задач, ігрове проектування, проведення проблемної лекції, лекції-дискусії [12, с. 4–7].

Наявність різних класифікацій методів свідчить про науковий пошук, накопичення й теоретичне узагальнення досвіду педагогів, дослідження науковцями методів на різних можливих системних рівнях. Відсутність сталої класифікації методів навчання у фаховій літературі пояснюється складністю педагогічного і, зокрема, навчального (освітнього) процесу.

6.3. Метод проектів

Усе більшої актуальності набуває метод проектів, що адаптує навчання до умов реального життя, удосконалює вміння самостійного пошуку необхідної інформації, її тематичного відбору, логічного структурування, репрезентації результатів і аргументованого відстоювання власної точки зору.

Незважаючи на активне застосування методу проектів у практиці навчання, до сьогодні не існує єдиного терміна на позначення цієї дефініції. Дидакти активно використовують такі поняття, як “навчальне проектування”, “проектна діяльність”, “технологія навчального проектування”, “проектне навчання”, “проектна технологія навчання”. Проте розуміння дослідниками сутності досліджуваного явища суттєво не відрізняються.

Основною тезою сучасного розуміння методу проектів російський науковець Є. Полат називає вислів: “Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це потрібно та де і як я можу ці знання застосувати” [9, с. 11].

У процесі реалізації методу проектів викладач ставить пізнавальне завдання, окреслюючи таким чином плановані результати навчання й вихідні дані. Студенти мають намітити проміж-

ні завдання, дібрати необхідний матеріал, порівняти отримане з тим, що вимагалось, скоригувати діяльність.

Тож виконання студентами проектів передбачає залучення їх до виявлення та аналізу реальних практичних проблем, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю і використанням для цього практичної дослідницько-пошукової роботи. Тобто “проектна діяльність поєднує два аспекти процесу пізнання: метод навчання як дидактичну категорію (сукупність прийомів і дій з оволодіння певними практичними вміннями й теоретичними знаннями) і спосіб практичного застосування засвоєних знань і вмінь для розв'язання конкретних проблем реального життя під час спільної діяльності” [11, с. 56].

Ефективне використання методу проектів має визначатися такими умовами:

- 1) наявність значущої в дослідницькому плані проблеми, яка вимагає інтегрованих знань, самостійного пошуку інформації для її вирішення;
- 2) практична, теоретична, пізнавальна значущість планованих результатів;
- 3) структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування (вибір теми, збір інформації, структурування інформації відповідно до завдань проекту, оформлення результатів у паперовому або мультимедійному вигляді, презентація і публічний захист проекту);
- 4) використання дослідницьких методів;
- 5) моделювання умов для визначення студентами пізнавальної проблеми (постановка, дослідження, пошук шляхів розв'язання, експертиза й апробація версій);
- 6) самостійний характер пізнавальної активності студентів;
- 7) підготовчий характер роботи викладача (залучення студентів до дослідницької діяльності, визначення актуальних і посильних для самостійного дослідження студентами проблем, надання консультацій);
- 8) матеріальні відповідним чином оформлені результати проектної діяльності – відеофільм, альбом, мультимедійна презентація, посібник, доповідь тощо.

Таким чином, навчальний проект вимагає від кожного студента усвідомлення мети діяльності, розуміння сутності розв'язуваної проблеми, її значення та практичної цінності; оволодіння методами дослідження; інтегрування міжпредметних знань; активності й самостійності виконання.

Традиційно виділяють такі види проектів (за Є. Полат) [9, с. 14]:

- *за провідним видом діяльності*: дослідницький, творчий, ігровий, інформаційний;
- *за належністю до предметної галузі*: монопроект, міжпредметний проект;
- *за характером координації проекту*: з відкритою, явною і прихованою координацією;
- *за кількістю учасників проекту*: індивідуальні, парні, групові;
- *за тривалістю*: короткострокові, довгострокові.

Проте в практиці навчання найчастіше застосовують змішані типи проектів.

Г. Бондаренко вважає, що з метою формування пізнавальної самостійності студентів і розвитку навичок самоосвіти й саморозвитку як провідних ознак професійної компетентності найбільш доцільно застосовувати такі:

1. *Дослідницькі проекти*, які мають чітку структуру, наближену до справжнього наукового дослідження чи таку, яка повністю йому відповідає (аргументованість, актуальність теми, постановка проблеми, предмета, об'єкта дослідження, визначення завдань, методів дослідження, джерел інформації, формулювання гіпотези, визначення шляхів її розв'язання, обговорення одержаних результатів, їхнє оформлення).

2. *Інформаційні проекти*, які особливо ефективні на молодших курсах як спосіб підготовки студентів до самостійної дослідницької діяльності. Цей тип проектів спрямований на збирання інформації про об'єкт, ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів, призначених для широкого загалу. Такі проекти так само, як і дослідницькі, вимагають ретельно продуманої структури, можливості систематичного корегування в процесі роботи над проектом.

Структуру такого проекту можна визначити таким чином: мета проекту – результат (стаття, реферат, доповідь, відеоматеріали тощо); предмет інформаційного пошуку – поетапність пошуку з визначенням проміжних результатів – аналітична робота над зібраними фактами – висновки – корегування початкового напрямку (у разі потреби) – подальший пошук інформації за уточненим напрямом – аналіз нових фактів – узагальнення інформації до етапу одержання даних, які задовольняють усіх учасників проекту, – висновки, оформлення результатів (обговорення, редагування, презентація, зовнішнє оцінювання).

3. *Короткострокові проекти* як елемент виконання самостійного завдання до конкретного практичного заняття.

4. *Довгострокові проекти*, над якими студенти працюють семестр (результат самостійного вивчення тем з певної дисципліни), рік або більше (курсова, дипломна, магістерська робота).

5. *Індивідуальні або парні проекти*, оскільки проекти з більшою кількістю учасників не дають можливості адекватно оцінити внесок кожного в реалізацію поставленого завдання.

6. *Проекти з опосередкованою координацією*, оскільки у вищій школі викладачеві в дослідницькій діяльності студентів відводиться роль консультанта[2, с. 101].

Під час вивчення дисципліни “Методика навчання української мови в загальноосвітній школі” задля формування методичної компетентності майбутніх учителів-словесників викладачі застосовують різні види проектів. Як підготовчі до виконання складних самостійних проектних досліджень використовують *короткострокові проекти*, завданням яких є підготувати невелику презентацію за темою практичного заняття або лекції. Наприклад, “Українська лінгводидактика в персоналіях”, “Програми й підручники з української мови”, “Види позакласної роботи з української мови”, “Засоби навчання української мови”, “Види диктантів” тощо. Такі завдання студенти виконують, як правило, у парах, користуючись порадами й підказками викладача.

Практика засвідчує ефективність проектної діяльності у формуванні креативних здібностей студентів. Цікавими й оригінальними є проекти підручників, посібників, збірників

диктантів, переказів, вправ, які готують студенти. Особливо відзначимо проєкт “Музей одного слова”, під час якого студенти, працюючи з різними словниками, з’ясовують лексичне значення слова (наприклад, *життя, душа, вода, школа, кохання* тощо), його етимологію, добирають спільнокореневі слова, синоніми, антоніми, фразеологізми з цією лексемою. Крім цього, аналізують особливості використання слова в українському фольклорі, у приказках і прислів’ях, у загадках, скоромовках, переказах, легендах, прикметах, звичаях, народних іграх, у народних піснях, народних казках. Розширенню й поглибленню цілісних знань студентів сприяє інформація про використання слова в назвах літературних творів, газет, журналів, картин художніх фільмів, а також у текстах художньої літератури.

Працюючи над розробленням проєкту, студенти не тільки опановують довідкову літературу, але й намагаються визначити місце отриманої інформації в навчально-виховному процесі. Вони використовують отримані відомості під час підготовки до уроків, позакласних заходів. Таким чином відбувається опанування мовних одиниць як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, задля формування умінь адекватного сприймання текстової інформації та створення власних (усних і писемних) текстів відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності студентів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови й літератури, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування.

Викладачі найбільшу увагу приділяють *довгостроковим проєктам*. Студентам пропонують спланувати вивчення певної мовознавчої теми для учнів відповідного класу. Такі завдання передбачають: визначення необхідного обсягу знань і умінь учнів, визначених чинною програмою з української мови; календарне планування відповідно до обсягу годин, визначених програмою, розроблення циклу уроків різних типів з відповідної теми; розроблення плану-конспекту уроку за темою із застосу-

ванням інтерактивних технологій; створення наочності й дидактичного матеріалу, а також блоку контрольних-тестових завдань. Наприклад, “Вивчення фонетики, графіки, орфоенії, орфографії в 5-му класі”, “Вивчення теми “Прикметник” у 6-му класі”, “Вивчення відомостей про складносурядне речення в 9-му класі” тощо.

Як зазначає Г. Бондаренко, набуті під час реалізації навчального проекту знання, уміння й навички не лише відрізняються особливою міцністю й усвідомленістю, але й асоціативно пов’язуються з одержанням творчого задоволення, яке стає стимулом для нового пошуку. Завдяки чому проектне навчання підвищує прагнення до одержання нових знань, стимулює бажання створювати власний продукт, творчо використовуючи накопичений досвід, що є невід’ємними якостями справжнього вчителя [2, с. 104].

Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів, формує вміння самостійно обирати різні рішення, шляхи отримання інформації, генерувати ідеї, гіпотези, прогнозувати їх розв’язання.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 6

- 1. Лекційний метод.**
Дискусія.
Моделювання.
Дидактична гра.
Інтерактивні методи.
- 2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З’ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?**

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ БЕДРИК

Соковите зелене яблуко посеред столу. Маленький червоний бедрик у чорну цяточку сидить на ньому. Не рухається. Тихо склав лапки й спить. Гріється на сонечку. І сниться бедрику високе блакитне небо й пухнаста біла хмаринка. А ще — духмяна

трава з прозорими краплями холодної роси. І сині дзвоники в безкрайньому полі. Вони тихенько виспівують-видзвонюють бедрикові колискову. І він усміхається вві сні. Я сиджу за столом і боюся поворушитися, щоби його не розбудити. Він так солодко дрімає. А я заворожено дивлюся на нього. Милуюся – не намилююся Божим створінням. Звідки він узявся тут – цей маленький червоний бедрик у чорну цяточку? На моєму зеленому яблуку.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Принесу студеної води до схід сонця. Поволі, на малому вогні, розтоплю бджолиний віск. Обережно дістану з шафки свої фарби. І пензлика. Умочу м'якого кінчика в прозору воду, потім – у колір. І буду писати... Чотири пори року, чотири сторони світу, чотири вітри по землі віють – лягає маленький хрестик на білу поверхню. Сплітаються символи між собою, знаки й кольорові фарби. Небесні олені, підковані срібними зорями. Жовтогаряче сонце й червоний місяць. І дерево життя, що корінням своїм сягає стародавнього минулого, а розкішним тонким гіллям тягнеться ввись. До безкрайньої мудрості неосяжного Всесвіту, до любові. До Божественного світла істини. Розписую писанку. Пишу свого листа Богові.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. **Складіть блок-схему “Методи навчання мовознавчих дисциплін у вищому навчальному закладі”.**
4. **Опрацюйте такі праці:**
  - *Пентилюк М. І.* Формуючи риторичну особистість / Марія Іванівна Пентилюк // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцейх та колегіумах. – 2008. – № 6. – С. 84-91.
  - *Скнарь О.* Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скнарь // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 33-45.
5. **Підготуйте фрагмент практичного заняття (дисципліну й тему заняття обирає магістрант).**

6. А. Буднік у дисертації “Формування дискурсних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів” пропонує для студентів-філологів завдання:

- 1) аналізуючи художній твір, виокремити вислови, які стали крилатими; укласти добірку крилатих висловів письменника, наприклад, за творчістю Лесі Українки: *Слово, чому ти не твердая криця? у ріднім краї навіть дим солодкий та коханий. І все-таки до тебе думка лине, Мій занапащений, нещасний краю! Сором сліз, що течуть від безсилля. Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любить. Досвітні огні.*
- 2) розкриваючи прийоми характеротворення образів-персонажів, оцінювати їх з погляду сучасності, проводити паралелі з окремими фактами суспільного життя, як-от:
  - схарактеризувати літературного героя на основі його вчинків і поведінки, встановити зв'язок з реальними фактами сучасного життя: *Возний, Мина Мазайло, Чіпка, Володька Лобода, Калитка* тощо;
  - визначити виражально-зображальні засоби змалювання зовнішності літературного героя, його характеру, обґрунтувати авторське / власне ставлення до літературного героя: *Мавка, Лукаш, дядько Лев* (“Лісова пісня”); *Мотря, Мелашка* (“Кайдашева сім'я”);
  - які монологи, репліки літературного героя (автора) передають його моральні і світоглядні переконання, відтворюють особистісні якості? Чи є вони актуальними у сучасному суспільстві? Наприклад, текст роману Панаса Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” насичений народними приказками, прислів'ями, ідіоматичними зворотами: *“Життя – що стерниста нива, не пройдеши, ноги не вколівши”*, *“Риба без води, а чоловік без землі гине”*, *“На людях і смерть красна”*, *“Яке життя, таке й товариство”*, авторськими афоризмами *“Селянин без поля – старець без рук і ніг”*.

У чому, на вашу думку, полягає дидактичний, розвивальний, виховний потенціал цих завдань? Які методи і прийоми доречно використати в процесі їх виконання.

7. **Розкрийте принципи та методик лінгвістичного аналізу тексту. У процесі вивчення яких мовознавчих дисциплін буде доцільним використання повного і часткового лінгвістичного аналізу тексту? Яку роль відіграє аналіз тексту на практичних заняттях з мовознав-**

чих дисциплін? Доберіть текст та продемонструйте методику проведення лінгвістичного аналізу тексту.

8. Провідне місце в системі навчальних занять у сучасному виші посідають інтерактивні методи навчання – не імітаційні (дискусії, екскурсії); імітаційні неігрові (аналіз конкретних ситуацій, вирішення виробничих завдань, розбір документації, дії за інструкцією); імітаційні ігрові – інноваційні – (ділові ігри, рольові ігри, ігрове проектування), що розкривають великі потенційні можливості у вирішенні триєдиного завдання: навчання, виховання і розвитку особистості майбутніх фахівців. Підготуйте повідомлення про роль і шляхи використання інтерактивних методів навчання в системі формування україномовного професійного мовлення студентів неспеціальних факультетів.
9. Які методи формування інтересу до навчання є, на Вашу думку, найбільш ефективними? Відповідь проілюструйте прикладами
10. Яка форма викладу навчального матеріалу буде, на Вашу думку, більш дієвою та ефективною у вивченні певної теми? (теми подавали із зазначенням навчальної дисципліни, типу ВНЗ, курсу).

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення методу навчання у ВНЗ.
2. У чому полягає своєрідність застосування лекційного методу?
3. Місце дискусії в навчальному процесі у ВНЗ.
4. Особливості використання методу моделювання в процесі вивчення мовознавчих дисциплін.
5. У чому полягають переваги дидактичної гри у формуванні професійної компетентності вчителя-словесника?
6. Які методи навчання називають інтерактивними?
7. Роль методу проектів у навчальному процесі.

Література

1. **Бабанский Ю. К.** Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Просвещение, 1985. – 284 с.
2. **Бондаренко Г.** Метод проектів як засіб удосконалення методичної

- компетентності майбутніх учителів української мови та літератури / Г. Бондаренко / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2012. — № 12. — Ч. 2 — С. 97 — 104.
3. **Вооглайд Ю.** Как систематизировать методы образования взрослых / Юло Вооглайд // Методы в деле повышения квалификации : сб. науч. тр. — Таллинн : Валгус, 1986. — Т. 2. — С. 283—287.
  4. **Махмутов М. И.** Организация проблемного обучения / Мирза Исмаилович Махмутов. — М. : Педагогика, 1977. — 240 с.
  5. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах : [підр. для студентів філологічних факультетів університетів] / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2005. — 400 с.
  6. **Низамов Р. А.** Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов / Низамов Р. А. — Казань : Казанского унта, 1975. — 190 с.
  7. **Остапенко Н. М.** Теорія і практика формування лінгвометодичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ / Наталія Миколаївна Остапенко. — Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. — 330 с.
  8. **Пионова Р. С.** Педагогика высшей школы : [учебное пособие] / Ревмира Сергеевна Пионова. — Мн. : Выш. шк., 2005. — 302 с.
  9. **Полат Е. С.** Что такое проект : типология проектов / Е. С. Полат // Открытый урок. — 2004. — № 5 — 6. — С. 10—17.
  10. **Хуторской А. В.** Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / Андрей Васильевич Хуторской. — М. : Изд-во МГУ, 2003. — 416 с.
  11. **Элькин М. В.** Инновационные технологии подготовки будущих учителей на примере проектной деятельности студентов / М. В. Элькин // Теория и методика обучения информатике и математике : сборник научных трудов. — Вып. 3. — Мелитополь : МДПУ, 2004. — С. 53 — 57.
  12. **Щербань П. М.** Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. — К. : Знання, 1988. — 48 с.

ТЕМА 7. Засоби навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти

- 7.1. Роль та місце засобів навчання в педагогічному процесі вищої школи.
- 7.2. Особливості дистанційного навчання у ВНЗ.
- 7.3. Електронний підручник як засіб навчання нового покоління.
- 7.4. Лінгводидактичні можливості мережевого сервісу.
- 7.5. Блоги, подкасти.

Лінгводидактичні студії

7.1. Роль та місце засобів навчання в педагогічному процесі вищої школи

Засоби навчання — те, за допомогою чого здійснюється процес навчання мовознавчих дисциплін. До засобів навчання належать підручники, посібники, практикуми, методичні рекомендації, лексикографічні, енциклопедичні, довідкові видання, тексти художніх творів, дидактичний матеріал, наочність, технічні засоби [8, с.56].

Дидактичний матеріал ілюструє теоретичні положення певної теми чи розділу. Він має відповідати принципам навчання, бути бездоганним щодо нормативності мови і мовлення, містити тексти, спрямовані на розвиток і виховання особистості студента. Основним засобом навчання мовознавчих дисциплін є текст. Він розглядається в умовах сучасного педагогічного дискурсу як результат мовленнєвої діяльності, явище лінгвістичне й позалінгвальне (позамовне). Текст є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом (тим, хто висловлюється) та адресатом (тим, хто сприймає висловлення). У тексті функціонують одиниці всіх мовних рівнів, об'єднані відповідно до законів текстотворення, що передбачають збереження логічно-змістової єдності висловлення з урахуванням жанрово-стильових особливостей.

Як допоміжний засіб навчання виступає *наочність*, що забезпечує визначення найголовніших ознак мовознавчих явищ, адекватне їх відтворення, доступність у засвоєнні матеріалу. Доцільним є використання портретів письменників, ілюстрацій до художніх творів, порівняльних таблиць, що активізують мисленнєву діяльність студентів і служать матеріалом для розв'язання пізнавальних завдань; таблиць узагальнювального характеру, що дають змогу повторити раніше вивчений матеріал та систематизувати його; текстові таблиці дозволяють виконувати різного виду творчі завдання, аналіз мовних явищ, інтонаційно-сміслові та стилістичні спостереження. Під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням) своєрідним видом наочності є зразки ділової документації.

На сучасному етапі вагому роль відіграють *технічні засоби* навчання. На думку С. Смирнова, “ТЗН – це сукупність технічних приладів та дидактичних матеріалів, що використовуються в навчальному процесі у якості засобів підвищення ефективності навчання” [9, с. 179]. Технічні засоби навчання забезпечують слухове та зорове сприйняття. Особливе місце в навчальному процесі відводиться комп’ютеру – універсальному, поліфункційному засобу навчання.

Відеозапис як засіб навчання розширює можливості демонстрації живих ситуацій спілкування, розширює уявлення про предмет мовлення, спонукає інтерес до нього, привертає увагу студентів. Доцільним під час лекцій з методики є використання відеозаписів фрагментів уроків чи позакласних заходів, на заняттях з риторики ефективним є використання фрагментів телепередач, які студенти аналізують крізь риторичні параметри. Цінними є показ інтерв’ю з письменниками, аудіозаписів. Зворушують будь-яку аудиторію вірші, прочитані авторкою, відомою сучасною поетесою – Ліною Костенко.

Значні можливості надає комп’ютерна техніка, що підвищує ефективність навчання, робить його глибшим, різноманітнішим і змістовнішим, оскільки під час роботи з комп’ютером організовується активна пізнавальна діяльність студентів, ураховуються індивідуальні можливості кожного з них. У процесі

формування фахової компетентності можна використовувати комп'ютер як інструментальний засіб навчання задля: залучення інформаційного банку і структурування навчального матеріалу; сортування великих обсягів інформації, орієнтування в них і пошук потрібних даних, представлення результатів у наочній формі; укладання каталогу навчально-методичної інформації з предмета.

Грунтуючись на положеннях Л. Виготського, А. Лурії, М. Бахтіна, В. Гумбольдта, О. Потебні та ін. про діяльнісну природу мови, викладач повинен розглядати її як психологічний засіб комунікації, спрямований на саморозкриття особистості учня та передання культурних і духовних знань. На наш погляд, саме такий підхід визначає критерії відбору мовного змісту для комп'ютерних програм.

Крім того, необхідно враховувати, що мова – складна багаторівнева, багатоаспектна система, якій притаманна багатозначність, омонімія, образність номінацій, різноманітність функцій. Ця складність, з одного боку, створює багатство, гнучкість, емоційність мови, а з іншого – викликає труднощі в побудові мовних комп'ютерних моделей.

Працюючи з комп'ютером як засобом навчання мови, студенти привчаються враховувати можливості сучасних персональних комп'ютерів. Задля методично правильного їх застосування на заняттях з мовознавчих дисциплін диференційовано мовний матеріал на дві частини:

- 1) формальна, співвідносна зі структурою мовного явища, що вивчається;
- 2) змістова, семантична, пристосована до тих особливостей, що не належать структурі.

Друга з них може бути репрезентована тільки педагогом. Варто брати до уваги й той факт, що на мовну культуру студента можуть вплинути принципи використання персонального комп'ютера: формалізація, структурування, алгоритмізація основних лінгвістичних одиниць. На жаль, обмеженість словникового комп'ютерного запасу спонукає до повторення одних і тих же

фраз. Тому виникає побоювання, що студент звикне до штучних умов комунікації. Запас слів, фразеологізмів, різноманітних за складністю, експресивністю, необхідний для гнучкого комунікативного навчання, навряд чи може бути врахований у комп'ютерному варіанті.

Застосування комп'ютера під час навчання мовознавчих дисциплін ґрунтується на науковій моделі комунікативного акту: не можна обмежити поняття комунікації лише когнітивним аспектом, необхідно врахувати емоційний стан мовців у процесі обміну інформацією.

Звідси випливає, що навчальну комунікацію необхідно розглядати в предметно-змістовому, емоційному та фактичному аспектах, у діалогічній та монологічній формах, у вербальних та невербальних засобах, що мають бути засвоєні студентами за допомогою персонального комп'ютера як ефективного допоміжного засобу навчання мови. Специфіка використання комп'ютера полягає в тому, що він допомагає довести уміння до рівня навичок.

До основних завдань навчання мовознавчих дисциплін, що реалізуються за допомогою персонального комп'ютера, відносять репрезентацію граматико-орфографічного матеріалу; заочні екскурсії літературною картою, віртуальне відвідування музеїв; закріплення й контроль знань, умінь та навичок, насамперед правописних; забезпечення індивідуальної роботи на різних етапах навчання.

Т. Симоненко доводить, що розвиткові практичних мовленевих навичок сприяє застосування різних типів комп'ютерних програм, які за характером є тренувально-навчальними та контрольними, і можуть пропонуватися, наприклад, у вигляді тестів, вправ, контрольних робіт. Під час розвитку професійної мовно-комунікативної компетенції на заняттях, наприклад, з культури мови, ефективно застосовувати тести традиційних форм: відкритої структури; закритої структури; на відповідність [7, с. 297].

Покажемо можливості програмного забезпечення мовознавчих дисциплін за допомогою таблиці.

Можливості програмного забезпечення мовознавчих дисциплін

Студентам	Викладачеві
<ul style="list-style-type: none"> • застосовувати комп'ютер як тренажер, • користуватися інформаційно-довідковою системою персонального комп'ютера, засобами наочності й самоконтролю 	<ul style="list-style-type: none"> • працювати з демонстраційними моделями; • організовувати опитування (індивідуальне, групове та фронтальне); • контролювати й оцінювати самостійну роботу студентів

Система вищої освіти в Україні має відповідати вимогам інформаційного суспільства, яке інтегрується в європейську та світову спільноти. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні у 2012-2021 роках, яка є стратегічним документом, що окреслює основні напрями розвитку освіти в Україні на найближчі 10 років, пріоритетними визначено розроблення й запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, створення сучасної індустрії навчальних засобів. Усвідомлення важливості формування інформаційно-навчального середовища для забезпечення кожному магістрантові рівного доступу до якісної освіти, підготовку його до продуктивної професійної діяльності в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства стимулює викладачів до пошуку шляхів вирішення означеної проблеми: розроблення дистанційних курсів, електронних підручників, словників тощо.

У кожному конкретному закладі формується власне інформаційно-навчальне середовище, причому в різних вишах воно різне, оскільки в одному вищому навчальному закладі інформаційно-навчальне середовище може включати лише інформаційно-пошукові системи, в іншому – пошуковий сервер, коли навчання студента активно продовжується і в позааудиторний час, здійснюється вихід в інформаційно-навчальне середовище університету, міста, країни і т. ін. реальними (портал університету, сайт кафедри і т. д.) або віртуальними (участь у віртуальних

конференціях, обговорення проблем на форумах, пошук інформації в мережі інтернет тощо) способами. Отже, навчальний матеріал в освітніх закладах переорієнтовано на винаходи сучасності, зокрема веб-технології, електронну пошту, пошукові сервери, телеконференції, спілкування в чатах.

На сайтах кафедр подано навчальні плани, робочі навчальні програми з дисциплін, спецкурсів і спецсеінарів, навчальні посібники, методичні рекомендації, плани для проведення практичних (сеінарських чи лабораторних занять); методичні рекомендації з курсів, що викладаються, матеріали для самостійної роботи студентів тощо.

7.2. Особливості дистанційного навчання у вищій школі

Останнім часом усе більшого поширення набувають дистанційні курси, що забезпечують опанування значних обсягів інформації, формування професійної компетентності студентів-філологів. Основним документом, що регламентує розвиток дистанційного навчання на сучасному етапі, є Концепція розвитку дистанційної освіти України (затверджено Постановою МОН України від 20 грудня 2000 р.).

Найбільш широко дистанційне навчання застосовується в таких країнах, як США, Великобританія, Франція, Іспанія, Китай, Німеччина та ін. Так, у Відкритому університеті Великобританії щорічно навчається більше 20 тис. студентів, у відкритому університеті Хаген (Німеччина) – понад 50 тис. студентів, у ІNTEC-коледжі Кейптауна за системою дистанційного навчання щорічно навчається більше 68 тис. студентів, у США дистанційне навчання використовують близько 60% університетів [11, с. 12].

Проблема застосування дистанційного навчання в науковому обігу представлена такими аспектами: науково-педагогічні засади дистанційного навчання (В. Кухаренко, Є. Полат, Д. Чернілевський та ін.), гуманізація освіти й дидактичні засади дистанційного навчання, зокрема гуманістично зорієнтований підхід до навчання (Б. Гершунський, І. Загв'язинський, В. Сластьонін та ін.), дидактичні особливості дистанційного навчання

(Елен К. Вотермен, Н. Жевакіна, М. Моїсеєва, Є. Полат, М. Починкова, Вільям Дж. Хассон, А. Шабанов та ін.).

Д. Чернілевський зазначає, що поняття “дистанційний курс” містить кілька складових залежно від предмета вивчення:

- підручник або опорний конспект з курсу, який містить усі матеріали, що використовуються, зокрема й з уже вивчених раніше дисциплін; за необхідності може доповнюватися хрестоматіями або ксерокопіями робіт, які вивчаються;
- методичні рекомендації з вивчення предмета – своєрідний путівник з курсу, що зіставляє розділи підручника, робочих зошитів, лабораторного практикуму, відео- та аудіодоповнень, графік перегляду навчальних телепрограм, участь у телеконференціях і контрольних комп’ютерних опитуваннях у режимі online (до методичних рекомендацій доцільно додавати орієнтовні дані про обсяги того чи іншого розділу задля надання студентові можливості зіставляти свою швидкість вивчення предмета із середніми даними, а ВНЗ – вчасно проводити телеконференції й контрольні заходи);
- завдання й матеріали до лабораторного практикуму [13, с. 250].

На думку М. Починкової, такі ж складники має дистанційний курс філологічного спрямування. Однак, зважаючи на своєрідність дисциплін філологічного циклу, необхідним у структурі курсу є глосарій, що містить тлумачення основних мовознавчих понять та лінгвістичні словники (тлумачні, орфографічні, словники іншомовних слів, синонімів, омонімів, паронімів тощо) і допоможе студентові перевірити правильність написання слова, його значення. Ці знання сприятимуть формуванню вмінь комунікативно доречно використовувати слова в різних контекстах [2; 4].

М. Бухаркіна, М. Моїсеєва, Є. Полат зазначають, що дистанційний курс навчання може бути носієм інформації; організатором пізнавальної діяльності за окремими темами, розділами програми для тих, хто навчається; інтегруватися як компонент у діючий підручник (електронний, друкований), може бути абсолютно автономним або одним з модулів цілої системи. Це більш гнучкий

засіб навчання, ніж підручник, зазвичай він будується за модульним принципом, де кожний модуль має закінчену структуру й може використовуватися автономно, але всі модулі пов'язані спільною логікою розгортання теми вивчення [10, с. 173].

М. Починкова під дистанційним курсом розуміє складову дистанційного навчального процесу, що відповідає особистісно орієнтованому навчанню, спрямовану на активізацію когнітивних і творчих можливостей студента з використанням інформаційних технологій та побудовану на основі модульного членування навчального матеріалу в інтерактивному режимі [2; 3].

Викладача, який організовує й здійснює навчальний процес за умови дистанційного навчання, називають тьютором. Він відповідає за проведення занять зі студентами, створює відповідне навчальне середовище. Науковцями (В. Кухаренко, А. Шабанов) виділено комплекс основних функцій діяльності тьютора в умовах дистанційного навчання.

Вибіркова функція дозволяє реалізувати особистісно зорієнтований підхід під час навчання за дистанційним курсом: студент має змогу обрати індивідуальний рівень навчання.

Демонстраційна функція реалізується насамперед через демонстрацію навчального матеріалу.

Презентаційна функція передбачає надання інформації студенту. Ця функція реалізується через увесь матеріал, який може бачити / чути студент. Інформацію курсу можна певною мірою співвіднести з лекціями, практичними, контрольними заняттями традиційної форми навчання, оскільки вона реалізує ті ж самі завдання, що й традиційні форми навчання.

Контрольовальна функція реалізується передусім через систему контролю курсу, що складається з тестових, практичних завдань, виконання яких є обов'язковим, а результати мають бути надіслані тьюторові.

Тісно пов'язана з контрольовальною координувальна функція. Тьютор координує процес навчання за допомогою електронних журналів відвідувань курсу, участі студента в обов'язкових семінарах, перевірки й контролю вчасно надісланих контрольних і практичних завдань та результатів тестових відповідей.

Функція планування й керування навчальними діями більшою мірою реалізується самим студентом, який самостійно обирає зручний для себе графік роботи (що не може виходити за межі встановленого загального графіка) й планує власну діяльність.

Тренажерні функції реалізуються тьютором, який використовує для цього різноманітні методи і прийоми навчання.

Група комунікативних функцій складається з консультативної та комунікативної функцій.

Консультативна реалізується через листування студента з тьютором через електронну пошту, спілкування в режимі реального часу, через надання консультацій у визначений час.

Комунікативна функція полягає в забезпеченні ефективного спілкування під час опанування дистанційного курсу мовознавчого циклу. Усі види спілкування в дистанційному курсі реалізуються через електронну пошту та чати або форуми (спілкування в режимі реального часу в мережі інтернет).

На думку М. Починкової, зміст курсу дистанційного навчання мовознавчого спрямування з огляду на його мету й завдання доцільно розділити на чотири основні блоки, що репрезентують структуру курсу:

- I. Інформаційно-змістовий блок.
- II. Тренажерний блок.
- III. Контрольно-моніторинговий блок.
- IV. Довідковий блок.

Так, зміст інформаційно-змістового блоку дозволить опрацювати навчальний матеріал, тренажерний блок закріпити вивчене, за допомогою контрольно-моніторингового блоку перевірити якість отриманих знань, а довідковий блок допоможе отримати необхідну довідку під час роботи з курсом [2; 3; 4].

Як свідчить аналіз фахової літератури, дослідники висувають низку вимог до комплексу завдань дистанційного курсу, що мають:

- охоплювати весь матеріал, що вивчається;
- відповідати використаній технології навчання;
- бути укладені відповідно до цілей та завдань навчання, а також з урахуванням рівня підготовки студентів;

- мати рівень складності, адекватний віковим, когнітивним можливостям студентів;
- мати чітке та ясне формулювання й не припускати інших тлумачень, окрім передбачених метою завдання; при цьому завдання не повинні бути примітивними, такими, що не спонукають до активної розумової діяльності;
- бути взаємопов'язаними: завдання мають ускладнюватися відповідно до рівня отриманих знань, умінь і навичок;
- сприяти розвитку інтелектуальних умінь студентів (аналізу, класифікації, передбачення, абстрагування, класифікації та ін.);
- бути спрямованими на формування основних видів мислення;
- мати діагностичний характер з метою з'ясування ступеня сформованості у студентів запрограмованих знань, умінь і навичок [1; 2; 3].

Суттєве значення в тексті для дистанційних курсів має змістова й композиційна відповідність.

Дистанційний курс поєднує всі форми традиційного навчання та пропонує інноваційні види робіт, як-от: комп'ютерне тестування, використання електронної пошти під час спілкування: викладач – студент, студент – студент. За умов урахування психологічних аспектів дидактичних вимог до побудови, відповідності критеріям якості – використання дистанційних курсів забезпечує міцне й усвідомлене засвоєння навчального матеріалу з дисципліни.

Останнім часом збільшилася питома вага презентацій, які викладачі використовують під час лекцій, практичних занять. Зупинимось більш детально на мультимедійній презентації (від лат. Praesentatio – суспільне уявлення про щось нове, що недавно з'явилося, створене). Це – інформаційний засіб навчання інструмент, що дозволяє педагогові представити наочний матеріал (анімація) за мінімальний проміжок часу.

Сучасний викладач повинен не тільки вільно володіти сучасними інформаційними технологіями, а й уміло використовувати їх у своїй професійній діяльності. Мета мультимедійної

презентації – донести до аудиторії повноцінну інформацію про об'єкт презентації у зручній формі.

Під час подання навчального матеріалу за допомогою презентацій необхідно дотримуватися низки принципів, як-от:

- *доступність*, що дає змогу враховувати вік, рівень підготовки студентів. Важливо, готуючи презентацію, забезпечувати розуміння змісту кожного слова, речення, поняття, використовувати образні порівняння, розкривати їх, спираючись на знання і досвід слухачів;
- *науковість*, що вимагає чіткості в поданні інформації, відповідності змісту презентації досягненням сучасного мовознавства. Яскраві, кольорові малюнки не повинні суперечити реальним фактам. Необхідно пам'ятати, що презентація – засіб навчання, використовується для забезпечення ефективності навчання, а не для розваги студентів.
- *урахування особливостей сприйняття інформації з екрана*. Психологи доводять, що мозок людини працює у сповільненому режимі, коли вона читає текст з екрана комп'ютера. Якщо ж інформація подана в графічному вигляді, то око переключається на інший режим, і мозок працює швидше. Саме тому в навчальних презентаціях текстова інформація має зводитися до мінімуму, текст замінюється схемами, діаграмами, малюнками, фотографіями, анімаціями тощо.
- *розмаїття форм*. Необхідна реалізація індивідуального підходу до кожного студента, врахування індивідуальних можливостей сприймання пропонованого навчального матеріалу. Індивідуальний підхід може забезпечуватися різними засобами наочності, кількома рівнями диференціації під час подання навчального матеріалу за складністю, змістом, обсягом [19].

7.3. Електронний підручник як засіб навчання нового покоління

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно позначився на модернізації системи освіти і вплинув на підвищення рівня знань студентів. Використання комп'ютерів в освітньому середовищі дозволило інтенсифікувати навчальний процес, мотивувати навчально-пізнавальну активність студен-

тів, стимулювати творчі дії викладачів під час створення навчально-методичного комплексу. Особлива роль відводиться електронному підручнику – засобу навчання нового покоління.

Ю. Шепетко визначає електронний підручник як мультимедійний засіб навчання нового покоління, що містить систематизовану інформацію з дисципліни відповідно до навчальної програми з урахуванням сучасного професійного спрямування курсу, побудований на загальнодидактичних, лінгводидактичних та специфічних принципах навчання української мови; спрямований на формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної компетентностей студентів [15; 16; 17].

Т. Симоненко зазначає: “Електронні підручники з дисциплін фахового спрямування, зокрема “Сучасної української літературної мови”, “Основ культури мови”, “Стилістики” тощо – це технологізація особистісно орієнтованого освітнього процесу, яка передбачає новітній підхід в конструюванні та репрезентації навчальних текстів, дидактичного матеріалу, створення якісно нових форм контролю за процесом розвитку мовно-комунікативної компетенції студентів – філологів у ході навчання” [7, с. 300].

До провідних функцій електронного підручника належать: інформативна, закріплення й самоконтролю, компенсаторності, індивідуалізації, комунікативна, мотиваційна, виховна й розвивальна, що дозволяють покращити сприйняття отриманої інформації, підвищують рівень якості наочного подання матеріалу.

Електронний підручник використовують під час самостійного вивчення, повторення, узагальнення матеріалу, його практичного закріплення. Провідна інформативна функція електронного підручника дозволяє покращити сприйняття отриманої інформації, підвищити рівень якості наочного подання матеріалу засобами мультимедіа, використовуючи при цьому текст, аудіо, відео. Можливість постійного оновлення навчальної інформації, її збереження й обробка заохочують студентів до навчання.

Електронні підручники з мовознавчих дисциплін передбачають удосконалення орфографічних, лексичних, граматичних,

стилістичних умінь і навичок, активізацію таких мисленневих процесів, як аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація тощо.

Т. Симоненко зазначає, що використання під час навчального процесу на філологічних факультетах електронних підручників з фахово спрямованих дисциплін – один із шляхів уникнення одноманітності, трафаретності в роботі викладачів-практиків, що забезпечує послідовність, наступність та системність навчального процесу [7, с. 300].

Система вищої освіти в Україні має відповідати вимогам інформаційного суспільства, яке інтегрується в європейську та світову спільноти. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні у 2012–2021 роках, яка є стратегічним документом, що окреслює основні напрями розвитку освіти в Україні на найближчі 10 років, пріоритетними визначено розроблення й запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, створення сучасної індустрії навчальних засобів. Усвідомлення важливості формування інформаційно-навчального середовища для забезпечення кожному магістрантові рівного доступу до якісної освіти, підготовку його до продуктивної професійної діяльності в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства стимулює викладачів до пошуку шляхів вирішення означеної проблеми.

7.4. Лінгводидактичні можливості мережевого сервісу

Соціальний мережевий сервіс – це віртуальний майданчик, що об'єднує людей у мережеві спільноти за допомогою спеціального програмного забезпечення в мережі інтернет, сприяє розвитку культури мовлення майбутніх учителів української мови та літератури й передбачає обов'язкове врахування психологічних особливостей і механізмів мовлення, формування творчого мислення майбутніх фахівців – філологів.

Використання електронних засобів навчання дає змогу викладачеві реалізувати індивідуалізований підхід до навчання; здійснювати об'єктивний контроль рівня сформованості мовно-мовленнєвої компетентності студентів; організувати само-

стійну роботу відповідно до вимог Болонського процесу; студентам – самостійно обирати темп вивчення навчального матеріалу, зручний час та місце для навчання; самостійно визначати послідовність та рівень складності навчального матеріалу; опрацьовувати більший обсяг інформації порівняно з традиційним навчанням.

7.5. Блоги, подкасти

Посиленню інтересу до процесу навчання сприяють блоги, що стимулюють студентів до активного обговорення робіт, проведення круглих столів, дискусій на заняттях. З огляду на те, що широкий загал ознайомлений з текстами, розміщеними на блозі, студенти мають змогу заздалегідь підготувати запитання до доповідача. Блоги активізують роботу з пошуковими системами, цікавими мовними сайтами, онлайн-словниками, глосаріями, спонукають студентів самостійно створювати словникові сторінки. Студенти мають змогу розміщувати на блозі групи відеофрагменти, зразки відеотренінгів, ці ролики коментуються користувачами блогу та обговорюються на заняттях. Такі види робіт дають змогу студентам самостійно знаходити інформацію, дізнаватися думки інших людей про їхні роботи; виводити виконання завдань за межі навчального процесу та взаємовідносин “викладач-студент”, дозволяють усім охочим оцінити і прокоментувати роботи студентів; відкривають нові можливості для роботи в аудиторії та за її межами. Блоги стають своєрідними студентськими електронними портфоліо, які вмішують колекцію матеріалів (відеоролики, медіапрезентації, творчі роботи, коментарі та обговорення опублікованих робіт, словникові сторінки тощо), які демонструють досягнення студентів, розвивають чистоту, логічність, правильність, доречність мовлення, дискурсивні та риторичні вміння, лінгвістичну креативність, дозволяють реалізувати наступність у навчанні, продемонструвавши студентам молодших курсів виконану роботу.

На заняттях для інтенсифікації процесу вивчення мовознавчих дисциплін, удосконалення ораторської майстерності використовують технології подкастів. Подкасти дозволяють студен-

там прослуховувати матеріали вдома та виконувати тестові завдання за почутим, самостійно складати тестові завдання, аналізувати, записувати почуте у формі переказу, що сприяє розвитку таких комунікативних ознак, як точність, логічність, виразність мовлення. Подкасти, які створюють студенти самостійно в парах (групах), є засобом формування вмінь студентів працювати в команді, розвитку та формування міжособистісного спілкування, самосвідомості, уяви, навичок необхідних для повноцінного функціонування як у навчальному середовищі, так і за його межами. Особливої популярності набувають подкасти-інтерв'ю — випуски з цікавими особистостями в форматі “запитання-відповідь”.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 7

- 1. Методика використання підручника, посібників, довідкових, лексикографічних видань.**
- 2. Дидактичний потенціал електронних засобів навчання. Використання можливостей інтернету.**
- 3. Складіть бібліографічний покажчик словників за останні п'ять років. Підготуйте презентацію одного зі словників.**
- 4. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?**

ДІВЧИНА-СОНЦЕ

Коли вона народилася, сонце ніжно поцілувало її носика. Відтоді там жменька веснянок. Відтоді з нею завжди її рудий сором. Того похмурого лютневого дня вона блукала алеями парку. Схилила голову донизу й зацікавлено розглядала чудернацькі тріщинки на мокрому асфальті. Він стояв посеред безлюдної алеї й пильно вдивлявся в сіре насуплене небо. Хотів віднайти посеред лютневих хмар трохи сонця. Раптом — легкий удар у спину! «О Господи, я ледве не збила його з ніг!» Здивовано

повернувся й побачив її. Виразні карі очі. Жменька кумедних веснянок. І дивовижне сонячно-руде волосся. Мимоволі він усміхнувся: «Я таки знайшов своє Сонце!» Дівчина несміливо всміхнулася йому у відповідь.

ФРАНЦУЗ

Двері магазину пропускали силу-силенну людей. Клушки, пакети, сумки з провізією пропливали повз нього, поширюючи довкола мільйони запахів. Дразнили його ніздрі. А він сидів осторонь, прив'язаний до дерев'яного поручня, і пильно вдивлявся в кожного перехожого. Собака з сумними очима. Аж раптом неспокійно смикнувся, але тієї ж миті великі очі розчаровано згасли. То не його господар. Запах чужий. Поволі сонце звертало ліворуч і ховалося за верхівками будинків. Заходив вечір. Собака розумів, що за ним ніхто не прийде. «Ну що, Французику?» – почувся співчутливий голос продавчині, що зачиняла двері. Бульдог поволі піднявся й питально глянув жінці у вічі. Розв'язавши поводок, вона м'яко промовила: «Ходімо!»

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

- 5. Ознайомтеся зі статтею А. Уліщенка “Комп’ютер і вивчення української словесності”, надруковану в журналі “Дивослово” (2006. – № 10. – С. 7–11).**

Підготуйте повідомлення з теми: “Роль комп’ютера у навчанні мовознавчих дисциплін у виші”.

- 6. Підготуйте презентацію з теми: “Слово-символ і народний вислів – могутній професійний арсенал учителя”.**

- 7. О. Крижанівська у статті “Навчальні курси історичного мовного циклу в підготовці філологів в українській вищій школі” (Наукові записки. – Серія : Філологічні науки(мовознавство). – Кіровоград : РВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С.530–535) пише:**

“...оскільки історичні навчальні курси мають загальнокультурний потенціал, то їхнє викладання необхідно підсилити примітивними аудіовізуальними засобами. Це можуть бути науково-

популярні фільми про найвідоміші писемні пам'ятки, про визначних мовознавців, репрезентації новітніх видань через інтернетні виставки тощо”.

Підготуйте проспект або сценарій такого фільму.

8. Прокоментуйте слова Л. Попової:

“Специфіка фахової діяльності педагога зумовлює головний зміст роботи в цій професійній галузі – активну взаємодію з людьми, спілкування. Отже, професійна діяльність сучасного педагога неможлива без спеціальних знань і вмінь, пов’язаних з результативною інтелектуально-мовною діяльністю, з жанровими різновидами спеціальних висловлювань. Зважаючи на це, для майбутніх учителів-словесників важливим є вільне володіння мовою в будь-якій ситуації спілкування, знання її норм, психологічних аспектів спілкування, уміння вибору комунікативного коду, що забезпечує адекватне сприйняття й цілеспрямоване передавання інформації в конкретній ситуації, знання правил мовленнєвого етикету. Розвиток цих умінь відбувається під час опанування різних дисциплін, зокрема дистанційного курсу “Мовленнєвий етикет ділового спілкування”.

Підготуйте пам’ятку для вчителів-словесників “Мовленнєвий етикет на уроці”.

9. Н. Голуб у дисертації “Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах” довела, що відеоматеріали урізноманітнюють та інтенсифікують процес навчання.

Практикою підтверджено ефективність фрагментів телевізійних передач на заняттях з риторики (“Свобода з Савіком Шустером”, “Свобода слова”, “Точка зору”, “Я так думаю”), що можуть використовуватися як початок полілогу чи матеріал для аналізу. Перед переглядом відеофрагменту викладач формулює, наприклад, одне із таких завдань:

I. Знайдіть підтвердження одному із поданих нижче афоризмів:

1. Звичка до поганих бесід є шляхом до поганих справ (*Св. Антоній Великий*). 2. Хто не вміє мовчати, той не вміє говорити (*Авва Фаласій*). 3. Слова – теж вчинки (*А. Франс*). 4. Моє

слово – моє зобов'язання (*напис на гербі Лондонської біржі*). 5. Багато хто, чинячи найганебніші вчинки, говорить прекрасні промови (*Демокрит*). 6. Ти воюєш словом, а не ділом (*латинське прислів'я*).

II. Підтвердіть чи спростуйте думку Ч. Цзиджу: *“Державний муж мусить піклуватися про державу в думках, а не повинен вимовляти слів, які породжують сум у державі”*.

III. Які фрагменти передачі відповідають наведеним нижче висловам:

1. Бурхливим є море байдужості. 2. Подумай, перш ніж думати. 3. Не штука сказати: “Я є!”, треба бути. 4. Люди, які не мають нічого спільного з мистецтвом, не повинні мати з ним нічого спільного. 5. Моральність падає на щоразу зручніші ложа. 6. Інтелектуальна посуха заливає нас потоком слів. 7. Я гарний, я сильний, я мудрий, я добрий. І все це я сам відкрив (*Єжі Лец*).

У кінці заняття викладач або хтось зі студентів робить узагальнення, використовуючи опорні схеми, таблиці або конспект.

На формування яких умінь студентів спрямовані ці вправи? Розробіть за пропонованим зразком дві-три власні вправи. У процесі вивчення якої мовознавчої дисципліни їх можна використати?

10. Підготуйте концепцію (детальний опис структури, можливостей) мультимедійного словника.

Питання для самоконтролю

1. Яким ви бачите підручник нового покоління з сучасної української літературної мови?
2. Місце лексикографічних видань і довідкової літератури в організації самостійної роботи студентів.
3. У чому полягає дидактичний потенціал електронних засобів навчання?
4. Які переваги й недоліки дистанційного навчання?
5. Місце інтернету на заняттях з мовознавчих дисциплін у вишах.

Література

1. **Кухаренко В. М.** Дистанційне навчання / В. М. Кухаренко // Енциклопедичне видання: Навч.-метод. посіб. — К. : ТОВ Редакція “Комп’ютер”, 2007. — 128 с.
2. **Починкова М.** Структурно-змістові особливості дистанційного курсу філологічного спрямування / М. Починкова // Вісн. Луган. нац. пед. Ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2009. — № 4 (167). : Пед. науки. — С. 145–149.
3. **Починкова М.** Критерії відбору навчального матеріалу для дистанційного курсу філологічного спрямування / М. Починкова // Вісн. Луган. нац. Ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2010 — № 22 (209). : Пед. науки. “ С. 61–66.
4. **Починкова М. М.** Дидактичний потенціал курсів дистанційного навчання філологічного спрямування / М. М. Починкова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2008. — № 8 (147). : Пед. науки. — С. 66–70.
5. **Семенів Н.** Електронний підручник з рідної (української) мови як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання / Наталія Семенів // Укр. мова і л-ра в шк. — 2005. — № 5. — С. 2–6.
6. **Семенів Н.** Формування самостійної навчально-пізнавальної діяльності школярів при вивченні укр. (рідної) мови за електронним підручником / Наталія Семенів // Укр. мова і л-ра в шк. — 2006. — № 4. — С. 9–13.
7. **Симоненко Т. В.** Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Монографія. — Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006. — 328 с.
8. **Словник-довідник** з української лінгводидактики : [навчальний посіб.] ; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2003. — 149 с.
9. **Смирнов С. Д.** Педагогіка і психологія вищого образования. — М. : Академия, 2003. — 304с.
10. **Теория и практика** дистанционного обучения : учеб. пособие для студентов высш. пед. Учеб. Заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева ; под ред. Е. С. Полат. — М. : Академия, 2004. “ 416 с.
11. **Трайнев В. А.** Дистанционное обучение и его развитие : (обобщение методологии и практики использования) / В. А. Трайнев, В. Ф. Гуркин, О. В. Трайнев. — М. : Издат.-торг. корпорация “Дашков и К°”, 2007. — 294 с.

12. **Уліщенко А.** Комп'ютер і вивчення української словесності (корисні поради) / Андрій Уліщенко // Дивослово. – 2006. – № 10. – С. 7 – 11.
13. **Цінько С.** Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників / Світлана Цінько, Олександр Рябцев // Укр. мова і л-ра в шк. – 2005. – № 1. – С. 40–42.
14. **Чернилевский Д. В.** Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособие для вузов / Д. В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
15. **Шепетко Ю.** Електронний підручник як засіб навчання молодого покоління / Ю. Шепетко // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2009. – № 4 (167). – С. 175–180.
16. **Шепетко Ю.** Особливості використання електронного підручника з української мови / Ю. Шепетко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – № 22 (209). – Ч. I. – С. 142–147.
17. **Шепетко Ю. М.** Електронний підручник як ефективний засіб підвищення якості освіти [Електронне джерело] / Ю. М. Шепетко // Інформаційні технології і засоби навчання. – К. : Електронне наукове фахове видання. – 2010. – Випуск 6 (20). – Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
18. **Шепетко Ю. М.** Психолого-педагогічні аспекти використання електронного підручника з української мови / Ю. М. Шепетко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. За матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції “Інформаційні технології в наукових дослідженнях і навчальному процесі” – 2010. – № 1 (188). – С. 192 – 197.
19. **Microsoft Power Point 2000.** Шаг за шагом: Практ. пособ. / Пер. с англ. – Изд-во ЭКОМ, 2000. – 416 с.

ТЕМА 8. Організація діяльності студентів під час проходження практик

- 8.1. Роль практики у формуванні професійної компетентності студентів-філологів.
- 8.2. Види практик.
- 8.3. Зміст і мета педагогічної практики студентів і магістрантів.

Лінгводидактичні студії

8.1. Роль практики у формуванні професійної компетентності студентів-філологів

У ХХІ столітті вітчизняна освіта виходить на принципово новий рубіж, зумовлений не тільки змінами в суспільно-політичному житті, а й переглядом організаційно-ціннісних орієнтирів у навчанні молодого покоління. Надзвичайно мобільною системою, що залежить від багатьох чинників, – соціальних, психологічних, педагогічних – є система навчання у вищій школі. Інтеграція України з демократичним європейським суспільством, становлення критеріїв державних освітніх стандартів, упровадження нових та оновлення змісту традиційних навчальних предметів у школі вимагають від вищів підготовки компетентного вчителя.

Поняття компетентності є важливим у структурі педагогічного професіоналізму. На думку Ф. Русінова, компетентність посідає особливе місце з-поміж якостей, які повинні мати фахівці. Її відсутність не може бути заповнена ніякими іншими якостями, оскільки нічого не замінить знання справи [5, с. 295].

Компетентність формується значною мірою в процесі навчання, однак на її формування впливає соціальний контекст, культурне середовище, у якому перебуває студент, тому врахування цих чинників у реалізації компетентнісного підходу набуває особливої значущості.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки особливої актуальності набувають проблеми формування професійної компетентності студентів-майбутніх учителів. У низці наукових

студій І. Зимньої, В. Лозової, А. Маркової, В. Сластьоніна, А. Хуторського та ін. досліджено розвиток професійної компетентності. У працях Л. Базиль, О. Горошкіної, Г. Дідук, О. Караман, С. Карамана, О. Копусь, А. Нікітіної, М. Пентилюк, Л. Попової, О. Семенов, Т. Симоненко та ін. визначено й переконливо обґрунтовано практику як провідний засіб формування професійної компетентності студентів-філологів.

8.2. Види практик

Система практики майбутніх учителів-словесників має такий вигляд. На ступені бакалаврату: фольклорна або літературно-краєзнавча, діалектологічна або соціолінгвістична, пасивна педагогічна, педпрактика в 5–8 класах (активна). Підготовку спеціаліста завершує педагогічна практика в 9–11-х класах загальноосвітньої школи та закладах нового типу, професійне становлення магістра відбувається під час педагогічної практики в закладах нового типу та вишах.

Побудовані з урахуванням принципів наступності, перспективності, тісного взаємозв'язку, ці практики становлять цілісну особистісно зорієнтовану систему, що забезпечує більш усвідомлену фахову потребу перевірки дієвості набутих знань і вмінь, формування професійної компетентності, сприяє загальнокультурному розвитку особистості студента-філолога, а також його самовдосконаленню, самоактуалізації і саморозвитку.

Метою *фольклорної практики* є поглиблення знань майбутніх словесників про роль фольклору в житті народу, формування вмінь аналізувати автентичні форми народної культури. О. Семенов пише: “Наукова мета фольклорно-краєзнавчих експедицій – формувати навички роботи збирача, здійснювати самостійні спостереження над побутованням і видозміною фольклорних жанрів у певному населеному пункті, різними проявами культури і психології респондентів, виховна – пробуджувати у студентів інтерес до історії рідного краю, повагу і гордість за багату культурну спадщину українського народу, його естетичні смаки, психолого-педагогічна – опанувати мистецтво розмови із сільськими і міськими жителями. Вдало побудовані питання

“занурюють” респондента у світ його спогадів і відчуттів, відображених у прислів’ях, піснях, легендах тощо” [6, с. 295].

Діалектологічна практика сприяє залученню студентів-філологів до таємниць мови через детальне ознайомлення з основними лексико-граматичними і фонетичними особливостями діалекту. Під час практики філологи “виробляють основні навички збирання, оброблення, аналізу автентичного матеріалу, наочно опановують метод картографування мовних фактів та психологію діалектного спілкування”.

Етнографічна і музейна практики на філологічних факультетах для деяких спеціалізацій уведені нещодавно і “спрямовані на вивчення етногенезу українського народу, його етнічної історії, етнічної специфіки матеріальної і духовної культури. Опанування виховних традицій і духовного світу народу України спонукає до глибшого усвідомлення своєрідності українського народу, виховує почуття поваги до інших народів, загальнолюдські і національні цінності” [6, с. 226–227].

Матеріали літературно-краєзнавчої, фольклорної, діалектологічної, етнографічної, музейної практик органічно доповнюють зміст літературознавчих і мовознавчих курсів, їх використовують для написання наукових робіт.

7.3. Зміст і мета педагогічної практики студентів і магістрантів

Педагогічна практика – форма навчання у вищій школі, яка спрямована на пізнання закономірностей та принципів професійної діяльності, оволодіння способами її організації, а відтак, на підготовку майбутнього вчителя як професійно компетентного фахівця.

Специфіка педагогічної практики полягає в тому, що вона поєднує в собі організацію як навчально-практичної, так і самостійної діяльності [7, с. 109].

Зміст і завдання педагогічної практики на III курсі

Завдання педагогічної практики:

- ознайомити студентів із усією системою викладання мови й літератури в школі та методикою організації й проведення уроків різних типів;

- виробити у студентів навички проведення позакласної роботи, у тому числі з фахових дисциплін.

Зміст практики

1. Вивчення системи планування роботи вчителя, класного керівника; аналіз програм, календарних та поурочних планів, а також планів виховної роботи.
2. Відвідування уроків різних типів із мови, літератури та інших предметів, ознайомлення з етапами підготовки вчителя до цих уроків, а також їх аналіз. Під час аналізу особлива увага звертається на структуру уроку, його виховну спрямованість, ефективність методів і прийомів, використання засобів навчання, застосування диференційованого підходу тощо. Ознайомлення з методикою проведення письмових робіт, з різними формами обліку знань, умінь і навичок учнів, нормами оцінювання усних та письмових відповідей.
3. Здійснення різних видів позакласної роботи з мови і літератури.
4. Проведення індивідуальної роботи із учнями, перевірка зошитів, виготовлення наочних посібників.

Зміст і завдання педагогічної практики на IV і V курсах

Практика на випускних курсах організовується як стажування студента в одному з класів (5–9 на четвертому курсі, 9–11 на п'ятому) із виконанням усіх обов'язків учителя-словесника та класного керівника.

Завдання практики – закріпити й розвинути вміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, зокрема вміння спостерігати й аналізувати урок, самостійно готуватися до проведення уроків (планування системи уроків, складання конспектів, добір навчального матеріалу тощо), самостійно вести позакласну роботу з української мови і літератури, поглиблено вивчити обрану методичну проблему.

По закінченню практики на педраді підводяться підсумки й затверджуються характеристика й оцінка студента. Завершальний етап педагогічної практики на IV і V курсах – звіт.

Зміст і завдання педагогічної практики в магістратурі

Педагогічна практика є важливим складником професійної підготовки магістра-філолога. Протягом практики магістранти повинні ознайомитися з особливостями навчання й виховання студентів вищих навчальних закладів, перевірити, закріпити й удосконалити набуті знання з фахових дисциплін, педагогіки, психології, ознайомитися з досвідом провідних викладачів, із системою методів навчання та виховання у вищій школі.

Зміст практики

Вивчення системи планування роботи викладача вищого педагогічного закладу освіти; аналіз навчальних програм, планів практичних занять, матеріалів для самостійної роботи, інших складників навчально-методичного комплекту.

Відвідування й аналіз лекцій, практичних занять різних типів лінгвістичного й літературознавчого напряму фахової підготовки.

Ознайомлення з етапами підготовки викладача до різних форм роботи зі студентами, зі структурою лекційного й практичного заняття, його виховною спрямованістю, ефективним добором методів, прийомів, засобів навчання, застосуванням диференційованого підходу, здійсненням міждисциплінарних зв'язків тощо.

Ознайомлення з методикою проведення письмових робіт, з різними формами обліку знань, умінь і навичок студентів, нормами оцінювання усних та письмових відповідей.

Проведення індивідуальної роботи зі студентами, перевірка студентських робіт, підготовка дидактичного матеріалу, виготовлення наочних посібників.

Мета педагогічної практики: формування у студентів професійної компетентності; розвиток умінь акумулювати передовий педагогічний досвід; вироблення окремих рис індивідуального педагогічного стилю.

Завдання педагогічної практики:

- закріпити й розвинути вміння та навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, зокрема вміння спостерігати

- й аналізувати різні форми роботи зі студентами-філологами, самостійно готуватися до проведення лекцій, практичних занять;
- проводити лекції, практичні заняття різних типів з урахуванням особливостей навчального закладу, самостійно вести облік індивідуальної та самостійної роботи;
  - поглиблено вивчити самостійно обрану методичну проблему.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 8

1. Своєрідність проходження педпрактики в профільній школі.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ТС-С-С, ПРИСЛУХАЙТЕСЯ

Тс-с-с... Ви чуєте, як дихає світ? На повні груди, розмірено й глибоко. Вдихає асфальтний пил великого міста, всмоктує в себе важкі темні клубні густого диму – і все ж дихає. І так ритмічно б'ється його серце. Прислухайтеся. Глухі гарячі удари пульсують життям. Удар, іще удар. Він живе. Вбирає запах мегаполісу, переповненого мільярдами чужих сірих думок, нездійснених мрій, маленьких життєвих трагедій, мовчазних криків відчаю, всотує солоний бриз виплаканих сліз, а натомість дарує аромат свіжоскошеної трави, літнього дощу, прохолодної свіжості роси. Ви чуєте? Ваше серце б'ється в унісон із великим серцем світу. Удар, іще удар. Ви живете. Прислухайтеся. Чуєте, як дихає ваш світ?

ДІВЧИНКА І ЯНГОЛ

Місто шуміло. Вирувало. Люди поволі наповнювали собою тротуари. Автівки голосно снували павутиною доріг. Повітря пахло ранковою свіжістю й мільйонами думок перехожих. Місто прокидалося. Міцно стиснувши долоньку в кулачок, вулицею йшла маленька дівчинка. Сама-самісінька. Бадьоро й упевнено

крокувала вперед, роздивляючись усе довкола. На перехресті вулиць пригостила замурзаного жебрака шоколадною цукеркою. Ще погладила кудлатого дворового собаку за велюровим вухом («Де твоя мама?»). Обережно розтуливши долоньку, малеча показала місту свій скарб – кольорове скельце. І помандрувала собі далі. Там, угорі, посеред блакиті неба, на подушці білої хмарини сидів янгол. І спостерігав за нею. Маленька дівчинка роздивлялася його крізь рожеве скельце. І усміхалася. Місто вирувало.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Ознайомтеся з групами вмінь, якими повинні оволодіти студенти за час педпрактики.

Студенти мають оволодіти системою професійних умінь.

1. Уміння, пов'язані з визначенням мети й завдань навчання:

– бачити мету й завдання навчання, визначені програмами, концепціями, державним стандартом;

– формулювати мету розділу, теми, конкретного уроку з урахуванням характеру мовного матеріалу, типів і видів умінь, що формуються, вікових особливостей учнів, типу уроку, загально предметних завдань;

– коригувати мету уроку;

– аналізувати мету й завдання уроку з точки зору їх відповідності темі, типу, змісту уроку.

2. Уміння, що забезпечують відбір змісту навчання:

– бачити зміст навчання української мови на рівні чинних програм, підручників, посібників;

– зіставляти зміст навчання альтернативних програм, підручників;

– відбирати навчальний матеріал для конкретного уроку з урахуванням пізнавальних, практичних, загальнопредметних мети й завдань навчання, труднощів засвоєння мовного матеріалу.

3. *Уміння, пов'язані з формуванням в учнів мотивів навчально-пізнавальної діяльності:*

- налагоджувати контакт з учнями засобами предметів і підтримувати його протягом усього процесу навчання;
- забезпечувати наступність і перспективність у роботі над темами курсу;
- створювати елементи новизни на уроці;
- установлювати зв'язки між явищами у межах предмета й на міжпредметному рівні;
- проводити позакласну роботу з української мови.

4. *Уміння, пов'язані з організацією навчального процесу:*

- бачити функції, зміст і методику проведення основних структурних елементів уроку: оргмоменту, перевірки домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, формування знань, умінь, навичок, підбиття підсумків, постановки домашнього завдання.
- застосовувати методи навчання;
- послуговуватися чинними програмами, підручниками;
- аналізувати дидактичні матеріали з урахуванням їх мовного характеру, тематичної спрямованості;
- добирати дидактичний матеріал для уроків української мови;
- відбирати засоби навчання відповідно до теми, мети уроку, віку учнів;
- складати розгорнутий конспект уроку української мови будь-якого типу;
- проводити уроки української мови;
- аналізувати власні уроки та уроки, проведені вчителями-словесниками або іншими студентами.

5. *Уміння, що забезпечують контроль за навчанням:*

- добирати тексти контрольних диктантів і переказів;
- формулювати теми творів різних жанрів;
- проводити уроки контрольного типу з української мови;
- оцінювати усні відповіді й письмові роботи учнів згідно з нормами;

- знаходити в письмових роботах учнів помилки різного типу;
- користуватися способами фіксації помилок у письмових роботах.

б. Уміння, пов'язані з аналізом результатів навчання:

- класифікувати учнівські помилки;
- вести облік індивідуальних і типових помилок учнів;
- організувати роботу над орфографічними й пунктуаційними помилками в навчальних вправах;
- проводити уроки роботи над помилками в диктантах, переказах, творах;
- аналізувати свої уроки та уроки вчителів, інших студентів з точки зору їх навчального рівня;
- узагальнювати досвід роботи вчителів-словесників.

Спробуйте визначити ефективні шляхи формування означених умінь.

- 2. Підготуйте пам'ятку для студентів, які проходять педагогічну практику в школі, середніх спеціальних навчальних закладах.**
- 3. Сформулюйте вимоги до сучасного уроку української мови.**
- 4. Проілюструйте прикладами твердження О. Земки:**

Педагогічні умови (надання навчальному процесу дослідницької спрямованості, залучення студентів до виконання завдань дослідницького, культурологічного, аксіологічного спрямування; оволодіння студентами культурою дослідницької роботи з фаховим текстом під час вивчення філологічних дисциплін; виконання студентами дослідницьких проектів у процесі навчальних та педагогічних практик; активізація науково-дослідної співпраці студента і педагога-вченого; створення студентами власного дослідницького продукту (реферат-огляд, читацький щоденник, конспект, анотація, наукова стаття, науковий відгук, наукова доповідь, кваліфікаційна робота, дослідницький проект, портфоліо); постійний контроль і корекція рівнів сформованості дослідницьких умінь) сприяють ефективному формуванню дослідницьких умінь у майбутніх учителів-

словесників” (Земка О. І. Специфіка моделі формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури / О. І. Земка // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 137. – Черкаси, 2008. – С. 177–182.).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягають зміст і мета педагогічної практики студентів?
2. Організація діяльності студента під час проходження педагогічної практики.
3. Чи є специфіка педпрактики в гімназії і класах економічного (природничо-математичного) профілю? Якщо так, у чому вона виявляється?

Література

1. **Бакум З. П.** Педагогічна практика студентів-філологів у школі : [навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 02.19.00] / З. П. Бакум, Ж. М. Свірська – Кривий Ріг, 2002. – 92 с.
2. **Горошкіна О. М.** Крок до викладацької майстерності: Педагогічна практика в магістратурі. Методичні рекомендації / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова / Луганськ : Знання, 2006. – 28 с.
3. **Горошкіна О. М.** Педагогічна практика студентів (Українська мова) Методичні рекомендації / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова – Луганськ, 2003. – 32 с.
4. **Педагогічна практика в системі професійної підготовки вчителя української мови та літератури** / За ред. Г. І. Дідук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 144 с.
5. **Русинов Ф. М.** Менеджмент и самоменеджмент в системе рыночных отношений: учеб. пособие / Ф. М. Русинов, Л. Ф. Никулин, Л. В. Фаткин. – М. : ИНФРА-М. – 1996. – С. 286–347 (295).
6. **Семенов О. М.** Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури / О. М. Семенов : монографія. – Суми : ВВП “Мрія-1” ТОВ, 2005. – 404 с.
7. **Семенов О. М.** Фахова практика вчителя-словесника : [навч. посіб.] / О. М. Семенов, Л. О. Базиль, Т. І. Дятленко. – Луганськ : Видво “Ноулідж”, 2011. – 496 с.

ТЕМА 9. Організація контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів

- 9.1. Поняття про контроль.
- 9.2. Функції контролю.
- 9.3. Принципи контролю.
- 9.4. Види і форми контролю.
- 9.5. Особливості тестового контролю.
- 9.6. Види тестових завдань.
- 9.7. Переваги і недоліки тестових завдань.

Лінгводидактичні студії

9.1. Поняття про контроль

Важливим складником навчально-виховного процесу у вищій школі є контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів. Під контролем розуміють педагогічний супровід, моніторинг і перевірку успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Л. Одерій визначає контроль як важливий компонент системи навчального процесу, що здійснюється в різних формах, для визначення рівня знань, умінь і навичок, отриманих студентами в процесі навчання [6]. В. Ортинський – як систему перевірки результатів навчання і виховання студентів [8, с.273]. На думку Л. Русакової, контроль – засіб педагогічного керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студентів, за якого здійснюється регулярне поетапне оцінювання й корекція підготовки фахівця [9].

Контроль передбачає перевірку, або виявлення рівня отриманих студентами знань, сформованості умінь і навичок, компетентностей; оцінювання, тобто вимірювання рівня знань, умінь і навичок, компетентностей та їх порівняння з певними стандартами, окресленими вимогами навчальних програм; облік, тобто фіксацію результатів у вигляді оцінок, балів у журналі, заліковій книжці, заліково-екзаменаційних відомостях.

Різні аспекти організації контролю вивчали А. Алексюк, А. Аузіна, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, В. Бочарнікова, І. Булах, Л. Добровська, С. Золотухіна, В. Ільїна, В. Лозова, Е. Лузік, М. Махмутов, В. Мацюк, О. Мокрова, В. Ортинський, І. Романюк та інші дослідники.

У процесі контролю викладач розв'язує низку важливих завдань, як-от:

- діагностування рівня готовності студентів до сприймання нового матеріалу;
- визначення глибини, міцності опанування навчального матеріалу;
- установа рівня сформованості певних умінь і навичок, компетентностей;
- виявлення ускладнень, прогалин в опануванні навчальної інформації, а також типових помилок задля їх корекції та усунення;
- визначення ефективності форм, методів, прийомів, засобів навчання.

9.2. Функції контролю

Дослідники виділяють кілька функцій контролю. Так, В. Ортинський виокремлює вісім функцій:

- **діагностична**, спрямована на визначення об'єктивного рівня знань, умінь і навичок студентів, а також типових помилок, прогалин та утруднень у навчанні, причин неуспішності та забезпечення заходів щодо їх усунення;
- **коригувальна**, що полягає у внесенні змін у процес навчально-пізнавальної діяльності на підставі об'єктивної оцінки сформованих знань, умінь і навичок;
- **освітня**, що сприяє поглибленню, розширенню й удосконаленню професійних знань, умінь і навичок;
- **виховна**, що забезпечує формування в процесі контролю формування громадянських якостей;
- **стимулювальна**, що спрямована на стимулювання активності студентів у дидактичному процесі;

- **оцінювальна**, що полягає у вимірюванні та оцінці знань, умінь і навичок студентів;
- **розвивальна**, яка виявляється в тому, що будь-який контроль викликає певне психічне напруження особистості, розвиток її розумових і фізичних сил, творчого мислення тощо;
- **мобілізувальна**, що підсилює, концентрує, зосереджує моральні, інтелектуальні й фізичні зусилля на усунення виявлених недоліків та досягнення нових успіхів у навчанні [8].

С. Вітвицька пропонує дещо ширший перелік функцій, зокрема: діагностично-констатувальна, стимулюючо-мотиваційна, розвивальна, виховна, соціалізуючи, навчальна, прогностично-мотиваційна, оцінно-констатувальна, управлінська [3, с.151-152]. Особливо цінною видається прогностично-методична функція, що стосується як викладача, який отримує досить точні дані для оцінки своєї праці, результатів запровадження своєї методики викладання, шляхів подальшого вдосконалення навчання, так і студентів, оскільки допомагає їм прогнозувати свою навчальну та наукову роботу.

Знання й урахування функцій контролю дають викладачеві змогу дидактично виважено й методично обґрунтовано здійснювати його підготовку й проведення.

Лінгводидакти визначають особливу значущість контролю для здійснення навчально-виховного процесу в сучасних умовах, а також підкреслюють, що методично правильно організований контроль сприяє глибокому засвоєнню студентами — майбутніми філологами навчального матеріалу, опануванню практичних умінь та навичок, їхній систематизації, узагальненню та закріпленню; допомагає аргументовано визначити рівень сформованості професійної компетентності, привчає до систематичної роботи, дисциплінує, сприяє формуванню відповідальності, активності, самостійності та мотивації навчально-пізнавальної діяльності; дозволяє охопити всі аспекти організації та забезпечення навчально-виховного процесу в сучасному виші; дає змогу скоригувати процес навчання, обираючи найбільш адекватні його меті форми, методи і прийоми, визначити власні недоліки в педагогічній діяльності.

9.3. Принципи контролю

Система професійної підготовки майбутніх філологів передбачає необхідність організації в сучасних вишах ефективного контролю, побудовану на певних принципах. До принципів контролю науковці відносять такі:

- принцип індивідуального характеру перевірки й оцінювання знань студентів передбачає індивідуальну роботу викладача з кожним студентом, урахування його індивідуальних особливостей;
- принцип систематичності і системності перевірки й оцінювання знань впливає на здійснення контролю протягом усього періоду навчання студента у виші;
- принцип тематичності стосується усіх ланок перевірки і передбачає оцінювання навчальної діяльності студентів за семестр чи навчальний рік, і з кожної теми;
- принцип диференційованого оцінювання успішності навчання студентів передбачає оцінювання успішності на основі різнорівневого підходу;
- принцип єдності вимог викладачів до студентів передбачає урахування кафедрами і викладачами чинних загальнодержавних, університетських стандартів;
- принцип об'єктивності – це систематичний аналіз результатів міжсесійного контролю і показників успішності за єдиними критеріями задля своєчасного здійснення заходів для поліпшення організації і змісту навчально-виховного процесу, підвищення ефективності і якості аудиторних і самостійних занять студентів з метою запобігання (зменшення) відсуву;
- принцип гласності передбачає доведення результатів контролю до відома студентів [3, с.153].

9.4. Види і форми контролю

Дидакти і лінгводидакти виділяють такі види контролю:

- залежно від дидактичної мети й етапу навчання: попередній (діагностичний); поточний; модульний (рубіжний, тема-

тичний, періодичний, блоковий); підсумковий (завершальний); відтермінований;

- залежно від форми проведення: усний і письмовий;
- залежно від суб'єкта/об'єкта проведення контролю: самоконтроль, взаємоконтроль, кафедральний, факультетський, ректорський та міністерський.

Попередній (діагностичний) контроль проводять здебільшого перед початком вивчення певного предмета або розділу. Його мета полягає в тому, щоб визначити базовий рівень знань студентів, окреслити шляхи ефективної організації освітнього процесу загалом й формування необхідних для становлення методичної компетентності вчителя-словесника вмінь зокрема, скоригувати зміст і структуру навчального матеріалу.

Поточний контроль дозволяє викладачеві мати постійну інформацію про хід і якість формування компетентностей студентів, вносити корективи і зміни в навчальний процес, стимулювати студентів до постійних індивідуальних занять і самоосвіти, донести до них, що до підсумкового контролю необхідно готуватися вже на першому занятті, а не наприкінці семестру. На думку В. Оконя, поточний контроль, по-перше, не повинен бути формальним і спричинювати механічне зазубрювання навчального матеріалу, по-друге, треба проводити систематично, лише тоді він виконуватиме виховну функцію [7, с. 360 – 361].

Дослідники (В. Дороз, В. Васюк, Л. Сімоненко, М. Фіцула, О. Швай, В. Ягупов, О. Янченко) зазначають, що поточний контроль характеризується такими особливостями:

- оперативний, відрізняється різноманістю методів, форм і засобів навчання;
- дозволяє охопити весь дидактичний процес, постійно вдосконалювати його, стимулювати прагнення майбутніх філологів систематично самостійно працювати над навчальним матеріалом, підвищувати свою професійну компетентність і розвивати мотивацію навчання;
- спонукає педагога до підвищення якості дидактичних заходів і вдосконалення своєї педагогічної майстерності;

- дозволяє сформувати у студентів навички та вміння самоконтролю і самооцінювання.

Змістовий модульний (рубіжний, періодичний, блоковий, тематичний) контроль дозволяє визначити якість знань з дисципліни після вивчення певного блоку тем; зазвичай його проводять двічі на семестр відповідно до навчальної програми.

Підсумковий (завершальний) контроль дозволяє отримати результати з окремої дисципліни або циклу дисциплін, інтегрувати здобуті знання й вміння, їх творчо використовувати, моделюючи ситуації майбутньої професійної діяльності, перевірити розуміння студентом програмового матеріалу загалом, забезпечує оцінювання результатів навчання студентів певного освітньо-кваліфікаційного рівня на проміжних або завершальному етапах їх навчання. У науковій літературі виділяють такі види підсумкового контролю: підсумковий модульний контроль, семестровий (річний) контроль і державну атестацію студентів.

Підсумковий модульний контроль — це оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів з дисципліни, що здійснюється після проведення останнього змістового модульного контролю. Він містить питання з усього вивченого курсу або дисципліни. Основними формами підсумкового модульного контролю з дисципліни можуть бути: контрольна робота, тестування, розв'язання ситуативних завдань і вправ тощо.

Семестровий контроль з певної дисципліни проводять відповідно до навчального плану у вигляді семестрового екзамену або заліку в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою навчальною програмою дисципліни.

Державну атестацію студентів проводить державна екзаменаційна комісія після виконання програми підготовки за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем. Основним завданням державної атестації є встановлення відповідності рівня якості підготовки випускників вимогам стандартів вищої освіти. За результатами успішної атестації видається диплом державного зразка про здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня та отриману кваліфікацію.

Деякі дослідники й викладачі-практики виділяють *відтермінований контроль, або контроль збереження знань*, що проводиться через деякий час після вивчення дисципліни. Цей вид контролю не впливає на результативність (оцінку) навчання студента і проводиться вибірково, як правило, задля зовнішнього контролю якості навчання чи внутрішнього, задля вивчення стійкості засвоєних студентами знань.

Залежно від суб'єкта / об'єкта проведення контролю виділяють такі його види: самоконтроль, кафедральний, факультетський, ректорський та міністерський.

Самоконтроль – це обов'язковий складник навчальної діяльності студентів, що дозволяє оцінювати, регулювати й коригувати самостійну діяльність, спрямовану на оволодіння необхідними знаннями, уміннями й навичками, готовності до самоосвіти, створення основи для неперервності освіти, можливості постійно підвищувати рівень професійної компетентності. На вибір видів самоконтролю впливає рівень підготовки студентів, сформованості вмінь самостійно здійснювати навчальну діяльність, складність матеріалу, що пропонують для самостійного опрацювання, передбачений навчальним планом обсяг годин тощо.

Кафедральний контроль проводиться задля оцінювання рівня підготовки студентів з дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролів.

Факультетський, ректорський та міністерський контроль є різними рівнями контролю, призначеного для перевірки якості навчального процесу, стійкості засвоєння знань, порівняння ефективності навчання студентів відповідно до нормативних вимог.

9.5. Особливості тестового контролю

Останнім часом усе ширше використовують тести як засіб контролю навчальних досягнень студентів.

Тест – це завдання стандартної форми, виконання якого спрямоване на виявлення певного рівня знань, умінь і навичок

учнів. Тестування здебільшого здійснюється за стандартною формою (вибір з кількох варіантів правильної відповіді, визначення помилки, вилучення зайвого тощо). Завданням тестів є перевірка рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу, вироблення практичних умінь і навичок, розвиток мовотворчих здібностей. Під поняттям тестовий контроль розуміють набір стандартизованих завдань, що дають змогу визначити рівень засвоєння навчального матеріалу студентами.

Перевагою тестового контролю є змога заощадити час, визначити прогалини в знаннях студентів, що важливо для організації навчання й оперативного коригування діяльності педагога і студентів.

У зв'язку з цим виникає низка проблем: як здійснити відбір тестів, щоб уникнути одноманітності, які тести варто використати, щоб здійснити об'єктивний контроль за рівнем сформованості компетентностей студентів.

9.6. Види тестових завдань

Дослідники розрізняють такі види тестів: тести досягнень, тобто тести, що визначають рівень знань, умінь і навичок; тести здібностей, особистісні тести.

За способом проведення: індивідуальні і групові, усні і письмові, бланкові, наочні, комп'ютерні, вербальні, невербальні.

За способом побудови змісту тестові завдання розподіляють на дві групи: відкритої форми і закритої форми.

Класифікацію тестових завдань ґрунтовно висвітлив К. Інґекамп [5]. У системі діагностики найчастіше застосовують тести навчальних досягнень, мета яких полягає у визначенні рівня оволодіння знаннями, сформованості умінь, навичок з певних навчальних дисциплін.

Тестові завдання закритої форми перевіряють повноту засвоєння лінгвістичної інформації та рівень сформованості в студентів відповідних компетентностей.

Цей формат тестових завдань дає змогу оцінити навчальні досягнення студентів на різних рівнях: знання, розуміння і застосування знань.

Наприклад:

У якому рядку подано правильні тлумачення паронімічних слів?

- а) господарський – господарчий, безутратний, економічний;
господарський – розпорядницький, власницький;
- б) заклáд – парі, зáклад – установа;
- в) зáпал – вибуховий пристрій; запáл – пристрасність, азарт.

Тестові завдання з вибором кількох правильних відповідей передбачають вибір двох-чотирьох відповідей із запропонованого списку варіантів. Тестове завдання такого формату так само, як і попереднього, діагностує знання, розуміння і застосування.

Тестові завдання на встановлення відповідності належать до категорії логічних пар і називаються ще форматом розширеного вибору. Завдання цього типу складаються з інструкції-завдання та двох колонок, у яких частини матеріалу позначено буквами (ліворуч) і цифрами (праворуч). Треба співвіднести цей матеріал і поряд з буквою записати цифру (декілька рядків із цифрами зайві).

Установіть відповідність між характеристикою фонем за місцем творення та їх прикладами.

1. Губна.	А. /т/.
2. Передньоязикова.	Б. /к/.
3. Задньоязикова.	В. /г/.
4. Середньоязикова.	Г. /й/.
5. Глоткова.	Д. /б/.

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____
- 4. _____
- 5. _____

Тестові завдання відкритої форми – це тестові завдання з пропусками (установте пропущений розділовий знак, установте пропущену літеру в слові тощо); тестові завдання на доповнення (продовжте речення: Однорідними членами речення називають...); завдання з короткою відповіддю (визначте стиль поданого фрагменту тексту); завдання з розгорнутою відповіддю, що передбачає перевірку сформованості мовленнєвої компетент-

ності. Подібні тестові завдання (есе) широко використовують у Європі. Під час написання есе потрібно не просто пригадати знання, щоб вибрати правильну відповідь, а також зв'язати між собою факти та принципи, забезпечити логічність викладу і обґрунтувати добір цих фактів. Таке завдання несе інформацію про процеси мислення й такі якості випускника, як критичне мислення, здатність інтерпретувати ідеї, відрізняти факти від суджень, формулювати обґрунтовані висновки тощо.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 9

1. Переваги і недоліки тестових завдань.
2. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ДОЩОВИК

Сьогодні знову хлющ. Несподівано, зненацька. Прогнози віщували сонце, а тут – він. Прямолінійно – з неба. Ніхто не чекав. Ніхто не бажав. А він прийшов. Потоки прозорої небесної води вмивали вулиці й дороги. Дахи будинків радісно виблискували в золотому промінні. Калюжі пристрасно фотографували блакитно-сіру вись, а перехожі усміхалися з-під кольорових парасольок, граційно витанцьовуючи поміж краплин. Місто потопало в обіймах семиколірної веселки. На лаві біля фонтану непомітно сидів дідусь під старенькою парасолею. Усміхнений. Дощ рясно поливав усіх на щастя! Аж раптом припинив. Несподівано, зненацька. Обережно заховавши барвисту веселку до кишені старого плаща, Дощовик тихо покинув місто. Залишаючи по собі прозорі сліди-калюжі на асфальті.

МОЄ МОРЕ

Мало хто про це знає, але в мене є море. Безкрайне й дуже глибоке. Моє море прозоре, іноді воно буває солоне, але зазвичай воно солодке. Саме так. Хоча солодких морів у природі не

буває. Існують моря кольорові – чорне, жовте, червоне, біле. Чи моря мертві. А моє море – живе. І солодке. Коли я лягаю спати, воно тихенько шумить на вушко, огортає морським шумом, заколисує до сну. Іноді моє море штормить, вирує й б'є хвилями. Хлине потоками сліз. Отоді воно дуже солоне. І тоді мені солоно. Але так буває дуже рідко. Узагалі, воно мирне й спокійне. І дуже тепле. Море. В мені.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Визначте види тестів. Відповідь обґрунтуйте.

- У кожному слові якого рядка є пом'якшений або напів-пом'якшений звук:
  - а) тьмяний, бюст, лінь, місяць;
  - б) духмяний, лазня, сіно, вітер;
  - в) бюлетень, фюзеляж, бюро, кюре;
  - г) іншій, затишша, збіжжя, синь.
- Що використовують для точного запису вимови окремих звуків, слів чи цілого тексту?
  - а) фонетичну транскрипцію;
  - б) фонематичну транскрипцію;
  - в) орфографічний запис;
  - г) усне мовлення.
- Установіть відповідність між видами асиміляції і прикладами її реалізації в слові.

1. Асиміляція за м'якістю.	А. Вокзал.
2. Асиміляція за глухістю.	Б. Нігті.
3. Асиміляція за дзвінкістю.	В. Вітчизна.
4. Асиміляція за місцем і способом творення.	Г. Пісня.

  - 1. _____
  - 2. _____
  - 3. _____
  - 4. _____

- Послаблення артикуляції ненаголошених звуків і зміна їхнього звучання називають _____
  - В українському правописі виявляються ..... , ..., ..., ... принципи письма. За .... – пишуться слова, у яких написання букв відповідає літературній вимові й перевіряється нею безпосередньо. Наприклад: _____ .
4. Розробіть тестові завдання для підсумкового тесту з курсу “Стилістика”.
5. Продовжте думку дослідників М. Аузіної, Г. Голуб, А. Возної:

Основними характеристиками тесту залишаються валідність, надійність простота. Валідність у загальному вигляді вказує на те, що оцінює тест і як добре він це робить. Ця характеристика відбиває ступінь упевненості, що завдання тесту максимально повно охоплюють зміст окремої сфери знань, точно висловлюють суттєві для цієї діяльності навички, проте не перевіряють другорядні. До чинників, що знижують валідність, відносять такі: завдання не відповідають меті тестування чи змісту навчальної дисципліни, некоректно сформульовані чи неправильно впорядковані, відсутність повних інструкцій, недотримання часових вимог, порушення процедури тестування” (Аузіна М. О. Система комплексної діагностики знань студентів : навч. посібник / М. О. Аузіна, Г. Г. Голуб, А. М. Возна. – Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2002. – 38 с.)

Питання для самоконтролю

1. Роль контролю в організації навчально-виховного (освітнього) процесу у вишах.
2. Схарактеризуйте функції контролю в процесі вивчення мовознавчих дисциплін.
3. Назвіть основні принципи контролю.
4. Схарактеризуйте види і форми контролю.
5. У чому полягають особливості тестового контролю ?
6. Схарактеризуйте види тестових завдань.
7. У чому полягають переваги й недоліки тестових завдань?

Література

1. **Буйницькая О. П.** Ректорский контроль как форма оценки качества обучения [Электронный ресурс] / О. П. Буйницькая. – Режим доступа : http://elibrary.kubg.edu.ua/3661/1/O_Buinytska_Rekt_kontr_sibak_2014.pdf
2. **Васюк О.** Організація контролю навчання студентів : [завдання, функції, види, форми, методи контролю] / О. Васюк, Н. Майданюк // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 5. – С. 27 – 29.
3. **Вітвицька С. С.** Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С.С.Вітвицька. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.–316 с.
4. **Дороз В. Ф.** Методика викладання української мови у вищій школі : Навч. пос./ В. Ф. Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
5. **Ингенкамп К.** Педагогическая диагностика: Пер. с нем. / К. Ингенкамп. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.
6. **Одерий Л. П.** Основы системы контроля качества обучения / Л. П.Одерій. – К. : ІСДО,
7. **Оконь В.** *Введение в общую дидактику*: Пер. с польск. Л. Г. Кашкуревича, Н. Г. Горина / В. Оконь. – М. : Вышш. шк., 1990. – 382 с.
8. **Ортинський В.Л.** Педагогіка вищої школи : Навч. посіб. [для студ. Вищ. навч. Закл.] / В.Л.Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
9. **Русакова Л. М.** Пути повышения эффективности контроля учебно-познавательной деятельности студентов: автореф. дис ... канд. пед. наук. – К., 1989. – 16 с.
10. **Швець Є.Я.** Організація поточного і підсумкового контролю знань студентів при модульно-рейтинговій технології навчання / Швець Є.Я., Швець Д.Є. // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Вип. 42. – С. 227 – 235.

ТЕМА 10. Організація дослідницької діяльності студентів-філологів

- 10.1. Значення дослідницької роботи у формуванні майбутніх фахівців.
- 10.2. Напрями наукової роботи.
- 10.3. Види студентських наукових робіт.

Лінгводидактичні студії

10.1. Значення дослідницької роботи у формуванні майбутніх фахівців

Ще на зорі становлення університетів на стінах Болонської академії було написано: “Освіта без науки неможлива”.

Розвиток суспільства вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації майбутніх учителів, здатних до постійного професійного самовдосконалення, створення атмосфери пізнавально-дослідницької співпраці, спроможних розвивати творчість дитини, здійснювати науковий пошук. Сучасний учитель-словесник повинен уміти швидко орієнтуватися в умовах значного збільшення обсягу наукової інформації, працювати з науковими, довідково-енциклопедичними джерелами, зокрема електронними. Важливість цих особистісних і професійних рис зумовлює необхідність удосконалення змісту, форм, методів і засобів формування дослідницьких умінь майбутніх учителів-словесників у процесі професійної підготовки. Як свідчить аналіз фахових джерел, під дослідницькими вміннями розуміють комплекс інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості усвідомлено здійснювати дії з пошуку, відбору, перероблення, аналізу, створення, проектування й підготовки результатів пізнавальної діяльності.

Ці вміння можуть бути сформовані лише в процесі систематичного залучення студентів до науково-дослідницької діяльності. Погоджуємося з думкою О. Семенова, що у вищій школі майбутньому дослідникові важливо не тільки досконало опа-

нувати методологію наукової творчості, а й оволодіти уміннями вільно, нормативно послуговуватися національною науковою мовою в усіх її підстилях, представляти аналітико-синтетичну інформацію та адекватно викладати її як у писемній, так і в усній формах. Це сприяє, як показує досвід, увиразненню “мовного обличчя” автора наукового продукту [13, с. 5].

10.2. Напрями наукової роботи у вишах

Ефективним шляхом формування професійної компетентності студентів є залучення їх до науково-дослідницької, експериментальної роботи. На думку В. Загв'язинського, “елемент дослідження був, є і, як ми думаємо, ще більшою мірою буде найважливішим елементом практичної діяльності педагога” [5, с. 17].

Науково-дослідницька робота студентів ведеться у двох напрямках:

- передбачена навчальними планами й ведеться в межах навчального процесу (передбачає вивчення дисциплін “Основи наукових досліджень”, “Методика наукових досліджень” (для магістрантів), у межах цього напряму студенти виконують також різні види наукових робіт: курсові, кваліфікаційні, дипломні, магістерські).
- науково-дослідницька робота студентів, що ведеться в позанавчальний час, яка представлена різними формами: проблемні групи; участь студентів у наукових конференціях; участь в олімпіадах, конкурсах; участь обдарованої молоді в договірних темах, над якими працюють кафедри, тощо.

Реалізація першого напряму зумовлює активне використання в навчальному процесі завдань, спрямованих на формування дослідницьких умінь студентів. Так, у процесі опанування методики навчання української мови студентам систематично пропонують завдання, спрямовані на вдосконалення вмій зіставляти наукову інформацію та її проекцію в шкільних підручниках, самостійно здійснювати адаптацію текстів наукового стилю відповідно до вікових особливостей учнів, їхніх когнітивних запитів; не тільки швидко й правильно виконати вправу зі шкільного підручника, а й оцінити її дидактичний, виховний,

соціокультурний потенціал, запропонувати власне бачення певної теми в шкільному курсі української мови (Якби ви були вчителями, які вправи запропонували б своїм учням?).

Комплекс методичної підготовки студентів широкий. Тому розв'язання численних завдань повинно бути сконцентровано навколо основної проблеми, що поглиблено вивчається на основі різноманітних джерел і реалізується під час педпрактики. Проблема обирається студентом самостійно. Наведемо перелік тем, що можуть бути обрані студентами для поглибленого опрацювання.

1. Пізнавальне навантаження уроку мови.
2. Функційно-стилістичний підхід до навчання української мови.
3. Збагачення словникового запасу учнів етикетними формулами.
4. Збагачення словникового запасу учнів власне українською лексикою.
5. Лінгвокраєзнавчий компонент на уроках української мови.

Студенти ознайомлюються з відповідною літературою, опрацьовують обрану методичну проблему. Під час практики намагаються реалізувати її практично, увівши до уроків відповідні вправи, завдання, інформаційні відомості. Це привчає майбутніх учителів творчо працювати над плануванням і проведенням уроку, не користуючись готовими конспектами, що пропонуються різноманітними виданнями та інтернетною мережею.

Робота над курсовими роботами, участь у студентських олімпіадах, конкурсах, конференціях, підготовка конкурсних наукових робіт, статей, співпраця з викладачами сприяють формуванню креативності майбутнього вчителя-філолога, розвиткові вмінь бачити, ставити та розв'язувати проблемні завдання.

Основними педагогічними умовами розвитку дослідницьких умінь студентів, на думку Т. Симоненко, є такі:

- усвідомлення кожним студентом власної професійної дослідницької позиції;
- організація доброзичливої та ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі “студент-викладач”;

- створення на філологічному факультеті дослідницької атмосфери;
- розвиток творчої активності студентів на основі надання можливостей для здійснення наукових досліджень з тих тем, що цікавлять майбутніх словесників;
- навчання наукових методів пізнання та технологій розв'язання дослідницьких завдань;
- систематизація й послідовне ускладнення змісту, видів та форм дослідницької діяльності;
- взаємозв'язок змісту й методів організації науково-пошукової роботи в процесі навчальних занять;
- урахування рівня та індивідуальних можливостей студентів, застосовуючи при цьому елементи технологій диференційованого та евристичного навчання [13, с. 84].

Науково-дослідницька діяльність студентів у вищих навчальних закладах України здійснюється поетапно від курсу до курсу з поступовим зростанням обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок під час виконання ними наукової роботи. Це забезпечує вирішення таких завдань, як формування наукового світогляду та оволодіння методами наукового дослідження; розширення наукової ерудиції майбутнього фахівця; розвиток нахилів до пошукової дослідницької діяльності, до творчого розв'язання навчально-виховних завдань у сучасній школі; прищеплення студентам умінь та навичок самостійної науково-дослідницької діяльності.

10.3. Види студентських наукових робіт

За час навчання у виші студентові доводиться готувати різні за своїм характером, рівнем складності та змістом наукові роботи. Залучення студента до дослідницької діяльності, як правило, починається з написання реферату.

Реферат (від лат. *referre*, що означає повідомляти, доповідати) — це короткий виклад у писемній чи усній формах основного змісту наукової праці чи низки праць, що вивчалися студентом, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми, а також висловленням власних міркувань автора

щодо цієї проблеми. Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій. Підготовлений реферат може бути використаний для виголошення доповіді, підготовки наукового звіту, написання статті, а також накопичення інформації для подальшої дослідницької роботи.

Робота над рефератом зорієнтована на:

- розвиток мислення студентів (вміння аналізувати, зіставляти та узагальнювати різні наукові погляди, вміння характеризувати конкретний матеріал, формулювати висновки);
- розширення світоглядної парадигми у студентів та поглиблення їхніх фахових знань з навчальної дисципліни;
- формування вмінь реферувати;
- розвиток базисних умінь наукової роботи (вміння самостійно знаходити необхідний науковий матеріал, користуватися довідковою літературою, укласти список використаної літератури, формулювати висновки);
- оволодіння основами наукового писемного мовлення;
- формування гностичних умінь, необхідних для оволодіння певною дисципліною;
- розвиток умінь установлювати зв'язки певної науки з іншими науками та визначати характер цих зв'язків;
- розвиток умінь самостійно знаходити й вивчати наукову літературу, використовуючи цей матеріал для підготовки огляду наукової літератури, пов'язаної з історією вивчення певних теоретичних питань.

Основні вимоги до написання реферату: обсяг 10-15 с. [9, с. 6].

Структура:

- план (у ньому послідовно викладено назви пунктів реферату із зазначенням сторінок, з яких починається кожний пункт);
- вступ (має бути сформульовано сутність проблеми дослідження, обґрунтовано вибір теми, визначено її значущість і актуальність, визначено мету й завдання реферату, схарактеризовано використані наукові джерела);
- основна частина (містить кілька розділів, кожен з яких, маючи свою назву, аргументовано розкриває окремий аспект

- чи проблему, логічно продовжує попередній);
- висновки (подано підсумки або узагальнений висновок з теми реферату, можна запропонувати рекомендації);
  - список літератури (не менше 10 джерел).

Критеріями оцінювання реферату є відповідність змісту темі, глибина опрацювання матеріалу, правильність і повнота використання джерел, відповідність оформлення реферату стандартам, дотримання норм української літературної мови.

Курсова робота – самостійна робота дослідницького характеру, спрямована на поглиблення й узагальнення знань з певної дисципліни, удосконалення дослідницьких умінь, здатності самостійного осмислення мовознавчої, методичної проблеми.

Метою курсової роботи є:

- поглиблення знань студентів з певних дисциплін;
- подальший розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування дослідницьких умінь студентів;
- стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;
- формування вмінь самостійно обробляти інформацію.

Курсова робота дає змогу виявити здатність студента самостійно осмислювати проблему, творчо, критично її досліджувати, уміння знаходити, аналізувати й систематизувати літературу й електронні джерела з проблеми; здатність стисло викладати матеріал, показуючи авторську позицію, уміння використовувати отримані знання для розв'язання практичних завдань, формулювати висновки, пропозиції, рекомендації з предмета дослідження.

Основні вимоги до написання курсової роботи: обсяг 25-30 сторінок тексту; чітка структура з виокремленням частин, правильне оформлення покликань, цитат, висновків і списку використаних джерел (20-25 джерел, переважно останніх років). За потреби курсова робота може містити додатки [8, с. 10].

Студенти обирають тему курсової роботи з числа запропонованих викладачами або ж пропонують власну тему з обґрунтуванням актуальності її розроблення.

Дипломна робота – самостійне оригінальне наукове дослідження студента з актуальної проблеми.

Мета дипломної роботи:

- розширення й поглиблення теоретичних знань студентів з обраної проблеми, систематизація й аналіз сучасних наукових підходів до розв’язання теоретичних та практичних завдань;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- удосконалення вмінь і навичок студентів самостійно вести наукове дослідження, користуватися методами їх проведення;
- удосконалення вмінь студентів самостійно працювати з науковою літературою;
- формування готовності й здатності студентів до самоосвіти й саморозвитку, самостійної дослідницької роботи в майбутній професійній діяльності [9, с. 12].

Дипломна робота може мати комплексний характер, бути поглибленим розробленням теми курсової роботи, а також виконувати функції підготовчого етапу до магістерського дослідження.

Магістерська робота (магістерська дисертація) – це кваліфікаційна самостійна науково-дослідницька робота, яку виконують задля отримання освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”. Така робота містить сукупність перспективних і актуальних проблем, відображає творчий потенціал виконавця, його вміння інтерпретувати різні концепції і теорії, здатність до творчого осмислення аналізованого матеріалу, ступінь володіння професійною мовою у предметній галузі знання [13, с. 64].

Мета магістерської роботи:

- розширення теоретичних знань студентів;
- систематизація та самостійний аналіз підходів до розв’язання складних питань, пов’язаних із новітньою інтерпретацією певних наукових проблем, що є об’єктом магістерського дослідження;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- подальше удосконалення умінь та навичок самостійної ро-

- боти студентів з науковою літературою, виявлення тенденцій і закономірностей досліджуваних процесів;
- формування умінь самостійно визначати об’єкт та етапи магістерського дослідження;
  - розвиток умінь самостійно формулювати найбільш вагомі узагальнення основних результатів, розробляти науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення шляхів розв’язання проблеми.

Вимоги до написання магістерської роботи

1. Тема визначається магістрантом за погодженням з керівником та затверджується на засіданні кафедри.
2. У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність; визначаються об’єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, методи дослідження, його наукова новизна та теоретична й практична значущість, описується структура роботи.
3. У роботі аналізуються сучасні підходи до вирішення певної наукової проблеми з урахуванням новітніх джерел, а також визначається авторська позиція.
4. Пошуковий характер.
5. Мають бути продемонстровані вміння методологічно грамотно проводити наукове дослідження, самостійно аналізувати, систематизувати, узагальнювати його основні наукові та практичні результати.
6. Обсяг 80-90 друкованих сторінок.

Чітка структура з виділенням окремих частин, абзаців, з нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, списку використаної літератури. (Не менше 60 джерел). Бажаним є використання джерел іноземними мовами. [13, с. 64].

Першим етапом розроблення наукового апарату є обґрунтування актуальності дослідження.

Актуальність (від лат. *aktualis* – діючий, сучасний) теми – її важливість, відповідність назрілим потребам певної наукової галузі, перспективам її розвитку, а також практичним завданням відповідної сфери діяльності.

Обґрунтування актуальності передбачає:

- посилення на державні документи, у яких доведено важливість розв'язання порушеної проблеми;
- характеристику недостатності наукових знань, на збагачення й доповнення яких спрямоване дослідження;
- доцільність роботи, її відмінність у порівнянні з іншими, уже відомими.

Об'єкт дослідження – частина об'єктивної реальності, що на певному етапі стає предметом теоретичного чи практичного дослідження.

Предмет – окремі аспекти, властивості, якості об'єкта, що досліджуються з певною метою. Це те, що є змістом роботи, на що спрямована діяльність ученого.

Об'єкт – загальна сфера пошуку, а предмет – те конкретне, що виявляється. Один і той же об'єкт може досліджуватися в різних сферах пошуку. Важливою вимогою є відповідність предмета об'єкту дослідження. Предмет – більш вузьке поняття, ніж об'єкт, він частина, аспект.

Мета – авторська стратегія в одержанні нових знань про об'єкт і предмет дослідження. Формулювання мети має бути спрямоване на кінцевий результат, який має одержати дослідник у своїй діяльності.

Мета передбачає низку більш конкретних завдань.

Завдання дослідження – конкретизація загальної мети, цілей з урахуванням предмета дослідження. З-поміж них:

- визначення етапів наукового пошуку;
- виявлення найсуттєвіших ознак об'єкта дослідження;
- виокремлення внутрішньої структури об'єкта дослідження;
- обґрунтування системи засобів, необхідних для розв'язання порушеної проблеми.

Задля реалізації цих вимог магістрант має виявити добру обізнаність з науковою літературою, виявити вміння аналізувати, зіставляти, робити висновки. Це повинно бути представлено в роботі за допомогою засобів писемного мовлення. Тому текст має бути написаний грамотно, з дотриманням літературних норм писемного мовлення, добре вичитаним. Під час на-

писання магістерського дослідження треба виробити однаковий стиль викладу матеріалу в різних структурних частинах роботи. Необхідно прагнути до простоти викладу думки, уникати занадто великих за обсягом речень, з великою кількістю підрядних частин. Треба завжди пам'ятати, що складний виклад утруднює сприймання. З-поміж мовних засобів оформлення завдань переважають дієслова *виявити, довести, вивчити, дослідити, проаналізувати, уточнити, установити, обґрунтувати, визначити, перевірити, розглянути, показати, апробувати* та ін., а також іменники *чинники, підходи, доречність, доцільність, форми, методи, прийоми, технології, критерії, особливості* та ін.

Етапи підготовки магістерської роботи

Написання магістерської роботи здійснюється поетапно.

Підготовчий етап: мотивація написання, вибір теми, добір матеріалу. Як відомо, вибір теми – це відповідальний крок у науковій роботі, адже тема має бути актуальною, тобто стосуватися ще недослідженого, але потрібного для науки й практики. Важливо чітко сформулювати необхідні для науковця-початківця знання про невідоме, непізнане, недосліджене. Завдання керівника на цьому етапі – допомогти магістрантові визначитися з темою, ураховуючи рівень розробленості певної проблематики в науці й індивідуальні якості молодого дослідника. Залежно від психічних властивостей, насамперед розвитку різновидів мислення, пам'яті, уяви, людина більше схильна до розв'язання широких або вузьких проблем, роботи з текстами того чи іншого стилю, жанру мовлення.

Етап структурування: складання плану, вибудовування логічних структурних зв'язків. Варто скористатися законами риторики, зокрема концептуальним законом, стратегічним, тактичним: чітко визначивши концепцію, дібрати й розташувати матеріал у такому порядку, за якого максимально висвітлюється проблема, простежується власне бачення питання, окреслюються шляхи вирішення проблем.

Першим кроком розроблення наукового апарату є обґрунтування актуальності дослідження, визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження.

Етап написання роботи: виклад матеріалу в окремих структурних частинах з дотриманням логічного зв'язку між ними, збереження цілісності інформації. На цьому етапі посилюється робота з довідковою літературою, особлива увага звертається на оформлення покликань, розмежування власних думок і запозичених з наукових джерел. У процесі написання магістерської роботи мають удосконалюватися навички основних видів мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, слухання, письма), роботи з текстом – адекватне його сприймання, усвідомлення, розуміння, запам'ятовування, аналіз, використання окремих фрагментів тексту як цитат у власній роботі. Найчастіше застосовуються такі види аналітичної роботи з текстом, як конспектування, тематичні виписки, анотації, аналітичні огляди. Так, конспектування передбачає уважне читання, викремлення важливих думок, виписування цих думок у власній інтерпретації. Тематичні виписки робляться задля подальшого їх використання в написанні тексту роботи. Анотації до певних джерел дають змогу стисло зафіксувати найважливішу інформацію задля використання її в тексті. Аналітичні огляди мають на меті об'єднати або розмежувати думки різних дослідників, виробити власну позицію.

Етап редагування й корекції написаного: виправлення помилок, стилістичне редагування, коригування викладу шляхом вилучення зайвого або додаванням нової інформації тощо.

Етап апробації магістерської роботи: виступи на студентських науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях кафебри. Може здійснюватися апробація окремих розділів дослідження або цілісної концепції роботи.

Етап підготовки до захисту магістерської роботи: рецензування роботи кандидатом або доктором наук; написання тексту доповіді (прилюдного повідомлення на певну тему) для захисту магістерської роботи; тренування голосу, робота над мімікою, жестами тощо.

Етап захисту й участі в науковій дискусії: виступ з доповіддю, відповіді на запитання членів ДЕК, присутніх на захисті.

Процедура захисту і критерії оцінювання магістерської роботи

Захист магістерської роботи як різновид наукової дискусії проводиться на засіданні державної екзаменаційної комісії в присутності магістрантів. На захисті, як правило, мають бути присутніми науковий керівник, рецензент. Науковий керівник у своєму виступі відзначає особливості виконаного дослідження, його значущість, науково-практичну цінність, характеризує роботу магістранта. Рецензент ознайомлює державну екзаменаційну комісію з рецензією на роботу. У разі відсутності наукового керівника відгук керівника або рецензія на магістерську роботу зачитується головою або одним із членів ДЕК.

Доповідь (до 10 хвилин) може супроводжуватися демонструванням наочності, найчастіше у вигляді презентації. Доцільність використання допоміжних ілюстративних матеріалів обов'язково узгоджується з науковим керівником.

Під час захисту магістерської роботи магістрант повинен виявити такі *вміння*:

- стисло обґрунтувати вибір теми, її актуальність, мету й завдання роботи;
- розкрити теоретичну й практичну значущість дослідження;
- чітко сформулювати основні висновки та рекомендації;
- виявити ґрунтовні знання наукової літератури з обраної теми;
- показати всебічне володіння матеріалом дослідження;
- продемонструвати здатність самостійно аналізувати й узагальнювати результати дослідження;
- висловити власні міркування з приводу критичних зауважень рецензента, членів ДЕК;
- відповісти на запитання голови, членів ДЕК, присутніх на захисті.

Стаття – невеликий за обсягом твір наукового характеру, присвячений певній актуальній темі, розрахований на фахівців відповідного профілю. Стаття може бути надрукована в журналі або збірнику наукових праць. Для статті є характерним відо-

браження факту з його теоретичним осмисленням. З-поміж джерел інформації провідне місце посідають наукові статті, оскільки їх автори оперативно реагують на актуальні проблеми.

В Україні автори статей дотримуються вимог, установлених постановою Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 705/1. У зв'язку з тим, що останнім часом зростає кількість студентських наукових статей, важливо ознайомитися з методикою їх підготовки. Як зазначає В. Горбачук, опублікувати статтю – це означає зробити відповідний матеріал надбанням фахівців, які можуть його використати у своїй діяльності [3, с. 28]. Цікаві й корисні рекомендації щодо підготовки наукових статей наведено в працях В. Горбачука, Г. Денискіної, Л. Мацько, О. Семенов та інших дослідників. Спробуємо подати їх узагальнено:

Приступаючи до підготовки статті, задля полегшення викладу матеріалу необхідно скласти її план. Наприклад:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
- виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;
- формулювання цілей (завдань) статті; (стаття має усунути певні прогалини, невирішені питання);
- виклад власне матеріалу дослідження (75-80% обсягу статті);
- висновки та стислий виклад перспектив подальших досліджень порушеної проблеми [9, с. 6].

Важливим етапом підготовки статті є самоконтроль виконаної роботи, що реалізується на змістовому, логічному, мовно-стилістичному рівнях. Особливої уваги потребує цитування, адже наявність у тесті чужих покликань, висловлень, не взятих у лапки, розцінюється як списування. Гарна наукова стаття має бути написана довершеною і водночас зрозумілою мовою.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 10

1. **Методи дослідження.**
2. **Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?**

РОЖЕВІ ОКУЛЯРИ

Ні, я так не хочу. Мені так не підходить. Не цікавить сірий світ. Я прагну кольорів. Розмаїтого життя! Хочу бачити сонячних зайчиків. Відчувати смак нового дня. Чути, як увечері засинає місто. Барвистих відтінків! Поверніть мені рожеві окуляри. Сірі будні не для мене. Тут люди не всміхаються. І мрії не збуваються. У сірому просторі ходять сірі постаті. Сумні. Сонливі. Стомлені. Сомнамбулічні. У сірому краї страшно жити. Він надто реальний. Надто суворий. Я так не хочу. Поверніть мені кольорову казку. Я хочу знову бачити світло людської душі.

НЕБЕСНА КАША

З неба на землю падала дрібненька біла крупа. Там, нагорі, янголи варили кашу. Хлопець у кумедній хутряній шапці поспішав містом. Аж раптом несподівано посковзнувся, змахнув руками в повітрі й упав навznak. Шапка злетіла. Дихання збилося. Лежачи на тротуарі, широко відкритими очима він розглядав небо. У якийсь момент у візерунках снігових хмар йому наче привиділися дивні образи в білому... «Не забилися?» – почув приємний жіночий голос десь згори. «Головне, що не на смерть», – спробував пожартувати, поволі підводячись. Годиною пізніше вони разом пили духмяну каву. Смачну, (з солодким присмаком сором'язливості. Біла крупа й далі сипала за вікном. Там, нагорі, знову вирішувалась чиясь доля.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Які частини мови репрезентують підкреслені слова? Поясніть потребу їх уживання в текстах наукового стилю:

Аналіз стану проблеми формування дослідницьких умінь майбутніх учителів-словесників дав підстави дійти висновку, що професійна підготовка має забезпечувати органічне поєднання фахової підготовки з дослідницькою, відтак сприяти всебічному професійному розвитку і саморозвитку особистості.

Вивчення теоретичних засад проблеми дослідження стало основою для проведення констатувального експерименту, метою якого було здійснити педагогічну діагностику стану навчально- і науково-дослідницької діяльності студентів-філологів та виявити в них рівні сформованості дослідницьких умінь.

4. Визначте жанр поданого нижче фрагменту наукової роботи І. Черних. Які структурні компоненти вказують на жанрову належність цього наукового тексту?

Актуальність дослідження. Закон України “Про вищу освіту”, “Державний стандарт вищої освіти” висувають нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, вимагають високого рівня сформованості соціокультурних і громадських якостей особистості з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності та знання української мови.

Сучасний розвиток медичної науки, соціально-економічні перетворення та реформування охорони здоров'я зумовлюють потребу внесення системних коректив у підготовку медичних і фармацевтичних працівників. Стандарти вищої медичної та фармацевтичної освіти, Концепція розвитку медичної освіти спрямовують на підвищення якості підготовки та рівня практичних умінь медичних і фармацевтичних кадрів.

Час вимагає поєднання в людині фахівця й мовної особистості. Різні аспекти проблеми вдосконалення мовлення майбутніх фахівців розглядали лінгводидакти З. Бакум, О. Біляєв, Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, В. Шляхова та ін. У межах дисертаційних робіт цю проблему досліджували Н. Безгодова, Г. Берегова, О. Бугайчук, Л. Васецька, Л. Головата, Ж. Горіна, І. Дроздова, К. Климова, Н. Костриця,

Л. Лучкіна, В. Михайлюк, Т. Окуневич, Т. Рукас, Л. Рускуліс, Н. Тоцька, В. Усатий та ін.

Учені дійшли висновку, що одним із найважливіших завдань вищої освіти є забезпечення розвитку українського професійного мовлення студентів, які зможуть репрезентувати стійкі фахові знання українською мовою та професіоналізм у ділових ситуаціях спілкування. Орієнтація вищої освіти на всебічний розвиток мовлення студентів, зміцнення їхніх мовленнєвих навичок та вдосконалення вмінь правильно й виразно передавати думки, посилення зв'язку змісту навчання студентів із їхньою майбутньою професійною діяльністю є тим фундаментом, на якому має ґрунтуватися весь навчальний процес із будь-якого фаху.

Викладання української мови (за професійним спрямуванням) у медичних ВНЗ обмежується вдосконаленням умінь і навичок правильного письма в студентів та сформованістю вмінь оформляти ділові папери. Поза увагою залишається розвиток умінь правильно будувати та сприймати висловлювання в професійних ситуаціях спілкування, використовувати фахову термінологію, виступати перед аудиторією. Не відповідає сучасним вимогам і рівень володіння мовленнєвими вміннями й навичками студентів-медиків. У них виникають труднощі під час перекладу фахових текстів українською мовою, конспектування та реферування наукових текстів, побудови діалогічних та монологічних висловлювань. Проблема мовленнєвого розвитку майбутніх лікарів не була предметом спеціального дослідження, тому виникла потреба розробити методику розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів. Це визначило вибір теми дисертації “Лінгводидактичні умови розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів”.

Мета дослідження полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці лінгводидактичних умов розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів.

Досягнення мети потребувало розв'язання таких **завдань**:

- 1) уточнити поняття “мовленнєва компетентність майбутнього лікаря” та визначити його структуру;

- 2) з'ясувати психологічні, лінгводидактичні засади розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів;
- 3) проаналізувати практику мовленнєвої підготовки студентів медичних ВНЗ;
- 4) розробити критерії та схарактеризувати рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів;
- 5) визначити лінгводидактичні умови розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів та експериментально перевірити сукупність виокремлених умов на основі розробленої технології.

Об'єкт дослідження – процес формування мовленнєвої компетентності студентів-медиків.

Предмет дослідження – лінгводидактичні умови процесу розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів під час опрацювання мовного курсу.

Гіпотеза дослідження: цілеспрямована робота з розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів стане результативною за таких умов:

- посилення комунікативної підготовки шляхом систематичного залучення студентів до всіх видів мовленнєвої діяльності;
- збагачення словникового запасу студентів-медиків термінологічною лексикою на основі професійно орієнтованих текстів та фахових словників;
- системи роботи над удосконаленням культури професійного мовлення майбутніх лікарів;
- риторизації процесу навчання майбутніх лікарів.

Для реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів під час роботи над дисертацією використано такі **методи**:

– *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури для уточнення поняття “мовленнєва компетентність майбутнього лікаря”, визначення його структури та з'ясування психологічних, лінгводидактичних засад розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів; узагальнення наукових даних з проблеми дослідження для створення експе-

риментальної методики й обґрунтування лінгводидактичних умов розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх медиків;

– *емпіричні* – спостереження, аналіз, анкетування, бесіди, проведення констатувального експерименту для аналізу практики розвитку мовленнєвої компетентності в медичних ВНЗ та визначення рівнів сформованості мовленнєвої компетентності в студентів-медиків; розробка, проведення й упровадження експерименту в навчальний процес; якісна та кількісна обробка результатів експерименту, методи математичної статистики для перевірки вірогідності результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження: *уперше* визначено зміст поняття “мовленнєва компетентність майбутнього лікаря” як інтегральної якості студента-медика, що виявляється в загальній здатності та готовності до користування мовними засобами, закономірностями їх функціонування для побудови та розуміння мовленнєвого висловлювання в контексті професійної діяльності лікарів; обґрунтовано психолінгвістичні, лінгводидактичні засади розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів та комплекс лінгводидактичних умов (посилення комунікативної підготовки шляхом залучення студентів до всіх видів мовленнєвої діяльності, збагачення словникового запасу студентів-медиків термінологічною лексикою на основі професійно орієнтованих текстів та фахових словників, система роботи над удосконаленням культури професійного мовлення майбутніх лікарів, риторизація процесу навчання майбутніх медиків), що забезпечують ефективний розвиток мовленнєвої компетентності студентів-медиків; визначено критерії та рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів; створено технологію розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх медиків, що передбачає поетапне впровадження вправ і завдань; *удосконалено* прийоми, форми та засоби роботи над розвитком мовленнєвої компетентності майбутніх медиків; *набула подальшого розвитку* методика розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика розвитку мовленнєвої компетентності може бути використана

в навчанні студентів української мови на нефілологічних факультетах вищих закладів освіти. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення програм з української мови (за професійним спрямуванням) у вищих навчальних закладах, у підготовці підручників, методичних посібників, у практичній роботі викладачів мови.

5. До поданих термінів доберіть українські відповідники:

Процент, дефініція, гіпотеза, нарація, електорат, менеджер.

6. Прокоментуйте слова відомого вітчизняного лінгводидакта С. Омельчука: навчальне дослідження є доречним на всіх етапах уроку: від мотивації навчальної діяльності до узагальнення й систематизації мовних знань, навіть під час контролю навчальних досягнень учнів. Воно може бути індивідуальним (самостійним), парним, груповим (у малих групах з трьох-чотирьох учнів) та колективним.

7. Прокоментуйте слова Клода Гельвеція: *“Краще мати голову добре влаштованою, ніж добре наповненою”.*

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте види науково-дослідницької діяльності студентів, магістрантів.
2. Які вимоги ставляться до написання курсової, дипломної, магістерської робіт?
3. Розкрийте зміст понять “наукова проблема”, “науковий факт”, “гіпотеза дослідження”, “об’єкт дослідження”, “предмет дослідження”.

Література

1. **Базиль Л., Пустовіт В.** Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика: навч. посібн. для студ. гуманітарн. спец-й / Людмила Базиль, Валерія Пустовіт. — Луганськ, 2012. — 244 с.
2. **Бакум З. П.** Формування дослідницьких умінь і навичок гімназистів на завершальному етапі вивчення фонетики / З. П. Бакум // Рідна школа. — 2005. — №8. — С. 55–56.

3. **Горбачук В. Т.** Основи наукових досліджень. Конспекти лекцій для студентів та магістрантів педагогічного університету. – Сло-в’янськ, 2003. – 87 с.
4. **Горошкіна О. М.** Магістерська робота: від задуму до захисту. Методичний путівник / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова – Луганськ, 2006. – 25 с.
5. **Загвязинский В. И.** Учитель как исследователь / В. И. Загвязинский. – М. : Просвещение, 1980. – 239 с.
6. **Коджаспирова Г. М.** Педагогический словарь // Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров – М. : Издательский центр “Академия”, 2000. – 176 с.
7. **Мацько Л. І.** Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 360 с.
8. **Мацько Л. І.** Українська мова (теорія і практика): навч. посіб. / Л. І. Мацько, Г. О. Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 272 с.
9. **Організація та методика** проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. для студ. Вищих навч. Закл. / колектив авторів М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко, З. М. Шалик. – К. : Ленвіт, 2004. – 143 с.
10. **Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій** // Бюлетень ВАК України. – 2007. – №6.
11. **Про підвищення вимог** до фахових видань, внесених до переліків ВАК України: Постанова ВАК України, 15 січня 2003 р., № 7-05/1. – К., 2003.
12. **Риторична культура** вчителя в умовах профілізації / Горошкіна О. М., Нікітіна А. В., Попова Л. О., Рудіна О. М., Порохня Л. В. – Луганськ : СПД Резніков В.С., 2007. – 56 с.
13. **Семеног О.** Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 216 с.
14. **Симоненко Т.** В Організація науково-дослідницької роботи майбутніх учителів-словесників у вищих навчальних закладів / Т. В. Симоненко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка – 2010. – № 22 (209). Ч.1. – С. 79 – 85.
15. **Синельникова Л. Н.** Риторика как научная и учебная дисциплина : пособ. для учителей, студ., учащихся шк. и гимназий / Л. Н. Синельникова, А. Г. Лапотько. – Луганск : Ред.-издат. отдел обл. управления по печати, 1996. – 89 с.

ТЕМА 11. Організація самостійної роботи студентів

- 11.1. Поняття про самостійну роботу.
- 11.2. Значення самостійної роботи в навчально-виховному (освітньому) процесі.
- 11.3. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів.
- 11.4. Класифікації типів і видів самостійної роботи.
- 11.5. Організація самостійної роботи з науково-навчальними текстами.

Лінгводидактичні студії

11.1. Поняття про самостійну роботу

Як свідчить аналіз фахової літератури, поняття самостійна робота потлумачено науковцями неоднозначно: як форма і метод навчання, у якій задіяні студент і викладач (М. Мешков, Н. Садовникова, В. Нагаєв та ін.), як спеціальні завдання, призначені для самостійного виконання студентами, діяльність студентів без безпосередньої участі педагога. За С. Архангельським, самостійна робота — це самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних наукових і професійних завдань [3]. О. Малихін розглядає самостійну роботу як таку, що виконує пізнавальну, навчальну й виховну функції; як метод навчання, що виконує контролювальну функцію, отже, розширює й поглиблює отримані на заняттях знання, сприяє формуванню вмінь і навичок вивчення літератури, виховує самостійність, творчість, переконаність. Самостійна робота визначається основною формою організації самостійної навчальної діяльності магістрантів [10, с. 35]. М. Князян вважає самостійну роботу діяльністю, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття й осмислення навчального матеріалу під час лекції, підготовки до занять, екзаменів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт [7]. На думку П. Підкасистого, самостійна робота є навчальним завданням, тобто об'єктом діяльності суб'єкта, пропонуваним

викладачем чи передбаченим програмою, посібником. А з іншого боку — є формою вияву певного способу діяльності, спрямованого на виконання відповідного навчального завдання, а саме способу діяльності магістранта задля отримання зовсім нового, раніше невідомого йому знання або задля впорядкування й поглиблення вже наявних знань [16]. Самостійна робота розглядається як різновид пізнавальної діяльності, яка спрямована на різнобічну підготовку фахівця до подальшого життя. Самостійна робота передбачає вивчення і засвоєння великого обсягу навчальної інформації, що постійно зростає, задля формування особистості спеціаліста в будь-якій галузі та його конкурентоспроможності в суспільстві [5]. Самостійну роботу різні вчені тлумачать по-різному: як форму організації, метод, засіб навчання та як різновид навчальної діяльності.

Отже, самостійна робота спрямована на засвоєння нових знань, передбачає готовність до пошукової роботи, співвідноситься з творчими здібностями та формується в процесі активної інтелектуальної діяльності майбутніх магістрів-філологів. На думку А. Алексюка, самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну самоосвіту, вміння поновому підходити до вирішуваних питань, пізнавальну й розумову активність та самостійність, здатність до творчості [2]. Н. Кузьміна зазначає: “Вагомою ознакою самостійної роботи є наявність внутрішніх спонукань і пов’язане з ними осмислення змісту й цілей роботи. Самостійна робота є конкретним виявом самостійності розуму” [8].

11.2. Значення самостійної роботи в навчально-виховному (освітньому) процесі

Відомий педагог В. Вахтеров писав: “Освічений не той, хто багато знає, а той, хто багато хоче знати і звик до самостійної роботи, до методу набуття знань”.

Провідним завданням викладачів вишу є формування в студентів стійких самоосвітніх умінь. В умовах динамічних суспільних змін, швидкого зростання обсягів інформації важливо

навчити студентів самостійно розширювати й поглиблювати свої знання. “Лише ті знання, до яких людина прийшла самостійно, через власний досвід, думку й дію, стають дійсно міцним її надбанням”, – зазначає П. Підкасистий [16].

Проблему самостійного здобуття знань учнями і студентами досліджували відомі психологи Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, Є. Кабанова-Меллер, О. Леонтьєв, Н. Менчинська, С. Рубінштейн та ін. У працях науковців розкрито провідну роль самостійної роботи в розвитку мислення і здібностей особистості, обґрунтовано необхідність залучення учнів до творчості в процесі навчання, з’ясовано деякі напрями формування пізнавальної активності й самостійності. У студіях М. Данилова, І. Лернера, Н. Половникової, О. Савченко, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, Т. Шамової та ін. переконливо доведено, що самостійна робота є засобом підвищення усвідомленості й дієвості матеріалу, що вивчається. У працях цих учених-дидактів окреслено підходи до практичного розв’язання проблеми організації самостійної роботи. Проблеми організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів стали предметом вивчення В.Буряка, З.Кучер, В.Лозової, В. Луценко, О. Малихіна, М. Солдатенка, А. Смирнова та ін. Ці дослідники визначили й детально описали процеси організації самостійної роботи. Питанням планування й реалізації самостійної роботи в процесі вивчення мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін присвятили розвідки З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, А. Нікітіна, І. Савченко, В. Шляхова та інші науковці. Н. Голуб розкрила особливості методики самостійної роботи під час опанування риторики, І. Савченко, В. Шляхова – під час опанування сучасної української літературної мови. Систему самостійної роботи репрезентовано в посібнику “Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс” за редакцією М. Пентилюк.

Самостійна робота – це самостійна діяльність-учіння студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданням та під методич-

ним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [14, с. 251].

Самостійна робота – це форма навчання, за якої студент засвоює необхідні знання, оволодіває вміннями й навичками, навчається планомірно, систематично працювати, мислити, формує свій стиль розумової діяльності.

Самостійна робота дає змогу студентам оволодівати навчальними дисциплінами, формувати навички самостійної роботи в навчальній, професійній діяльності, а також здатність брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення. Самостійна робота сприяє оволодінню досвідом творчої, дослідницької, соціально-оцінної діяльності. Вона сприяє поглибленню й розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності [9, с. 228]. Це діяльність студентів, що організована й контрольована ними самостійно, спрямована викладачем, проте відбувається без участі педагога.

Опрацювання фахових джерел, узагальнення досвіду роботи викладачів вищої школи дають підстави до таких узагальнень: значення самостійної роботи полягає в тому, що вона:

- виробляє в студентів психологічну настанову на систематичне розширення й поглиблення своїх знань;
- посилює інтерес до вивчення філологічних дисциплін;
- виробляє в студентів уміння орієнтуватися в інформаційних потоках;
- сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх словесників;
- забезпечує двобічний зв'язок між студентом і викладачем у різних діалогових режимах;
- дає змогу об'єктивно оцінити рівень набутих знань, сформованих умінь і навичок з предмета, бачити шляхи професійного зростання.

11.3. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів

У процесі викладання філологічних дисциплін склалася система самостійної роботи. Провідна роль в ефективній організації самостійної роботи студентів відводиться викладачеві.

Завдання викладача полягає в тому, щоб:

- підтримувати позитивну мотивацію до опанування курсу;
- здійснити об'єктивне індивідуалізоване оцінювання праці, витраченої студентом на опанування курсу;
- збалансувати співвідношення аудиторної й позааудиторної роботи студентів.

Отже, викладач вищого навчального закладу виконує організаційну, координувальну, управлінську, стимулювальну, оцінну функції.

Під час навчання у виші збільшується питома вага самостійної роботи студентів. Так, вивчення практикуму української мови на I курсі передбачає сформованість у студентів таких загальнонавчальних умінь і навичок, як конспектування навчального матеріалу й подальша робота з конспектом, підготовка аргументованої відповіді на практичні заняття, здійснення лексикографічного пошуку тощо. У процесі опанування курсу сучасної української літературної мови запорукою успіху стає сформоване вміння уважно сприймати лекційний матеріал, конспектувати його. Отже, важливо забезпечувати наступність і перспективність в організації самостійної роботи студентів.

11.4. Класифікації типів і видів самостійної роботи

У педагогічній літературі розроблено багато класифікацій типів і видів самостійної роботи. Найбільш поширеною є класифікація П. Підкасистого, який розмежовує самостійні роботи за зразком, реконструктивно-варіативні, евристичні (часткові-пошукові), творчо-дослідницькі.

Самостійні роботи за зразком передбачають виконання різноманітних вправ за зразком, типових завдань. Вони сприяють опануванню матеріалу, проте не розвивають творчої активності.

Реконструктивно-варіативні самостійні роботи передбачають необхідність відтворення не лише функціональної характеристики знань, а й структури знань, залучення відомих знань для вирішення завдань, проблем, ситуацій.

Евристичні самостійні роботи пов'язані з вирішенням окремих питань, проблем, поставлених на лекціях, семінарських,

лабораторних, практичних заняттях. Так формуються вміння бачити проблему вивчення, самостійно її формулювати, розробляти план вирішення.

Дослідницькі самостійні роботи (курсіві, дипломні) спонукають студентів відійти від зразка, їхня діяльність набуває пошукового характеру.

Під час вивчення мовознавчих дисциплін виокремлюють такі види самостійного учіння студента:

- слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт;
- відпрацювання тем лекцій та семінарських (практичних) занять;
- підготовка рефератів і курсових робіт, написання дипломних робіт;
- підготовка до модульного контролю та іспитів;
- робота з літературою тощо.

11.5. Організація самостійної роботи з науково-навчальними текстами

Під час вишівського навчання студент повинен опрацювати значні обсяги інформації, зокрема науково-навчальної. На першому курсі викладачам доцільно актуалізувати комунікативно значущі вміння конспектувати, складати план, виокремлювати в тексті ключові слова, розгортати або згортати інформацію тощо. Названі вміння мають бути сформовані у процесі вивчення більшості шкільних предметів, однак, як свідчить практика, не завжди студенти вміють підготувати конспект, проаналізувати інформацію, подекуди аналіз зводиться до переказування змісту статті.

Особливої актуальності набуває вдосконалення вмінь створювати вторинні тексти (анотація, тези, конспект, реферат, доповідь, рецензія тощо). В основі цієї роботи лежить сприймання й аналіз будь-якого тексту й створення внаслідок його інтерпретації нового тексту – “тексту про текст” (Т. Ладиженська). Працюючи над створенням тексту певного жанру, студенти включаються до таких видів мовленнєвої діяльності, як читання і письмо. Схематично це виглядає так:

Роль читання і письма під час створення тексту

Дослідниками (П. Білоусенком, Н. Іпполітовою, Т. Ладиженською, В. Мельничайком та ін.) докладно описані етапи роботи над вторинними текстами. Етапи роботи над конспектом і рефератом подібні, оскільки їхньою кінцевою метою є створення вторинного тексту. Методисти радять, складаючи конспект і реферат, сконцентруватися на таких основних положеннях:

- чому присвячене рефероване джерело;
- у чому полягають мета й завдання автора;
- який характер матеріалу реферованого джерела;
- з яких частин, фрагментів він складається;
- які основні проблеми містить;
- які дослідницькі операції реалізуються в главах (частинах, параграфах);
- які авторські позиції в реферованому джерелі (за їх наявності);
- чи є покликання на інші джерела;
- чим завершується реферована стаття (О. Митрофанова).

За допомогою реалізації названих положень студенти усвідомлюють модель певного жанру, основу якої складають певні лексико-граматичні форми, що надають тексту відповідної композиційної структури.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 11

1. **Робота майбутнього фахівця з книгою.**
2. **Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?**

ТЕПЛО

М'якими вовняними шкарпетками, духмяним квітковим медом, що літом і спокуюю так пахне солодко, гарячим чаєм із ванільними хрустиками – я зігріватимусь від осіннього холоду. Пухнастого kota вуркотливого посаджу, немов дитя, собі на коліна й до ночі слухатиму дивовижні казки його про незвідані землі та сонячні долини, що він мені стиха на вухо муркотітиме; затишок і тепло в оселю прийму. Кілька сухих дрівець у вогонь підкину й ніжним тріскотом заслухаюся, вогняними візерунками, іскрами жовтогарячими зачудуюся, ліниво всміхнуся дощеві за вікном та осені. Вдивлятимусь у вогонь довго-довго. І мріятиму... Вбиратиму тепло і тілом своїм, і серцем. І відчую безмежне щастя!

КОРЖ ІЗ МАКОМ

Пухкий, духмяний, присипаний дрібними чорними бісеринками, красується посеред столу корж із маком. Солодкий, мов нектар. І пахне, ніби квіти з луки мого дитинства. Дивлюся на нього й згадую. Триколісний велосипед, що так дзвінко поскрипував правим колесом, невтомно мандруючи сусідськими вулицями. Бабусину корову Булану – її гарні сині очі з довгими віями, дзвіночок на шиї й вінок із волошок. Білу емальовану кружку теплого домашнього молока з пухнастою пінкою-мереживом. «Підколінки» з кутасиками, коротеньку сукеночку й чепурні червоні сандалики. Ляльку Катрю з жовтим, кучерявим волоссям, заплетеним у косу; лінивого kota Мартина,

мамину ласкаву усмішку й казку перед сном. Дрібними чорними бісеринками — мак. І спогади.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

3. Ознайомтеся з визначенням понять, що мають неоднозначне тлумачення, з різних джерел: *дискурс, концепт, підхід, текст*.

Поміркуйте, чим викликана наявність різних підходів у тлумаченні цих дефініцій.

4. Прокоментуйте думку українського вченого О. Малихіна:

Практика показує, що керуючись лише гаслом: “Будь самостійним!”, студент першого року навчання не в змозі його наслідувати. Постановка операційно-адаптаційних завдань може вирішити цю проблему, якщо спрямована на досягнення усвідомлення студентами органічного зв’язку всіх форм навчання, їх наступності, зв’язку рівня засвоєння попереднього матеріалу з подальшими результатами в навчанні. Для цього необхідно, щоб система завдань для самостійної роботи студентів першого курсу вмотивовувалась і цілковито “вимальовувалась” на лекції, включала б у себе такі завдання, що передбачають як їх миттєве виконання, так і розгляд під час наступної лекції або практичного заняття, розв’язання в процесі поза аудиторної підготовки (*Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. — Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. — С.58*).

5. Оберіть тему з будь-якої мовознавчої дисципліни. Розробіть з цієї теми систему самостійних завдань для студентів. Обґрунтуйте доцільність розроблених завдань.

6. Підготуйте рецензію на наукову статтю з проблем магістерського дослідження.

Література

1. **Аксьонова О. В.** Практичні й семінарські заняття / О. В. Аксьонова. – К. : Либідь, 1998. – 107 с.
2. **Алексюк А. М.** Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
3. **Архангельский С. И.** Учебный процесс в высшей школе. Его закономерные основы и методы : [учеб.-метод. пособие] / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высш. шк., 2001. – 368 с.
4. **Вітвицька С. С.** Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / Вітвицька Світлана Сергіївна. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
5. **Голуб Н. Б.** Самостійна робота студентів з риторики : [навчально-методичний посібник] / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси : Брама – Україна, 2008. – 232 с.
6. **Караман С. О.** Методика навчання української мови в гімназії / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
7. **Князян М. О.** Самостійно-дослідницька діяльність майбутнього педагога : структура, функції, засоби активізації : навч. посіб. / Маріанна Олексіївна Князян. – Ізмаїл : Сміл, 2006. – 136 с.
8. **Кузьмина Н. В.** Методы системного педагогического исследования. – Л. : ЛГУ, 1980.
9. **Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової – Харків : “ОВС”, 2006. – 496 с.**
10. **Малихін О. В.** Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
11. **Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.**
12. **Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І.** Педагогіка і психологія вищої школи: навчальний посібник / За заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.
13. **Нагаєв В. М.** Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Віктор Михайлович Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
14. **Оргинський В. Л.** Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ.

- Вищ. навч. Закл. / В. Л. Ортинський. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 472 с.
15. **Пидкасистый П. И.** Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. — М. : Педагогическое общество России, 1999. — 354 с.
  16. **Пидкасистый П. И.** Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование. — М. : Педагогика, 1980. — 240 с.
  17. **Практикум з методики навчання української мови в загально-освітніх закладах: модульний курс** : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук, — К.: Ленвіт, 2011. — 366 с.
  18. **Словник-довідник з української лінгводидактики** : навч. посіб. / За ред. М. Пентиліук. — К. : Ленвіт, 2003. — 149 с.

ТЕМА 12. Актуальні питання методики навчання мовознавчих дисциплін

- 12.1. Реалізація сучасних підходів до навчання мовознавчих дисциплін.
- 12.2. Упровадження нових фахових дисциплін.
- 12.3. Когнітивна методика навчання української мови.
- 12.4. Педагогічний дискурс. Суб'єкти дискурсу – викладач-студент (учитель-учень).
- 12.5. Шляхи і засоби підвищення ефективності педагогічної практики у вищому навчальному закладі.
- 12.6. Комп'ютерна лінгводидактика.

Практикум

Завдання для практичних занять та самостійної роботи до теми 12

1. Підготуйтеся до виступу з будь-якого питання плану. Використуйте подану нижче літературу.
2. Підготуйтеся до участі в роботі круглого столу.
Нагадаємо, круглий стіл – це поширена форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань, коли учасники висловлюються у визначеному порядку; нарада, обговорення проблем з рівними правами учасників.
Поняття круглого столу ввів англо-нормандський поет Роберт Вас близько 1150 року у своїх історіях про короля Артура. За легендою, король Артур увів саме круглий стіл для того, щоб учасники бенкетів не сперечалися один з одним за краще місце і почували себе рівноправними. При цьому сам король не сідав за круглий стіл.
Отже, пам'ятаймо, що під час круглого столу всі мають рівні права висловити власну думку.
3. Прочитайте подані тексти, проаналізуйте мовні особливості кожного з них. З'ясуйте, до яких мовознавчих дисциплін та для студентів яких курсів їх доцільно використати як дидактичний матеріал?

ЗЕЛЕНИЙ АВТОБУС

Коли я була маленька, то їздила в майбутнє на зеленому автобусі. Я чекала його рівно опівдні вчорашнього дня, на перехресті трьох сусідніх вулиць. І з'являвся він завжди несподівано – то виїжджав із бузинових кущів, то випірнав із глибоченної дошової калюжі. Щоразу блимав мені сонячною фарою та ввічливо відчиняв свої двері, впускаючи до квіткового салону, де смачно пахло медом і бабусиною гарбузовою кашею. Разом ми їхали вперед – до незвіданого – аж вітер свистів у вухах! І поверталися лише завтра, з першими сутінками ранку. Зараз, коли мені сумно, іду до знайомого перехрестя й чекаю. Але зелений автобус чомусь давно не приїздить.

НЕБЕСНІ БАРАНЦІ

Коли усміхаються небеса, відбуваються всілякі дива! Пухкі ефемерні хмаринки оживають і бавляться між собою! Саме там, посеред сонячного серпанку й прозорості безкрайнього неба. За ними так цікаво спостерігати. Стояти, закинувши голову догори, жмурити очі й усміхатися. Вітерець легенько згонить до купи кілька пустотливих м'якеньких хмаринок: ще мить – і посеред блакиті з'явилася дивовижна квітка! Вона росте, розпускає сніжно-білі пелюсточки... Вітерець дмухнув – і ось уже пелюсточки розлетілися, закружляли у веселому танку! Дивись, – і посеред самого неба з'явилися маленькі баранці. Небесні. Вони кумедно буцаються між собою, граються й тишком спостерігають за всіма з височини.

Розробіть по 2-3 граматичних завдання, для кожного з поданих текстів та по одному завданню для розвитку культури мовлення студентів відповідно до вимог компетентнісного підходу в мовній освіті.

Література

1. **Алексюк А. М.** Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / [А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий та ін.]. – К. : ІСДО, 1999. – 336 с.

2. **Андрущенко В. П.** Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : [досвід соціально-філософського аналізу] / Віктор Петрович Андрущенко. — К. : Атлант ЮЕмСі, 2006. — 503 с.
3. **Анисимова Т. В.** Современная деловая риторика : учеб. пос. / Т. В. Анисимова, Е. Г. Гимпельсон. — М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : МОДЭК, 2002. — 432 с.
4. **Аннушкин В. И.** Предмет риторики и культуры речи в составе речеведческих и общегуманитарных дисциплин [Электронный ресурс] / Владимир Иванович Аннушкин. — Режим доступа: <http://www.centrs-latoust.ru/index.php?name=biblioteka&id=4>
5. **Аносов І. П.** Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : моногр. / Іван Павлович Аносов. — К. : ТвімІнтер, 2003. — 391 с.
6. **Бакум З. П.** Принципи навчання фонетики української мови / З. П. Бакум // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. — Вип. 2. — Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. — С. 124 — 131.
7. **Бахтін М. М.** Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках: досвід філософського аналізу / Михайло Михайлович Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття ; за ред. М. Зубрицької. — Львів : Літопис, 1996. — С. 318—322.
8. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Флорій Сергійович Бацевич. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
9. **Беспалько В. П.** Педагогика и прогрессивные технологии обучения / Владимир Павлович Беспалько. — М. : Ин-т проф. образования, 1996. — 336 с.
10. **Беляева Л. А.** Философия образования как философия образовательной инноватики / Людмила Андреевна Беляева // Философия образования. — 2006. — № 3. — С. 247—250.
11. **Библер В. С.** От наукоучения — к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / Владимир Соломонович Библер. — М. : Политиздат, 1991. — 413 с.
12. **Білодід Ю. М.** Філософія: український світоглядний акцент : [навч. посіб. для вищих навч. Зкладів] / Юрій Михайлович Білодід. — К. : Кондор, 2006. — 356 с.
13. **Богданов В. В.** Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. — Л. : ЛГУ, 1990. — 88 с.

14. **Богин Г. И.** Типология понимания текста / Георгий Исаевич Богин. – Калинин : Калининский ун-т, 1986. – 86 с.
15. **Бодалев А. А.** Личность и общение : избранные труды / Алексей Александрович Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
16. **Бологнова Н. С.** Филологический анализ текста : учеб. пос. / Нина Сергеевна Болотнова. – [3-е изд., испр. идоп.]. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 520 с.
17. **Болсун С. А.** Модель ідеального вчителя / Світлана Андріївна Болсун // Рідна школа. – 1999. – № 2. – С. 55–58.
18. **Буряк В.** Формування у студентів критичного стилю мислення / Володимир Буряк // Вища школа. – 2007. – № 3. – С. 21–30.
19. **Бутенко Н. Ю.** Комуникативна майстерність викладача : навч. посіб. / Наталя Юріївна Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.
20. **Валицкая А. П.** Философские основания современной парадигмы образования / Алиса Петровна Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 15–19.
21. **Габідулліна А.** Дидактичний дискурс та його мовленнєві жанри / Алла Габідулліна // Мандрівець. – 2005. – № 2. – С. 63–67.
22. **Глазунов С. В.** Основи ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять : навч. посіб. / Станіслав Васильович Глазунов. – Д. : РВВ ДНУ, 2001. – 144 с.
23. **Голуб Н. Б.** Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей / Ніна Борисівна Голуб // Дивослово. – 2007. – № 12. – С. 21–25.
24. **Гузій Н. В.** Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Наталя Василівна Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
25. **Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
26. **Зязюн І. А.** Три кити нової філософії освіти: гуманізація, індивідуалізація, інтеграція / Іван Андрійович Зязюн // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2000. – № 1. – С. 74–79.
27. **Колегаєва І. М.** Мегатекст як вияв комуникативної гетерогенності цілого завершеного тексту / Ірина Михайлівна Колегаєва // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 25–30.
28. **Космеда Т. А.** Комуникативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Львів : ПАІС, 2006. – 328 с.
29. **Куньч З.** Українська риторична термінологія: історія і сучасність :

- моногр. / Зоряна Йосипівна Куньч / Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2006. – 216 с.
30. **Панасенко Е.** Модель ідеалу вчителя / Е. Панасенко // Рідна школа. – 1998. – № 2. – С. 63–65.
  31. **Пентилюк М. І.** Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів / Марія Іванівна Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 1. – С. 2-7.
  32. **Пентилюк М. І.** Концептуальні засади комунікативної методики навчання мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Укр. мова і л-ра в шк. – 2006. – № 1. – С. 15–20.
  33. **Пентилюк М.** Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
  34. **Риторична культура** вчителя в умовах профілізації / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова, О. М. Рудіна, Л. В. Порохня. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2007. – 57 с.
  35. **Семеног О. М.** Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / Олена Миколаївна Семеног. – Суми : Мрія-1, 2005. – 404 с.
  36. **Сікорський П. І.** Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посіб. / Петро Іванович Сікорський – К. : Європ. Ун-т, 2004. – 127 с.
  37. **Скнарь О.** Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скнарь // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 33–45.
  38. **Ткаченко О. Б.** Українська мова і мовне життя світу / Орест Борисович Ткаченко. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.
  39. **Химинець В. В.** Інноваційна освітня діяльність / Василь Васильович Химинець. – Ужгород : ЗІППО, 2007. – 364 с.

Додатки

Додаток А. Орієнтовна тематика лінгводидактичних проєктів з курсу

1. Використання комп'ютерних програм у процесі навчання мовознавчих дисциплін.
2. Використання краєзнавчого матеріалу у процесі навчання мовознавчих дисциплін.
3. Використання методу проєктів під час викладання шкільного курсу української мови і методики його навчання.
4. Вимоги до сучасної лекції у вищому освітньому закладі.
5. Дидактична гра у вищих закладах освіти.
6. Дискусія як форма удосконалення мовленнєвих навичок студентів.
7. Ділова гра на заняттях у вищих закладах освіти.
8. Електронні засоби навчання мовознавчих дисциплін у сучасних вишах.
9. Загальна характеристика проблем навчання курсу “Сучасна українська літературна мова”.
10. Загальна характеристика проблем навчання курсу “Стилістика сучасної української літературної мови”.
11. Загальна характеристика проблем навчання курсу “Культура мовлення”.
12. Загальна характеристика проблем навчання курсу “Історія української літературної мови”.
13. Залік, екзамен, колоквіум як форми контролю.
14. Засоби навчання, їх роль, місце та методика використання у процесі навчання мовознавчих дисциплін.
15. Застосування регіонального компонента на різних заняттях зі студентами.
16. Зміст і структура курсу “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі”. Методи наукового дослідження.
17. Індивідуальна та самостійна робота студентів.
18. Інтерактивні методи навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.

19. Культурологічний підхід до викладання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
20. Лексикографічні видання на заняттях мовознавчого циклу.
21. Лекційний метод навчання у вищих закладах освіти.
22. Методи викладання риторики.
23. Методи викладання стилістики.
24. Методика викладання практичних курсів української мови.
25. Мовленнєвий портрет сучасного студента.
26. Моделювання у вищих закладах освіти.
27. Модераторські технології в освіті.
28. Модульно-рейтингова система навчання.
29. Мультимедійні засоби навчання стилістики у виші.
30. Новітні педагогічні технології.
31. Об'єкт, предмет та принципи дидактики вищих навчальних закладів. Зв'язок із суміжними науками.
32. Організація дослідницької діяльності студентів.
33. Організація педпрактики.
34. Організація самостійної роботи студентів з мовознавчих дисциплін.
35. Основні етапи становлення й розвитку методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах.
36. Особистісно орієнтований підхід до викладання лінгвістичних дисциплін у вищих закладах освіти.
37. Репрезентація естетичної функції мови в процесі викладання лінгвістичних дисциплін у вищих закладах освіти.
38. Риторизація навчального процесу у вищих закладах освіти.
39. Риторичні підходи до конструювання заняття як складного мовленнєвого жанру.
40. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.
41. Розвиток різноступеневої вищої школи й освіти в умовах незалежної України та завдання сучасної методики.
42. Роль і місце орфографічного практикуму.
43. Система роботи над вивченням історико-лінгвістичних дисциплін “Вступ до слов'янської філології”, “Історична граматика”, “Історія літературної мови”.

44. Система роботи над вивченням методики навчання української мови.
45. Сутність і основні категорії проблемного навчання.
46. Сучасні проблеми викладання курсів “Основи культури мови”, “Стилістика сучасної української літературної мови”, “Риторика”.
47. Теоретичні і прикладні аспекти мовленнєвого спілкування у вищих закладах освіти.
48. Традиційні й нетрадиційні методи навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах.
49. Актуальні проблеми методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах.
50. Дистанційні курси в системі мовної освіти.
51. **Форми аудиторної роботи зі студентами: лекція, практичні, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари, спецпрактикуми.**
52. **Форми контролю знань, умінь і навичок студентів.**
53. **Форми навчання й контролю у дидактиці вищих навчальних закладів.**
54. **Формування фахового іміджу майбутнього викладача.**
55. **Шляхи інтеграції філологічних дисциплін у вищих закладах освіти.**

Додаток Б. Індивідуальні завдання до екзамену

Мета індивідуальних завдань до екзамену полягає в ознайомленні магістрантів з етапами підготовки викладача до різних форм роботи зі студентами, зі структурою лекційного й практичного заняття, його виховною спрямованістю, ефективним добором методів, прийомів, засобів навчання, застосуванням диференційованого підходу, здійсненням міждисциплінарних зв'язків тощо, удосконаленні вмінь самостійно готуватися до проведення лекцій, практичних занять; проводити лекції, практичні заняття різних типів з урахуванням особливостей навчального закладу, самостійно вести облік індивідуальної та самостійної роботи.

1. Розробіть за поданими темами на паперових і електронних носіях проект за наступними параметрами:

Термінологічний блок (ключові слова. Література). Цей блок містить тлумачення ключових слів обраної теми (від 5 до 10), а також список використаної літератури під час підготовки тексту лекції, плану практичного заняття, а також матеріалів для контролю знань студентів.

Змістовий блок. Цей блок передбачає підготовку тексту лекції з використанням інтерактивних технологій.

План практичного заняття. Магістранти розробляють план практичного заняття із списком використаної літератури до нього.

Матеріали для контролю знань студентів (складання тестів, проблемних питань).

**Додаток В. Питання до екзамену з курсу
“Методика навчання мовознавчих
дисциплін у вищій школі”**

1. Об'єкт, предмет та принципи дидактики вищих навчальних закладів. Зв'язок із суміжними науками.
2. Зміст і структура курсу “Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі”. Методи наукового дослідження.
3. Основні етапи становлення й розвитку методики навчання лінгвістичних дисциплін у вищих навчальних закладах.
4. Внесок у вітчизняну педагогічну науку К. Ушинського.
5. Внесок у вітчизняну педагогічну науку В. Сухомлинського.
6. Внесок у вітчизняну педагогічну науку С. Чавдарова.
7. Внесок у вітчизняну педагогічну науку Г. Ващенко.
8. Внесок у вітчизняну педагогічну науку О. Біляєва.
9. Внесок у вітчизняну педагогічну науку М. Стельмаховича.
10. Розвиток методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.
11. Розвиток різноступеневої вищої школи й освіти в умовах незалежної України та завдання сучасної методики.
12. Сутність і основні категорії проблемного навчання.
13. Модульно-рейтингова система навчання.
14. Новітні педагогічні технології.
15. Форми навчання й контролю у дидактиці вищих навчальних закладів.
16. Форми аудиторної роботи зі студентами: лекція, практичні, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари, спецпрактикуми.
17. Види лекцій.
18. Залік, екзамен, колоквиум як форми контролю.
19. Індивідуальна та самостійна робота студентів.
20. Традиційні й нетрадиційні методи навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах.
21. Лекційний метод навчання у вищих закладах освіти.
22. Дискусія у вищих закладах освіти.

23. Моделювання у вищих закладах освіти.
24. Дидактична гра у вищих закладах освіти.
25. Засоби навчання, їх роль, місце та методика використання у процесі навчання лінгвістичних дисциплін.
26. Методика викладання практичних курсів української мови.
27. Роль і місце орфографічного практикуму.
28. Загальна характеристика проблем викладання курсу “Сучасна українська літературна мова”.
29. Система роботи над вивченням історико-лінгвістичних дисциплін “Вступ до слов’янської філології”, “Історична граматика”, “Історія літературної мови”.
30. Сучасні проблеми викладання курсів “Основи культури мови”, “Стилістика сучасної української літературної мови”, “Риторика”.
31. Організація педпрактики.
32. Електронні засоби навчання мовознавчих дисциплін у ВНЗ.
33. Лексикографічні видання на заняттях мовознавчого циклу.
34. Ділова гра на заняттях у вищих закладах освіти.
35. Використання комп’ютерних програм у процесі навчання мовознавчих дисциплін.
36. Інтерактивні методи навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
37. Культурологічний підхід до викладання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
38. Компетентнісний підхід до викладання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
39. Особистісний підхід до викладання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
40. Шляхи інтеграції мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
41. Риторизація навчального процесу у вищих закладах освіти.
42. Риторичні підходи до організації навчального заняття як складного мовленнєвого жанру.
43. Дискусія як форма вдосконалення мовленнєвих навичок студентів.

44. Теоретичні і прикладні аспекти мовленнєвого спілкування у вищих закладах освіти.
45. Мовленнєвий портрет сучасного студента.
46. Використання краєзнавчого матеріалу у процесі навчання мовознавчих дисциплін.
47. Форми контролю знань, умінь і навичок студентів.
48. Репрезентація естетичної функції мови у процесі навчання мовознавчих дисциплін у вищих закладах освіти.
49. Шляхи і засоби підвищення ефективності педагогічної практики у ВНЗ.
50. Організація дослідницької діяльності студентів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Додаток Г. Термінологічний словник

Академічна мобільність — можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами. **А**

Академічна свобода — самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, установлених законом.

Аналіз художнього твору — це логічний прийом поглибленої роботи над художнім текстом, осмислення його складників, визначення тем, ідей, мотивів, способів їх образного втілення, а також дослідження засобів творення образів.

Бакалавр — з XIII століття в Західній Європі перший учений ступінь, який давав право читати лекції в університеті. У сучасній системі педагогічної освіти — освітньо-кваліфікаційний рівень учителя, який оволодів фундаментальними соціально-гуманітарними, психолого-педагогічними й фаховими знаннями, має сформовану професійну компетентність, здатний вирішувати типові професійні завдання. **Б**

Бакалавр — це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бібліографія — 1. Галузь науково-практичної діяльності, що має своїм завданням інформувати про перелік творів друку (чи інших документів) з метою впливу на використання їх в інтелектуальній

діяльності. Облік літератури в Україні здійснюється в Книжковій палаті України імені Івана Федорова. **Б.** методичної літератури має за мету вивчення, анотування, класифікацію книг і статей з лінгводидактики, складання тематичних списків літератури, вказівок до пошуку літературних джерел тощо. 2. Відомості про джерело, наведені за певними правилами, достатні для його ідентифікації. **Б.** є обов'язковим елементом текстів рефератів, доповідей, курсових, дипломних і магістерських робіт, дисертацій.

В *Види аналізу* — це підходи до розгляду твору з погляду розуміння функцій художньої літератури.

Вища освіта — сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Вищий навчальний заклад — окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Г *Галузь знань* — основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка.

Д *Дидактика* — частина педагогіки, що розробляє теорію навчання й виховання в процесі навчання. **Д.** обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання.

Дидактичні принципи навчання — основні положення функціонально-технологічної організації навчання, є опорою теорії і практики навчання, частиною теорії функціональної організації навчання. Вони являють собою найбільш загальні положення, що застосо-

вуються у вивченні всіх навчальних предметів на всіх етапах навчання.

Дистанційне навчання – така форма навчання, коли взаємодія суб'єктів навчання (педагога, студентів, учителя, учнів) здійснюється на відстані й відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (мету, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання), які реалізуються специфічними засобами інтернет-технологій або іншими засобами, що передбачають інтерактивність. Найголовнішою ознакою **Д. н.** є уникнення безпосереднього контакту між суб'єктами навчання та використання в процесі навчання нових інформаційних технологій.

Дистанційний курс – це навчальний курс системи дистанційного навчання як сукупність навчальних модулів, проходження яких можливе в будь-якому порядку залежно від контексту використання курсу, який визначається або методами навчання, або особливостями навчання.

Електронний підручник – підручник нового типу, що являє собою сукупність програмно-апаратних засобів і **Е** навчально-методичних видань, об'єднаних спільним задумом та тематикою, має на меті інтенсифікацію навчального процесу на основі застосування персонального комп'ютера в навчальній роботі. **Е. п.** комп'ютерний програмний засіб, що відповідає навчальній програмі, розрахований на впровадження науково-методичного комплексу з використанням загальнодидактичних принципів.

Елітарний тип мовної особистості сукупність іманентних (внутрішньо притаманних) рис людини, що розкриваються в її мовленнєвій поведінці та забезпечують особистості комунікативну своєрідність, зокрема високий рівень мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної компетентності та їх реалізація в мовленнєвій діяльності.

Естетичний смак – здатність людини до миттєвої оцінки дійсності, творів мистецтва крізь призму естетичних категорій і власного досвіду, що спрямовується естетичним ідеалом людини та її потребами.

Етнолінгвістика — галузь мовознавства, що вивчає відбиту в мові й мовленнєвій діяльності (етнотекстах) етнічну свідомість, менталітет, національний характер, матеріальну і духовну культуру народу. Складовими **Е.** дослідники вважають етнопсихолінгвістику й лінгвокультурологію. **Е.** забезпечує один з важливих (етнолінгвістичний) аспектів навчання мови в середніх і вищих освітніх закладах.

Є

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) — система трансферу і накопичення кредитів,

що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Ж

Жанр педагогічного мовлення — закінчене висловлювання

певного стилю і структурно-сислової будови, що відповідає функціям педагогічно орієнтованого спілкування вчителя в різних ситуаціях навчально-виховного процесу.

З

Закони риторики — правила, що регулюють процеси під-

готовки, написання й виголошення промов, мисленнєво-мовленнєві процеси публічного мовлення. **З. р.** взаємозумовлені й взаємопов'язані. Їх послідовність відбиває послідовність певних дій підготовки, реалізації й самоконтролю публічних виступів: концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий, ефективної комунікації, системно-аналітичний.

Закони текстотворення — закони прагматичних і комунікативних процесів, що організують мовний матеріал для створення цілісного утворення — тексту. Ці закони керують текстотворенням на глибинному рівні або переходом з глибинного рівня на поверховий.

І

Інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає

здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства.

Інформаційно-навчальне середовище – сукупність умов, що сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між учнями/студентами, викладачем і засобами нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності учня/студента за умови наповнення компонентів середовища (різні види навчального, демонстраційного обладнання, програмні засоби й системи, навчально-наочні посібники тощо) з предметним змістом певного навчального курсу.

Кафедра – це базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузєвою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання. **К**

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту.

Кейс-технологія – найбільш поширений вид дистанційної технології навчання, побудований на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних і мультимедійних навчально-методичних матеріалів та їх розсиланні для самостійного вивчення учням (студентам) чи організації регулярних консультацій у викладачів-тьюторів традиційним або дистанційним способом.

Когнітивна лінгвістика – розділ сучасного мовознавства, що вивчає ментальні процеси, які відбуваються під час сприймання, осмислення і пізнання дійсності свідомістю за допомогою мови. Кінцевим завданням **К. л.** є одержання даних про діяльність розуму (К. Кубрякова). **К. л.** досліджує свідомість на матеріалі мови.

К. л. досліджує не тільки мову, але й когніцію (пізнання, мислення, знання). **К. л.** розглядає мову як засіб отримання, зберігання, оброблення, перероблення й використання знань. Розглядає мову як пізнавальне знаряддя кодування і трансформації знань. Завдан-

нями **К. л.** є 1) аналіз природи мовної компетенції людини; 2) опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті; 3) пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття й розуміння мовлення, комунікації; 4) дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їх здійсненні тощо.

Когнітивна методика спосіб навчання української мови, що передбачає засвоєння учнями мови в її когнітивній функції, мовних одиниць як носіїв мовної картини світу. Метою **К. м.** є опанування учнями мовних засобів як концептів — глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів, інтенцій автора, — задля формування вмінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних текстів з урахуванням комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні та етичні норми спілкування.

Колоквіум — навчальне заняття у формі співбесіди з учнями, студентами, під час якої педагог виявляє труднощі в засвоєнні школярами навчального матеріалу, їхні помилки. Задля актуалізації опорних знань студентів, необхідних для засвоєння певної теми, **К.** проводять перед вивченням теми або розділу. Часто педагоги проводять **К.** після лекції або кількох лекцій для з'ясування глибини засвоєння викладеного матеріалу різними студентами, надання їм оперативної допомоги, а також в інших випадках, коли в процесі вивчення матеріалу у значної частини студентів викликають запитання, які вимагають додаткових пояснень.

Комп'ютерні технології навчання спрямовані на формування вмінь працювати з інформацією, приймати оптимальне рішення, використовувати цілісне інформаційне забезпечення. Концептуальними положеннями є оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи; підтримка психологічного комфорту; принцип адаптивності, управління. Особливість методики використання **К. т. н.** на всіх етапах процесу навчання; формалізована модель змісту, статистична, текстова, графічна, ілюстративна інформація; індивідуальна допомога учневі.

Компетентність – інтегрована здатність особистості, набута у процесі навчання. Вона охоплює знання, уміння і навички, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізуватися в процесі конкретної навчальної ситуації. **К.** виявляється в певному контексті, коли є ситуація, де вона використовується.

Компетенція – необхідний комплекс знань, навичок та досвіду, що дозволяють ефективно здійснювати діяльність або певну функцію. **К.** містить очікувані й вимірювані досягнення, що підтверджують здатність (спроможність) студента виконувати певні дії самостійно після засвоєння програмового матеріалу.

Комп'ютер – програмний засіб навчання нового покоління, що забезпечує гнучку індивідуалізацію навчання, можливість надання в мультимедійній формі унікальних інформаційних матеріалів (картин, рукописів, відеофрагментів, звукозапису); можливість автоматизованого контролю й більш об'єктивного оцінювання знань і вмінь; можливості пошуку інформації й більш зручного доступу до неї (гіпертекст, гіпермедіа, автоматизовані вказівники, пошук за допомогою ключових слів, повнотекстовий пошук тощо) та ін. На заняттях з філологічних дисциплін можливим є використання **К.** як інструментального засобу навчання: залучення інформаційного банку і структурування навчального матеріалу; сортування великих обсягів інформації, орієнтація в них і пошук потрібних даних, представлення результатів у наочній формі; укладання каталогу навчально-методичної інформації з предмета.

Комп'ютеризація навчального процесу – застосування комп'ютера як засобу активізації та інтенсифікації навчання.

Комп'ютерні технології навчання сприяють формуванню вмінь роботи з інформацією, дослідницьких умінь, умінь приймати оптимальне рішення, цілісне інформаційне забезпечення. Концептуальними положеннями є оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи; підтримка психологічного комфорту; принцип адаптивності, управління. Особливість методики – використання **К.т.н.** на всіх етапах процесу навчання; формалізована модель змісту, статистична, текстова, графічна, ілюстративна інформація; індивідуальна допомога учневі.

Комунікативна компетентність — загальне родове поняття, що містить низку часткових видових понять — мовна, мовленнєва, комунікативна, соціокультурна діяльнісна (стратегічна) компетентність.

Виділяють ключову й предметну **К. к. К. к.** (ключову) розглядають як особистий досвід (практику) взаємодії з людьми у процесі розв’язання типових для віку комунікативних завдань в інших (поза межами навчання) суспільних сферах, що сприяє успішному поетапному входженню учня в соціум і формуванню готовності його до повноцінного функціонування в суспільстві. Предметну **К. к.** розглядають як досвід (здатність) мовця успішно застосовувати здобуті знання мови, набуті мовленнєві вміння й навички в різноманітних комунікативних ситуаціях у процесі навчання української мови.

Комунікативна ситуація — ситуація мовлення, ситуативний контекст мовленнєвої взаємодії, що виникає в реальному житті або моделюється на уроці з певною дидактичною метою. Виділяють такі компоненти **К.с.:** учасники (адресат, адресант, аудиторія), предмет мовлення, обставини мовлення (місце, час, інші умови), способи здійснення спілкування (усне, писемне мовлення, умовні знаки тощо), код (мова, діалект, стиль), мовленнєвий жанр, подія, оцінка ефективності мовлення, мета.

Конспектування — письмова мовленнєва вправа, що використовується в старших класах, технікумах, коледжах і вищих навчальних закладах. **К.** — це короткий виклад змісту чи основних ідей прочитаного або прослуханого: статті, лекції, розділи з підручника, цілої книги.

Констатувальний експеримент — різновид педагогічного експерименту, який широко використовуються дослідниками, переважно у формі діагностичних завдань (тестів) задля виявлення рівня володіння учнями певними вміннями, з’ясування труднощів, що виникають у процесі навчання і т. ін.

Концепція (навчальна, виховна) — документ, що визначає методологічні засади навчання, разом із Державним стандартом базової і повної середньої освіти, Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти є підґрунтям для створення програм, а відтак

і підручників, посібників з української мови, визначає технологію навчання. Як жанр **К.** характеризується настановою на певний тип, спосіб зображення, характер узагальнень, адресована науковцям, учителям, студентам педагогічних ВНЗ.

К. має своєрідний розповідний характер, що синтезується з ознаками опису й аргументацією наукових положень. Текст **К.** має високий ступінь узагальнення, інформація подається в концентрованому вигляді з виразною акцентуацією на ключових поняттях.

Краєзнавча дослідницька діяльність – умотивована активність однієї особистості чи групи людей, спрямована на самостійне вивчення самотутності певного краю.

Креативність (лат. creatio – створення) новітній термін, яким окреслюються творчі здібності індивіда, що входять в структуру обдарованості в якості незалежного чинника, і полягають у здатності до продукування принципово нових ідей.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Культура мови – наука, що вивчає функціонування мови в суспільстві з погляду її нормативності й передбачає правила користування літературною мовою: правила вимови, наголошення, слововживання, формотворення, побудови словосполучень і речень **К.м.** сприяє реальному втіленню в мовній практиці норм літературної мови, проведенню цілеспрямованої мовної політики.

Культура мовлення – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усного й писемного мовлення, що полягає в його правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм. Робота з **К. м.** супроводжує весь

процес навчання мови в школі, що передбачено чинними програмами.

Л *Лекція* – форма навчання, що передбачає логічний довготривалий виклад заздалегідь підготовленого викладачем (учителем) навчального матеріалу із застосуванням засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності студентів (учнів). Ефективність **Л.** забезпечують їх висока цілеспрямованість, підвищена інформативність, пошуковий характер і новизна навчального матеріалу, активізація пізнавальної діяльності учнів.

Лінгвістика – наука про природну людську мову загалом і про всі мови світу як її індивідуальних представників. **Л.** є джерелом лінгводидактики й практичних методик навчання української мови.

Лінгвістика тексту – галузь мовознавства, що вивчає правила побудови тексту, його структуру, процеси породження, сприйняття і розуміння. В основі **Л. т.** лежить текст у процесі його творення адресантом й аналізу адресатом. **Л. т.** розвивалася в кількох напрямках – структурно-граматичному (увага зосереджується на структурі тексту та граматичних засобах її вираження), комунікативно-прагматичну (комунікативних моделях тексту, дискурсі), когнітивному (когнітивному (пізнавальному) підґрунті породження тексту) та ін.

Лицензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності.

М *Магістр* – це освітньо-кваліфікаційний рівень викладача, який оволодів поглибленими фундаментальними психолого-педагогічними й фаховими знаннями інноваційного характеру, набув досвіду застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідних завдань у галузі навчання мови в середній та вищій школах.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-

професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Метод дослідження у лінгводидактиці – це шлях вивчення й опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання за допомогою мови.

Метод проектів (проектний метод) – спосіб навчання, що полягає в розв'язуванні певної навчальної проблеми шляхом творчого пошуку й презентації результатів у вигляді проекту. **М. п.** особисто-орієнтований метод навчання, заснований на самостійній діяльності учнів у розробці проблеми й оформленні певним чином практичного результату розробки. Завдання **М. п.** – показати учням їхню власну зацікавленість у набутих знаннях, що можуть знадобитися в житті. **М. п.** формує вміння самостійно обирати шляхи отримання інформації, прогнозувати результати роботи.

Методика навчання української мови – педагогічно-лінгвістична наука, що визначає мету, засади, зміст, форми і методи навчання цього предмета, зокрема в загальноосвітній школі, шляхи формування мовної особистості учня.

М. н. у. м. ґрунтується на загальнодидактичних і специфічних засадах навчання – своєрідних правилах взаємодії вчителя й учнів у процесі навчання.

Методична компетентність учителя – різновид професійної педагогічної компетентності в галузі методики, що певним чином співвідноситься з іншими типами психолого-педагогічної компетентності й інтегрує всю систему спеціально-наукових, психологічних, педагогічних знань і умінь з питань побудови процесу навчання конкретної дисципліни й має яскраво виражений прикладний характер.

Методичні рекомендації – це документ, який зазвичай друкується у вигляді брошури, або заключна частина наукового звіту (дисертації), де коротко й чітко сформульовані положення, що

впливають із вивченого чи узагальнення досвіду учителів, шкіл або проведеного дослідження. **М.р.** адресовані учителям, директорам шкіл, методистам і служать засобом упровадження нового в практику шкіл. Наприклад, **М.р.** щодо виправлення та попередження орфографічних помилок учнів.

Мовленнєва ситуація – у вузькому розумінні поняття – це обставини спілкування (час, місце, умови); набір провідних параметрів комунікативної події, що допомагають орієнтуватися в комунікації й відрізнити одну комунікативну подію від іншої; узагальнена модель умов і обставин, що зумовлюють мовленнєву поведінку особистості в комунікативній події.

Мовленнєвий акт – елементарна мінімальна одиниця мовленнєвої поведінки, складниками структури якої є репрезентативи (описують стан справ, дійсність), директиви (слугують спонуканням до здійснення певного вчинку: наказ, прохання тощо); комісиви (покладають на мовця певні обов'язки/обіцянка та ін.); експресиви (емотиви) – слугують для вираження оцінок і емоцій, опису суб'єктивної картини світу мовця; декларативи – “інституційні”, нерідко ритуалізовані **А.м.** (призначення на посаду, оголошення війни тощо).

Мовленнєвий крок – це функціональна одиниця усного дискурсу, що містить мовленнєві акти і слугує для реалізації мовленнєвого наміру (інтенції) мовця.

Мовленнєвознавство – розділ мовознавства, що досліджує організацію мовлення, комплекс одиниць – мовленнєвих жанрів, стилів, типів, особливостей різних сфер спілкування, процеси продукування мовлення й породження текстів.

Мовна картина світу – засіб пояснення знань про світ; сукупність слів, що трактують актуальні для певного народу поняття. **М.к.с.** – це сукупність знань, що фіксуються засобами мови, результат перероблення інформації про довкілля й саму людину. На її формування впливають такі чинники, як мова, традиції, природа, ландшафт, виховання, навчання.

Мовна особистість – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила),

репродукує мовну діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку.

Мовна особистість — мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення українськомовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.

Формування мовної особистості здійснюється на всіх етапах мовної освіти.

Музей краєзнавчого профілю — це освітньо-виховна і науководослідна установа, метою якої є збирання, зберігання, вивчення й експонування матеріалів, що містять інформацію про історію, культуру, природу та економіку певного регіону.

Мультимедійні засоби навчання — комбінування різних форм представлення комп'ютерної інформації на одному носіїві, наприклад текстової, звукової та графічної, або анімації та відео.

Неориторика — нова риторика, що виникла в ХХ ст. на ґрунті нових наукових дисциплін, зокрема теорії комунікації, психолінгвістики тощо. **Н.** досліджує комунікативні акти, спілкування оратора з аудиторією, рольові ситуації в сучасних умовах спілкування людей.

Неперервність освіти. Відповідно до світових тенденцій розвитку освіти впродовж життя, сучасних соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін неперервність освіти реалізується через:

- забезпечення наступності змісту та координації освітньо-виховної діяльності на різних ступенях освіти;
- формування потреби й здатності до самонавчання відповідно до інтелектуальних можливостей особистості;
- створення інтегрованих навчальних програм;
- зв'язок між середньою загальноосвітньою, професійно-технічною, вищою школою.

Освітня діяльність — діяльність вищих навчальних закладів, що провадиться задля забезпечення здобуття

вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма — система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

П Педагогічна інновація — уведення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учня, вихованця. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів.

Педагогічна риторика — одна з часткових сучасних риторичних дисциплін, теорія ефективної мовленнєвої комунікації у сфері педагогічної комунікації.

Педагогічна техніка — комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої й ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу на окремих учнів і на дитячий колектив у цілому. Структурні елементи **П. т.** — володіння мистецтвом спілкування з дітьми, вміння керувати своєю увагою та увагою дітей, здатність за зовнішніми ознаками поведінки дитини визначати її душевний стан, почуття темпу в педагогічних діях тощо. Значну групу умінь і навичок **П. т.** становлять прийоми виразного показу учителем певних почуттів, свого суб'єктивного ставлення до тих чи інших дій учнів або вияв ними моральних якостей.

Педагогічне говоріння — професійний вид мовленнєвої діяльності вчителя, спрямований на вирішення дидактико-виховних завдань. Педагогічне говоріння будується з урахуванням психологічних особливостей учнів і студентів, відзначається високою комунікативною культурою, предметною компетентністю, є взірцем для учнів і студентів.

Педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності.

Педагогічний голос – професійно сформований голос, що повною мірою забезпечує звуковий бік педагогічного спілкування. До характеристик педагогічного голосу належать широкий динамічний діапазон за гучністю, висотою, тембром, а також благозвучність, сугестивність, гучність, витривалість тощо.

Педагогічний дискурс – процес мовленнєвої комунікації в різноманітних ситуаціях педагогічного спілкування, що має своєрідну мету, суб'єктів спілкування, хронотоп, жанри комунікації, тексти, комунікативні стратегії та цінності.

Головні його категорії – це *учасники* спілкування (учитель, учні, батьки), *умови* спілкування (навчально-виховний процес), *організація* спілкування (мотиви, цілі учасників навчального процесу, стратегії і тактики), *засоби* спілкування (вербальні й невербальні; текст, жанр, стиль).

Педагогічний експеримент – метод наукового дослідження в лінгводидактиці, що полягає в розробці, упровадженні й вивченні результатів експериментального навчання мови за спеціальною методикою. Педагогічний експеримент складається з таких видів, як пошуковий (констатувальний), навчальний (формульвальний), контрольний. Констатувальний експеримент (зріз) передбачає з'ясування рівня сформованості знань, умінь і навичок учнів контрольних і експериментальних класів до впровадження експериментального навчання. Навчальний (формульвальний) експеримент проводиться за спеціально розробленою програмою з учнями експериментальних класів. Контрольний експеримент спрямований на визначення якості пропонуваної методики шляхом зіставлення досягнень учнів контрольних і експериментальних класів.

Педагогічна практика – форма навчання у вищій школі, спрямована на пізнання закономірностей та принципів професійної діяльності, оволодіння способами її організації, а відтак, на підготовку майбутнього вчителя як професійно компетентного фахівця.

Прагматика – міжнаукова галузь знань, що вивчає соціокультурні, психологічні, статусні, когнітивні чинники комунікативної

взаємодії суб'єктів; складник спілкування, пов'язаний з виявом у мовленнєвому кодї інтерактивних співвідношень комунікантів, а також їх ставлення до соціально-психологічних, часових та інших обставин, у межах яких відбувається спілкування. Прагматичні аспекти спілкування пов'язані з впливом суб'єктів один на одного за допомогою мовних засобів.

Прецедентний текст – текст, що містить особливо значущу, важливу, цінну для багатьох людей інформацію. **П.т.** є важливим засобом навчання мови й виховання учнів.

Принципи аналізу – це загальні правила визначення художності твору, що впливають із розуміння специфіки художньої літератури і ґрунтуються на вимогах наукових підходів.

Професійна компетентність учителя – це інтегральна особистісна риса, що містить сукупність професійних компетенцій, які зумовлюють готовність до педагогічної діяльності, професійну мобільність.

Професіограма викладача (учителя) – це перелік та опис загально-нотрудових і спеціальних умінь та навичок, необхідних для виконання певної професійної діяльності. Будь-яка професіограма складається з двох частин: психологічної професіограми як опису самої трудової діяльності і психограми як опису вимог до психіки людини певної професії, виду діяльності. Психограма містить насамперед перелік необхідних здатностей і здібностей людини. При складанні професіограми не треба дублювати інші нормативні документи, які визначають рівень кваліфікації спеціаліста. Професіограма має прогностичний характер, за її допомогою скоріше визначають здатність до самоудосконалення, до успішної діяльності на новому робочому місці.

Психолінгвістика – наука, що вивчає закономірності мовленнєвої діяльності. **П.** досліджує мовленнєву поведінку людини, описує моделі процесу мовлення, операції, дії, які відбуваються у процесі мовленнєвої діяльності (слухання, писання, говоріння, читання), визначає, які мовні одиниці й у якій послідовності беруть участь під час кодування інформації (говоріння, писання) та декодування (слухання, читання). **П.** вивчає зв'язки між змістовим аспектом мови й суспільним мисленням, суспільним життям мовного колек-

тиву як необхідну умову проникнення в природу лінгвістичних одиниць. Лінгводидактика спирається на ці досягнення **П**.

Результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. **Р**

Реферат – стислий виклад основних положень учення, наукової праці, дослідження або змісту книги. Реферат повинен дати уявлення про характер роботи, методику проведення дослідження, його результатів. В основі реферату лежить процес реферування. Основні компоненти реферату: заглавна частина (бібліографічний опис, прізвище автора, вихідні дані тексту, обсяг сторінок); реферативна частина (містить основну інформацію джерела); довідковий апарат.

За видами інформації та способу її викладу реферати поділяються на інформативні, індикативні, аспектні, пофрагментні, авторські. Мова реферативного тексту характеризується загальними для наукового стилю рисами: ясністю, точністю, логічністю і доказовістю.

Реферування – один із видів мовленнєвої діяльності, що є проміжним між продуктивними і рецептивними її видами; процес роботи над рефератом, стислим викладом інформації, що стала результатом пізнання.

Рефлексія – самоаналіз, роздуми людини, спрямовані на оцінювання власних дій, зокрема пов'язаних з мовленнєвою діяльністю.

Риторика – теорія й практична майстерність доцільного й впливового, гармонійного мовлення; наука красномовства. **Р**. виникла в античності (I тисячоліття до н.е.), синкретично вміщуючи основні гуманітарні дисципліни. На Україні **Р**. була провідною навчальною дисципліною в братських школах, Києво-Могилянській академії. У IX столітті завершується виділення й спеціалізація окремих гуманітарних дисциплін і **Р**. втрачає статус теоретичної галузі знань. У другій половині XX століття **Р**. відроджується, виникає нова (неориторика). **Р**. розвиває в людині цілу систему особистісних якостей: культуру мислення, мовлення, поведінки, спілку-

вання, виконавської майстерності тощо. Останнім часом **Р.** впроваджується в загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях, вищих навчальних закладах.

С *Соціолінгвістика* (соціальна лінгвістика) – наукова дисципліна, що розвивається на перетині мовознавства, соціології, соціальної психології та етнології. **С.** вивчає комплекс питань, пов’язаних із суспільною природою мови, її соціальними функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову та роллю, яку відіграє мова в житті суспільства. Найважливішими проблемами, якими займається соціолінгвістика, є соціальна диференціація мови, мова і нація, мовна ситуація, взаємодія мови й культури, двомовність і багатомовність тощо.

Спеціалізація – складник спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти.

Спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень учителя, який оволодів фундаментальними психолого-педагогічними та фаховими знаннями, пройшов теоретико-практичну підготовку й готовий до викладання базового шкільного предмета, набув досвіду вирішення складних професійних завдань, передбачених для посади вчителя.

Спеціальність – складник галузі знань, за яким здійснюється професійна підготовка.

Спецкурс – лекційний курс у вищому навчальному закладі, ліцеї, гімназії, спрямований на поглиблення знань з певної теми або на виділення інтегральних зв’язків між суміжними науками. У педагогічних університетах й інститутах читаються **С.** психолого-педагогічного спрямування, зокрема філологічного. Наприклад, “Інноваційні педагогічні технології”, “Психолінгвістичні основи навчання мови”, “Актуальні питання сучасної лінгводидактики”, “Лінгвістичний аналіз тексту” тощо.

Стилі педагогічного спілкування – індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів. У **С.п.с.** відображено особливості комунікативних взаємин педагога

й учнів, характер взаємин педагога й учнів, творчу індивідуальність педагога; особливості учнівського колективу. Виділяють такі **С.п.с.**: спілкування-залякування, спілкування-загравання, спілкування з чіткою дистанцією, спілкування дружньої прихильності, спілкування спільної захопленості пізнавальною діяльністю.

Сфера спілкування – певний вид суспільної діяльності, що зумовлює відповідне застосування мови. **С.с.** – взаємопов'язаний комплекс ситуацій і тем спілкування видів мовленнєвої діяльності, зумовлений потребами спілкування. Виділяють такі **С.с.**: професійно-виробничу, соціально-побутову, соціально-культурну, суспільно-політичну, навчально-наукову та ін.

Творча діяльність – це розв'язання різного роду нетрадиційних завдань, пошук різноманітних варіантів їх вирішення.

Т

Тезаурус – 1. Словник, у якому відображені смислові зв'язки між словами, термінами та іншими елементами. 2. Словник, у якому зафіксований увесь лексичний запас певної мови з переліком прикладів уживання слів у текстах. 3. У комунікативній лінгвістиці й методиці навчання мови – запас слів індивіда, необхідний для спілкування на певну тему.

Тези – це стисло сформульовані основні положення тексту, у яких лаконічно й послідовно розкрито його тему й основну думку. Т. відрізняються від плану тим, що в них не лише названо розглянуті в тексті питання, але й розкрито суть усієї текстової інформації.

Текстуальний конспект – конспект, який має детальну форму викладу, яка складається із виписки та цитування (з логічними зв'язками) тексту-джерела. Текстуальний конспект дозволяє виявити суперечливі моменти чи хибність тверджень автора.

Тематичні виписки – це виписані з джерел усної або писемної інформації цікаві й важливі думки, певні факти, цифри, схеми, влучні вислови тощо, які призначені для використання під час підготовки доповіді, наукового повідомлення, замітки в газету, виступу, дискусії та ін. Виписки робляться одночасно зі слуханням або читанням тексту. Зміст оформляється у вигляді цитати чи довідливо. Обов'язково записується точна інформація про джерело,

сторінка з тексту. Тематичні виписки оформляються на окремих картках, у зошиті або засобами комп'ютера. Виписування робиться в такій послідовності: цитата; бібліографічне покликання (автор (прізвище, ініціали); назва твору; місце видання; видавництво; рік видання, сторінка).

Тест — завдання стандартної форми, виконання яких повинно виявити певний рівень знань, умінь і навичок, зокрема уміння слухати, сприймати і запам'ятовувати почуте (аудіювання), читати текст, а потім відтворювати в усній чи писемній формах (говоріння і письмо).

Тестовий контроль означає у вузькому розумінні використання й проведення тесту, а в широкому — сукупність етапів планування, складання й випробування тестів, оброблення й інтерпретації результатів проведення тесту.

Технічні засоби навчання (ТЗН) — сучасне обладнання навчального процесу, що дозволяє впливати на зорові, слухові аналізатори учнів, реалізувати принципи наочності, емоційності в навчанні, посилювати інтерес учнів до навчання задля підвищення ефективності навчального процесу.

Толерантність — терпимість до чужих думок і вірувань.

Тренувальні вправи — вправи, призначення яких у тому, щоб закріпити (сформувати) в учнів мовні вміння і навички.

У

Узагальнення — логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності. Види **У**. відповідають видам мислення. Найпростіші **У**. полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої випадкової ознаки (синкретичні об'єднання). Більш складним є комплексне **У**., при якому група об'єктів з різними основами об'єднуються в єдине ціле. **У**. здійснюється шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних предметам розглядуваної галузі. **У**. застосовуються під час утворення понять, суджень, теорій.

Уміння — здатність незалежно виконувати певні дії на основі набутих знань і навичок. **У.** передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань. Для методики навчання мови велике значення має формування мовленнєвих умінь — тобто здатності виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. Розрізняють мовленнєві уміння некомунікативні (формується в процесі засвоєння учнями літературної норми) та комунікативні (формується під час роботи над зв'язним мовленням).

Упровадження передового досвіду з методики навчання української мови — етап узагальнення педагогічного досвіду, що полягає в розробленні методичного забезпечення (підручників, посібників, методичних рекомендацій, статей тощо), утіленні певних цікавих та ефективних методик у навчально-виховний процес.

Цитата — дослівно відтворений у тексті уривок з іншого твору, чиєсь висловлення з указівкою на автора. **Ц.** — це різновид прямої мови. За допомогою **Ц.** підтверджуються або пояснюються думки, аргументуються твердження, ілюструються певні правила. Для точного оформлення **Ц.** їх паспортизують, тобто вказують автора, назву твору, з якого взято цитату, місто видання, видавництво, рік видання, сторінку. Повнота паспортизації залежить від ситуації спілкування, жанру тексту, у якому використано **Ц.**

Шкільне краєзнавство — навчально-виховна робота, мета якої полягає в ознайомленні учнів на уроках і позакласних заходах з природними особливостями, промисловістю, сільським господарством, соціально-економічним, історико-культурним розвитком своєї місцевості — області, району, міста, селища, села. **Ш. к.** збагачує й урізноманітнює умови адаптації особистості учня до соціального середовища. Краєзнавчий матеріал сприяє підвищенню інтересу учнів до навчання, кращому засвоєнню програмового матеріалу, збагаченню учнів знаннями про свій край. На уроках мови, лінгвістичних спецкурсах учні під керівництвом філологів вивчають топоніміку рідного краю (походження назв населених пунктів, річок, озер і т. ін.), ономастику (історію прізвищ, імен, прізвиць), діалектну лексику, фразеологію, працюють із

текстами письменників-земляків і т. ін. Краєзнавчий матеріал, що опановують учні, повинен бути методично адаптованим, доповнювати основний зміст програми з української мови.

Я *Якісні критерії оцінювання* – засіб вимірювання знань, умінь і навичок учнів і студентів, їхнього мовленнєвого розвитку. До них належать повнота розкриття теми, оригінальність композиції, багатство виражально-зображальних засобів мови, елементи індивідуального стилю тощо.

Якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти.

Якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

Якості мовлення – це його реальні змістові та формальні властивості, як-от: правильність, чистота, точність, виразність, багатство, логічність, доречність. Правильність і чистота мовлення полягає в дотриманні норм літературної мови, мовних засобів; точність – у доборі засобів, адекватних змісту висловлення; логічність і послідовність – у мотивованому забезпеченні смислових зв'язків між словами і реченнями; багатство – у використанні різноманітних мовних засобів, відсутності невиправданих повторів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : метод. основы [Текст] / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення [Текст] / Надія Денисівна Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Барбіна Є. Професійна майстерність учителя в історії педагогічної думки [Текст] / Єлизавета Барбіна // Рідна школа : щомісячний наук.-пед. журнал. – 1998. – № 2 (819). – лютий. – С. 71–74.
4. Беспалько В. П. Природосообразная педагогика [Текст] / Владимир Павлович Беспалько. – М. : Народное образование, 2008. – 512 с.
5. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / Владимир Павлович Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Биков В. Ю. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. [Текст] / Валерій Юхимович Биков, В. М. Кухаренко, Н. Г. Сиротенко та ін. / за ред. В. Ю. Бикова, В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.
7. Бодалев А. А. Личность и общение : избранные труды [Текст] / Алексей Александрович Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
8. Булатова О.С. Педагогический артистизм : уч. пособ. для студ. высш. пед. уч. завед. [Текст] / Оксана Сергеевна Булатова. – М. : Академия, 2001. – 240 с.
9. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. посіб. [Текст] / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
10. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. [Текст] / Наталія Павлівна Волкова. – вид. 2-ге, перероб., доп. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с.
11. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / К. Д. Глуховцева. – Луганськ: ДЗ “Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка”, 2008. – 260с.
12. Голуб Н. Б. Педагогічне спілкування : психологічний, педагогічний і риторичний аспекти [Текст] / Ніна Борисівна Голуб / Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семенов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – С. 182-192.

13. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі : монографія [Текст] / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 400 с.
14. Горошкіна О.М. Сучасний урок української мови: від планування до проведення / Олена Миколаївна Горошкіна, Людмила Олександрівна Попова. – Х.: Основа, 2010. – 111 [1] с. (Б-ка журн. “Вивчаємо українську мову та літературу”; Вип. 5 (78)).
15. Горошкіна О.М. Формування мовної особистості учня / О.М. Горошкіна, О.С. Кузьмішина, Н.В. Мордовцева, А. В. Нікітіна та ін. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2009. – 304 с.
16. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології [Текст] : навч. посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
17. Дороз В.Ф. Методика викладання української мови: навч. пос. / В.Ф.Дороз. К.: Центр навч. літ-ри, 2008. 176с.
18. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ : монографія [Текст] / Ірина Петрівна Дроздова. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с.
19. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / наук. ред. укр. видання д-ра пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
20. Загвязинский В. И. Теория обучения : современная интерпретация : уч. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. [Текст] / Владимир Ильич Загвязинский. – М.: Академия, 2001. – 192 с.
21. Закон України «Про вищу освіту». Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
22. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] / Ирина Алексеевна Зимняя. – Режим доступа: [www. URL: http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm](http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm).
23. Зимняя И.А. Педагогическая психология : уч. для вузов [Текст] / Ирина Алексеевна Зимняя. – Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
24. Ігнатович О. Г. Дискурсивна компетенція як умова становлення професійної компетентності майбутнього вчителя [Текст] / О. Г. Ігнатович // Освіта Донбасу. – 2009. – № 6(137). – С. 76-80.
25. Капська А.Й. Педагогіка живого слова: Навч.-метод. посібник. / А. Й. Капська. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
26. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії:

- навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти [Текст] / Станіслав Олександрович Караман. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
27. Копусь О. А. Дидактична стратегія як проект керованої діяльності підготовки майбутніх магістрів-філологів / О. А. Копусь // Наука і освіта. – № 1. – 2011. – С. 47–50.
  28. Копусь О. А. Застосування активних методів навчання у формуванні фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів // О. А. Копусь / Наукові записки : науковий збірник. – К. : НПУ імені М. М. Драгоманова, 2012. – Вип. CIV(104). – С. 102–111.
  29. Копусь О. А. Зміст та організація процесу формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів філології // О. А. Копусь / Науковий вісник Донбасу : електронне наукове видання. – № 1 (17). – 2012. – Режим доступу : http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN17/12koammf.pdf
  30. Копусь О. А. Информационно-обучающая среда как средство формирования лингводидактической компетентности будущих магистров филологии // О. А. Копусь // Revista de științe socioumane. – 2012. – Nr. 3(22). – P. 132–142.
  31. Копусь О. А. Концептуальні підходи до розроблення змісту й організації процесу формування у майбутніх магістрів-філологів професійної мовленнєвої компетенції // О. А. Копусь / Українська мова і література в школі. – № 2 (88). – 2011. – С. 46–51.
  32. Копусь О. А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі : [монографія] / О. А. Копусь. – 2012. – 429 с.
  33. Короткий термінологічний словник з інноваційних педагогічних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. URL: http://ualib.com.ua/br_6601.html](http://ualib.com.ua/br_6601.html).
  34. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту (програма курсу для філологічних факультетів) / М. Крупа // Дивослово. 2006. №11. С. 36–39.
  35. Кузнецова Г. Інтерактивний методичний колоквиум як засіб формування вчителя-словесника / Г. Кузнецова // Дивослово. – 2006. №11. – С. 32–36.
  36. Культура наукової української мови: Навч. посібник / За ред. Л. Мацько. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 252 с.
  37. Куцевол О. Педагогічна імпровізація як вид творчої методичної діяльності словесника [Текст] / Ольга Миколаївна Куцевол // Дивослово : щомісячний наук.-метод. журнал МОН України. – 2009. – № 4. – С. 25–29.

38. Кучерук О. А. Самостійна робота студентів з методики української мови: Метод. посіб. / О. А. Кучерук. – Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. – 91с.
39. Лутай В. С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття : зб. наук. праць. – Вип. 3 / за заг. ред. В. А. Андрушенка. – К. : Знання, 2000. – 244 с.
40. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі / А. В. Любашенко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 296 с.
41. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
42. Мацько Л.І. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу [Текст] / Любов Іванівна Мацько // Дивослово: щомісячний наук.-метод. журнал МОН України. – 2006. – № 7 (592). – липень. – С. 2-4.
43. Мельник Т. Соціокультурна компетентність майбутнього словесника крізь призму суміжних наук [Текст] / Тамара Валентинівна Мельник // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції. “Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсний простір”. – Луганськ. – 2010. – № 22 (209). – листопад – С. 38–51.
44. Мельничайко В.Я. Удосконалення змісту і методів навчання української мови [Текст] / Володимир Ярославович Мельничайко, Марія Іванівна Пентилюк, Лариса Павлівна Рожило. – К. : Рад. шк., 1982. – 216 с.
45. Методика ігрових занять: Навчальний посібник / П. М. Олійник, Р. Р. Балан, О. Ф. Вербило та ін. / За ред. П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 1992. – 213 с.
46. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк ; М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горшкіна та ін. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
47. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко; за заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.
48. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія / А. В. Нікітіна. – К. : Ленвіт, 2013. – 338 с.
49. Нікітіна А. В. Текст. Педагогічний дискурс. Методичні рекомендації до вивчення курсу для магістрантів філологічного факультету / А. В. Нікітіна. – Луганськ, 2006. – 27 с.

50. Олексенко В. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ / Володимир Олексенко // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 66–70.
51. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ / Н. М. Остапенко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2008. – 330 с.
52. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посіб. [Текст] / Наталя Миколаївна Остапенко, Тетяна Володимирівна Симоненко, Вікторія Миколаївна Руденко. – К. : Академія, 2011. – 248 с.
53. Остапенко Н. М. Суб'єкт-суб'єктні відносини та формування лінгводидактичних компетентностей як складової професійної компетентності майбутнього вчителя на заняттях з лінгвометодики у ВНЗ [Електронний ресурс] / Наталя Миколаївна Остапенко. – Режим доступу: www. URL: http://www.intellect-invest.org.ua/rus/pedagog_editions_e-magazine_pedagogigical_science_autors_ostapenko_nn/.
54. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб./ З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; За ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., перероб і доп.]. – К. : Знання, 2005. 399 с.
55. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
56. Пентилюк М. І. Професійна підготовка студентів-філологів : засвоєння лінгводидактичної термінології / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 2005. – № 11. – С. 21–24.
57. Пентилюк М. І. Сучасний урок української мови [Текст] / Марія Іванівна Пентилюк, Тетяна Григорівна Окуневич. – Х. : Основа, 2007. – 176 с.
58. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–8.
59. Підласий І. П. Продуктивний педагог : настільна книга вчителя [Текст] / Іван Павлович Підласий. – Х. : Основа, 2010. – 360 с.
60. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. – [Текст] / Герман Константинович Селевко. – Т. 2. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
61. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. [Текст] / Герман Константинович Селевко. – Т. 1. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

62. Селіванова С. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / С. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. 2006. 716 с.
63. Семенов О.М. Культура наукової української мови і літератури : навч. посіб. [Текст] / Олена Миколаївна Семенов. – К. : Академія, 2010. – 216 с.
64. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія [Текст] / Олена Миколаївна Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
65. Сидоренко В.В. Феномен педагогічної майстерності вчителя в концептуальних вимірах творчої спадщини В. О. Сухомлинського // Рідна школа : щомісячний наук.-пед. журнал. – 2012. – № 7(991). – липень. – С. 39–43.
66. Симоненко Т. Авторська програма спецкурсу «Дидактична текстологія» (програма для студентів філологічних факультетів) / Т.Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 2. – С. 43–48.
67. Симоненко Т. Базова система вправ у роботі над розвитком професійно-комунікативних умінь студентів-філологів / Т. Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 7. – С. 40-43.
68. Симоненко Т. Ефективні форми та засоби контролю в роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів / Т. Симоненко // Українська мова та література в школі. – 2004. – № 5. – С. 51–54.
69. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Монографія / Т. Симоненко. – Черкаси: Вид. Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.
70. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – С. 214-231.
71. Ситченко А. Проблеми розвивального навчання літератури [Текст] / А. Ситченко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 1. – С. 9–13.
72. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів [Текст] / Анатолій Люціанович Ситченко. – К. : Ленвіт, 2011. – 291 с.
73. Сисоєва С. О. Вища освіта України : реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський унів-т імені Бориса Грінченка,

- Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 344 с.
74. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : [навчально-методичний посібник] / Світлана Олександрівна Сисоева ; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.
  75. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
  76. Теория и практика дистанционного обучения : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2004. – 416 с.
  77. Цінько С. Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників / С. Цінько, О. Рябцев // Українська мова і література. – 2005. – №1. – С.40-42.
  78. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе : уч. пособ. для вузов [Текст] / Д. В. Чернилевский. – М. : ЮНИТО-ДАНА, 2002. – 437 с.
  79. Шайдур І. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів / І. Шайдур // Рідна школа. – 2000. – № 3. – С. 54-61.
  80. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підр. [Текст] / Василь Миколайович Шейко, Наталя Миколаївна Кушнарєнко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 295 с.

Інтернетресурси

81. Електронний підручник з сучасної української мови: <http://www.philolog.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm>
82. Нова мова: <http://www.novamova.com.ua>
83. Семенов О.М. Електронний навчально-методичний комплекс “Словесник”: <http://www.children.edu-ua.ne>.
84. Українська мова: Енциклопедія. – <http://litopys.narod.ru/ukrmova/um113.htm>
85. Українська мова в Інтернеті <http://www.novamova.com.ua>
86. Український тезаурус: http://www.geocities.com/hommah_chorny/
87. Уроки державної мови: <http://mova.kreschatic.kiev.ua/>
88. Урок української: http://www.t.kiev.ua/urok_ukrain/

Навчальне видання

Горошкіна Олена Миколаївна
Караман Станіслав Олександрович
Бакум Зінаїда Павлівна
Караман Ольга Володимирівна
Копусь Ольга Антонівна

ПРАКТИКУМ
З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН
У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Навчальний посібник

Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 13,49. Ум. друк. арк. 8,9
Тираж 300 пр. Зам. №

Виготовлювач: